

Новото начало.
Година
шестдесет
и четвърта
брой 3
2021 г.

ПЛАМЪК

Списание-алманах за литература,
изкуство и публицистика
Издание на Съюза на българските писатели
Основано от Гео Милев

СЪДЪРЖАНИЕ

КРИТИЧЕСКИ ПОГЛЕДИ

5	Милена Върбанова	РАЗЛИЧНА ЛИ Е ВЪЗРОЖДЕНСКАТА РОДИНА ОТ ДНЕСНАТА РОДИНА

ЛИТЕРАТУРНИ НОВИНИ

13	Огнян Стамболиев	НЕПОЗНАТИЯТ МАЙКЪЛ АРЪН
Роденият в Русе английски писател очаква своя български издател |
|----|------------------|--|

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

16	Боян Ангелов	СТИХОТВОРЕНИЯ
24	Светозар Аврамов	СТИХОТВОРЕНИЯ

НОВА БЪЛГАРСКА ПРОЗА

28	Богдан Кръстев	Два гокументални разказа
39	Мартин Калеев	ШЕДЪОВЪР И ИСТИНИ ЗА ДВА
ЛЕВА. Разказ
45	Петър Донеvски	АРЕНДАТА. Разказ
53	Арсо Арсов	ОТМЪЩЕНИЕТО ПО МОМЧЕШКИ.
Разказ
58	Цветелина Александрова	НЕ БОЙТЕ СЕ, ДЕЦА. Разказ
62	Величка Драганова	Два кратку разказа

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

64 Василка
Петрова-Хаджунана СТИХОТВОРЕНИЯ

66 Александра Ивойлова ТРИПТИХ

ПАМЕТ

68 Йордан Т. Христов БЕЛЕЖКИ ЗА АТАНАС ДАЛЧЕВ

НОВА КНИГА

72 Константин Г.
Константинов ВОЙВОДА.
Из „ЗВЕЗДА 666“

КРИТИЧЕСКИ ПОГЛЕДИ

92 Атанас Капралов ПЕТКО БРАТИНОВ – ЕДИН
ПОЗАБРАВЕН, НО ИСТИНСКИ ПОЕТ

94 Лалка Павлова СВЕТЪТ И ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО
НА ЖИВОТА В „ПАРАПЕТ ЗА
ДУШАТА“ ОТ ЕЛКА НЯГОЛОВА

105 Владимир Шумелов КРИТИЧЕСКИ ПРИЗНАНИЯ

112 Георги Николов В НЕРАВНОДЕЛНИЯ ТАКТ НА
СЪВРЕМЕННАТА ДУХОВНОСТ...

ПАМЕТ

116 Борис Априлов СИНЬО. Нобела

НОВА КНИГА

123 Георги Константинов РОДНИНА НА ДЪЖДА

ПАМЕТ

129 Стоян Каролев ДОКОСВАНЕ ДО ДЪНОВИЗМА.
Откъс

НОВА КРИТИЧЕСКА КНИГА

140 Петър Атанасов Тодоров ТРАГИЧНОТО ЧУВСТВО ЗА
ЖИВОТА У ГЕНИЯ КАТО
ИНДИВИДУАЛИЗИРАН НАРОД

ХОРИЗОНТИ

148 Огнян Стамболиев ЗА МИРЧА ЕЛИАДЕ ИЛИ
КОЛОНИТЕ НА МИТА

БЪЛГАРСКИ ПЪТЕПИСИ

154 Рагослав Райков (Рони Райк) БОРМИО – БРИЛЯНТ В СНЕГА.
КАПРИ – ПЪРВИЯТ В СВЕТА
ЛУКСОЗЕН КУРОРТ

***НАСТОЯЩИЯТ БРОЙ СЕ ИЗДАВА С ПОДКРЕПАТА
НА НАЦИОНАЛЕН ФОНД „КУЛТУРА“
КЪМ МИНИСТЕРСТВОТО НА КУЛТУРАТА***

На корицата: Симеон Спиридонов. „Пегас“

**„Вход Господен в Йерусалим“.
Икона от Зографския манастир (1710)**

Милена Върбанова
РАЗЛИЧНА ЛИ Е
ВЪЗРОЖДЕНСКАТА РОДИНА
ОТ ДНЕСНАТА РОДИНА

Учителят по литература на дъщеря ми ѝ даде тази тема за домашно. Когато тя седна да пише, аз също бях принудена да дам своя отговор на този въпрос, който и сама неотстъпно си задавах, но пред който досега безмълствах от срам и отчаяние.

Всеки мой опит за съпоставка между епохата на Българското Възраждане и днешната ни национална обрис, е затруднен от страшната болка, която изпитвам. Все едно че трябва да отлепя, да изтръгна от гърдите си вкорабена от кръв греха, за да разкрия дълбока и може би смъртоносна рана, чието изследване ме ужасява. Но такава хирургическа операция, таква болезнено сравнение неотменно се налага, за да остана българка, да продължа да бъда аз.

Различава ли се възрожденската или по-точно възрождената родина от агонизиращата родина, различава ли се птицата, разперила криле в гързък полет към слънцето от бърхещата се, гаснеща птица, омотана в мрежата на ухилени браконieri? Да, различават се: едната е в небето, а другата – в калта. Но най-напред – какво е родина...

Ако родината е земното пространство, територията, населявана от един народ, то възрожденската родина е несравнимо по-просторна от сегашната. Тя е обиталище на целия български етнос. Възрожденското общество е гордо със съзнанието за внушителните ѝ мащаби, очертани с божествен замах от великия Ботев:

„...на Странджа баир гората,
на Ирин-Пирин тревата.
Меден им кавал приглася
от Цариграда до Сръбско
и с ясен ми глас жътварка
от Бело море до Дунав
по румелийски полета.“

От това чудно ширине днес е останала само тясна обрезка. Насечена от изкуствени граници и синори, разделящи брат от брата, осакамена от чужди интереси и нашенска политическа глупост, съвременна България прилича на изтерзана агнешка кожа, опната да се ветрее на жицата на Дунава. Дори и в този си вид тя е атакувана от фалшификатори с невъзможни етнически карти в ръце, полакомили се да отхапят я Родопите, я Пиринския край, я Добруджа, я груг къс от оглозгания жертвен агнец. Вместо да бъдат жигосани и категорично отхвърлени, тези почти некрофилски апетити срещат услужливата „толерантност“ на вечните наши еничари, продаващи днес България изпод тезгяха на модерността и наднационалността. Еврейският Талмуд повелява: „Който отстъпва земя, да бъде убит.“ И както видяхме, Израел не смята да загърбва този архаичен постулат. От радиа, телевизионни екрани и стъзги ни оглушава чалга, а свещените стихове на „Един завет“ отгавна са забравени:

Деца на рогни край,
пазете си земите,
бранете ги отблизо и далеч!

С този завет България влезе в Балканската война, бележеща последния предел на Възраждането, не за да завладява чужди, а за да освободи своите изконни територии, да слее в едно Мизия, Тракия и Македония. Дедите ни пееха тази песен, ще я чуят ли децата ни?

Ако родината е рогната природа, то разликите между тогава и сега отново нетърпимо зейват. Природата дава най-първата и трайна представа за родината, тя е нейното лице, което ние опипваме, опознаваме и обикваме, както пеленачето обиква навесения лик на майка си. В природата се съдържа първичното, интимното понятие за рогно, ония мили картини, които ни съпътстват от зората до зрача на нашия живот и пълнят очите ни с чисти сълзи, когато се усетим изгубени за отечеството си. За българина това е Балканът, гората. Гората, люлка и гроб на юнака, отворен дом за чедото, капан за натрапника. Отвека още тя е възпята в народните ни песни като българска крепост, а завоевателите – византийци и латини – с ужас са писали в хрониките си за „българите, бдящи в своите гори“. Не груг, а гората оплаква участието на трите синджира роби, тя свежда върше като покров над тях и става кърмилница на оставения от майката-робиня младенец. Колкото и да заляга над полската работа и да скъпи своята нива, колкото и да аргатува на къшея хляб, българинът, вгледан далечо напред, е измислил пословицата „света гора има, свето поле нема“, която знам от моята баба. В уилите векове на робството Балканът е бунт, гората е свобода. И все пак тъкмо през Възраждането гората, символ на цялата българска природа, се слива изцяло с образа на България. С нея са свързани всички етапи на националната ни революция (пробудата на българските градчета от двете страни на Балкана, четническото движение на Раковски с неговия „Горски пътник“,

скипалчествата на Левски), в нея се провежда Първото българско народно събрание и пак тя е основна въстаническа база и сетна надежда за спасение в Априлската епопея от 1876. Завършен израз на това сливане са томителните стихове на Любен Каравелов:

Хубава си, моя горо,
миришеш на младост,
но вселяваш в сърцата ни
само скръб и жалост.

Който веднъж те погледне,
той вечно жалее,
че не може под твоите
сенки да изтлее.

А комуто стане нужда
веч га те остави,
той не може горде е жив
га те заборава.

Този копнеж отгън гуша, така естествен и дълбок, че днес го смятат за народна песен, е едно докосване до сърцевината на България, възраждаща се като гората, като нея – източник на живот, като нея – възплъщение на самата вечност.

Кой сломи представата ни за вечността и направи всичко временно? Същите ръце, които унищожиха българската гора. Откакто се помня, в нея трещят секири и гърмят булдозери, пълпят камиони, претоварени с трупи, не, с трупове на беззащитни приятели. Шест лева за кубик, десет лева за кубик или просто така – за нищо, за някоя услуга, за шише ракия, заради познанство с горския, рушвет на кмета, баджанацина с министъра, заради поредната скверна сделка с поредния мерзавец, за който гората е просто дървесина, а България – склад за вторични суровини. За какво ви пожертвах, клетки гиганти? За строеж на храмове, на победоносни армади, на вавилонски кули? Не, унизени докрай, вие потънахте в печките на селяните, в камините на думбазите, в облицовките на дворците им, в бугките и сергиите, в дървените възлища за грил, в съседните безлесни страни, които ехидно подхвърлиха на вашите убийци по някой груг жалък цент. Все на дребно, според пигмейския ръст на търгашите. Казват, че когато рухва дърво, планината пропичява от болка. Какъв ли писък днес се носи над земята ни? И сред цялата тази сеч, сред това лудешко клане, като огнен стълб от ада избухна заревото на пожарите. Превърнати в демони, джуджетата развихриха мощта на пламъците като по-ефективен инструмент на смъртта и на търговията. Три пъклени години на пъклено светотатство, през които страната ни бе обърната в пепелище, шефове на фирми, комитети и министерства се задавяха с милиони, а нас ни задавяше пушилката на тировете, огънати от „дървесина за износ“. Задавяше ни и безмозъчното клише на полиция, гържавни служби и медиум,

че причина за пожарите била незагасена цигара или запалени стърнища. Преповторена хуляги пъти, тази лъжа не стана истина, но те нехаеха, че не им вярваме, защото за тях ние сме призраци, защото те са брънка от същата търговска верига.

Нито един затворен, нито един осъден поне на глоба погналвач, за чието престъпление разстрелът би бил прекалено милосърдно възмездие. Хвърлим ли поглед нагоду от озъбените, голи като черепи планини, ще видим как тиха бяла Дунава, Искър, Марица и Струма влачат вяло отънелите си води, непрогледни, нефтенوماзни. Но ако за замърсяването на Дунав можем да размахаме пръст към румънциите, ако за отравянето на огромна част от полята и водите можем да обвиним индустриалната грандомания на социалистическите властници, отговорността за последния и вече тотален погром над българската природа носят организаторите на т.нар. „демократичен преход“, страховита мистификация, целяща ограбването и унищожението на гържавата. Посичането на гората клъцна България в самия ѝ живец, в корена, отне ѝ не само надеждите за бъдеща благословена родигба, но и митичния извор на живота. Отне ѝ хармонията с Бога. Щом ги няма благородните гъбове, буки и мури да го погпират, небето с гняв ще се стовари отгоре ни. Библията учи, че Бог е сключил завет за мир с човешкия род и негов белег е гъгата – докато тя се явява, Бог е с нас. Но гъгата изгрява там, дето ваят гъжгове, щуртят потоци, шумят гори – ще трепне ли тя над пустинята?

Когато минавам през черната обгорена земя, осеяна със сгърчени скелети на гървета, гъхът ми секва – сякаш виждам майка си поругана. Знам, България води война, по-страшна от ядрената, търпи нашествие, по-тежко от турското. Дали тези крехки фиданки, които няколко геца посагиха преди месец, ще ни върнат изгубения земен рай?

Ако рогината е рогният език, то пукнатината между възрожденска и днешна България още повече се разширява. Та нали Възраждането започна с укора на Паусий: „Българино, знай своя род и език и учи се по своему език!“ , а „демократичният преход“ се увенча с укора на Петър Стоянов, че ние, българите, още не сме изхвърлили кирилицата и не сме прегърнали латиницата. Възраждането е епохата на създаване и оформяне на новобългарския език, на всеотдайна грижа за него. Муден в началото, той не за десетилетия, а буквално за броени години достига изяществото, гъвкавостта и остротата на най-развития сред европейските езици – френския – светския език, езика на дипломатите и поетите, на изтънчения салонен сарказъм и неувимите словесни гуели. Претопено в титаничната пещ на Ботевата мисъл, българското слово се избистря и засиява като диамант, добива способността да извайва всеки образ, да отсеня всеки нюанс, да извисява и поражява като лазерен лъч. Всъщност Ботев е творец на модерния български език, модерен в най-съвременен смисъл. Извършва се чудо – в началото на Възраждането българите говорят на местен диалект и пишат с уставно писмо, размесено с гръцки букви, а в последните години преди Освобождението, в периода на най-бурния си

възход, българската нация вече е въоръжена с напълно оформен литературен език, ярък, богат и чист, такъв, какъвто го познаваме от речника на Найген Геров и от творбите на Любен Каравелов, Петко Р. Славейков, Захарий Стоянов и Иван Вазов:

Ту арфа звънлива, ту меч
на майстор-художник в ръцете.

Осъзнавайки силата на словото като резерв на върховна духовна енергия, всички велики дейци на Възраждането работят на книжовното поле – учители, журналисти, издатели и преводачи. Удивителна е възискателността им към превода, разтварящ културните хоризонти към света. Неслучайно Ботев пронизва промавия, пълен с русизми, превод на „Илиада“ от Григор Пърличев:

...защо не съм Пърличев
га преведа Илиада,
но с такъв превод, за който
и лобут га ми се пада.

А милият ми Григор Пърличев (това старо дете!), отличният познавач на Омир, чистосърдечно се оправдава, че отгалеен в Охрид, не познавал още литературния български, та замуи плодът на възторжения му труд се оказал нескопосан.

Необятна е жаждата на всички български съсловия за книга – тогава се отварят читалищата, кошто днес превърнахме в барове, библиотеките, чиито томовете претопихме, училищата във всяко градче и селце, кошто не се чудим как по-бързо да закрием. Международната комисия, дошла да инспектира турските зверства след Априлското въстание, остава изумена от огромния брой училища в поробена България, от изключително високия процент на грамотните българи, несравним с този в свободна Англия, свободна Франция, свободна Русия и прочие законодателки на европейската цивилизованост. Този просветителски подвиг е извършен не поради покровителството на турците и спомоществователството на гръцките владици, а въпреки тях, в яростна битка с тях, с волята на целокупното възрожденско общество, приело образованието като първо свято народно дело.

Ако „в началото бе Словото“, както твърди Книгата на книгите, то българското слово възроди България и в крайна сметка ѝ донесе свободата. Е, безсловесността пък ще донесе робията на съвременна България. Или по-точно – отричането от родния език.

Нека си припомним, че за да среже пъпната връв на Македония с майка България, сръбската агентура си послужи тъкмо с обезобразяване и унищожение на езика на македонските българи. Грапавият, геряц ухото фалшификат, сбироток от диалектни ядра, сърбизми и латински заемки поддържа у братята ни оттамък Варгара заблудата, че принадлежат към някаква отделна македонска нация, която със същото основание може

да бъде наречена и марсианска. Няма нищо по-жалко от днешния езиков спор между Македония и България.

Напротив, има – езиковото и образователно опустошение в самата България. През социалистическия период българската просвета поне-се немалко удари, целящи снижаване на нейното ниво – преследване на учители и професори, идеологически промивки на учебния материал. И най-горкото: натиск за т.нар. успеваемост във всички училища – пог-молно, но постоянно изискване да се поставят на учениците оценки, по-високи от заслужените, особено на двойкарите, даже в бележниците им не трябваше да шават обидните тройки, а съдържано да се усмихват почтените четворки. Синове на невежи партийни другари или на лумпени, тези полу- и псевдоинтелигенти ни управляват вече петнайсет години, залагайки в основата на своята власт пълното презрение към честния труд и истинската заслуга, присмеха си към образованието и образова-ните, въпреки че размахват дипломи. Ненавистта си към културата и културните, въпреки че в дворците им се понамирва и библиотека – „от ценна гървесина“.

„Демократичният преход“ започна с взрив на свободното слово, загу-шено много скоро от мъртвата хватка на мафията и от нейния речник – особена преработка на апашкия жаргон. В свое интервю, още когато беше главен редактор на в. „24 часа“, Петьо Блъсков възвести, че езикът на изданието, който навремето бугеше всеобщо негоумение с помийна-та си образност, е езикът на улицата, езикът на обикновения българин. Нито обикновения българин, нито улицата, нито дори затворите тогава говореха така. Идеолозите на новото вестникарство специално създадоха тази словесна клоака и я издигнаха в ранг на официален медийен стил, за да лумпенизират българското общество, да осквернят съзнанието му, да принизят ценностите му. Та каква чиста мисъл може да бъде изречена с мръсен език? Щом словото е кално и душата скоро се овалва в калта. Пи-сачите в българските вестници приличат на банда квартални пияници, обзети от неизлечим махмурлук – те „спретват купони“, „спрягат за ше-фове“, „гътат министри“, за тях учител е „даскал“, офицер – „фуражка“, полицай – „ченге“. И това не са „Шок“, „Всичко за всеки“ и прочие прилепи в медийното пространство, а официози, отразяващи голямата политика на гържавата. Така те внушават респект към институциите. Нищо чудно, че всеки, който разполага с речников запас от стотина думи, уверено се пробва в журналистиката. Не искам да си спомням, че и Ботев е бил журналист. В програма „Хоризонт“ на Националното радио няма нито един, който да владее пълната и кратката членна форма на съществителните от мъжки рог, единствено число: „Днес парламентът гласува бюджетът...“, „Папата слеза от самолетът, посрещнат от министърът...“, „Въпросът ми е към членът на съветът...“, членът – да, но краткият член!

Ужасяваща е неграмотността, словесната сиромашия на дебелите ни политици, вкопчени в едно-две клишета, от които излизат само за да се отпуснат в свойския си диалект или да отронят някоя английска превземка. Англосаксонският вирус е най-новият и опасен замърсител на българския език. Предизвикал пандемия в цял свят, той атакува от-

слабеното българско слово от радиостанции, телевизия, кина, печат и заличавайки хубавите наши думи, се превръща в основно изразно средство на псевдоинтелигенцията. Тя просто е инжектирана с него. Отвсякъде като някакво шаманско заклинание, редом с чалгата и маането, се носи: „даблю, даблю, даблю...“, повтаряно до побъркване, до световъртеж. Не че лумпенът дотолкова се е враснал в Интернет, не, но това „даблю“ му влива вълшебната доза самочувствие от близостта с новия Голям брат, оня авторитет, с който робът се изпълва, щом край него застане могъщият му господар, оня галваничен ток, който задвижва зомбито, когато към мъртвите му жили заструят флуидите на магьосника.

Та ето го и Петър Стоянов след четири години президентство, спусна към народа, избрал го за гържавен глава, като спасителен пояс предложението да низвергне кирилската азбука и да възприеме латинската. Едната ни смачквала в провинциална изолiranост, а другата щяла да ни откrexне гверите на модерността и световното гражданство. „О, неразумни и юроде!“, не писмото на светите братя те прави провинциал, а робската ти сваят, дълбокото ти чувство за малоценност, твое и на твоята среда, което е грехота да разпростираш наг целия български народ и наг благородната му култура. Нито латиницата, нито английският, нито някой компютърен „Бейсик“ ще ни сторят по-достойни за уважението на гругите, а само малко повече здрав разсъдък, който ще ни спре да избираме занапрег такива начело на гържавата.

Простащината, неграмотността, чуждопоклонството засипват като боксова лавина най-вече младото поколение. Ще се привдигне ли то след този нокаут?

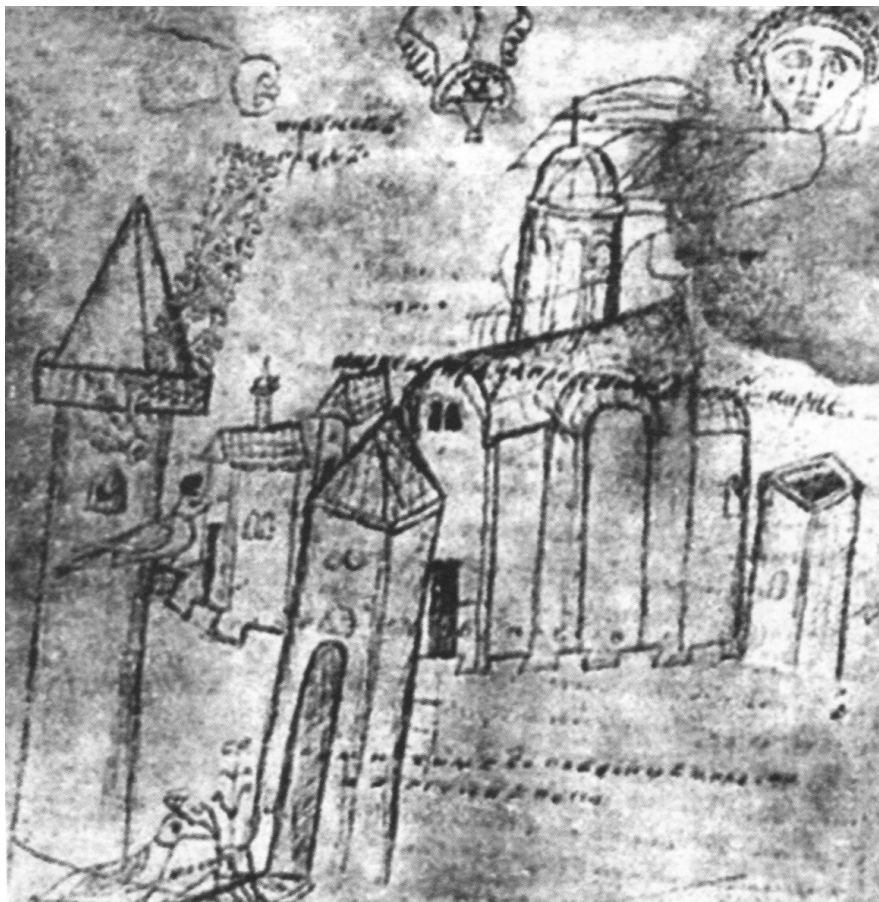
Разпрострях се нашироко и нямам физическата възможност да се спра на поне още два важни (всъщност най-важните) признака на родината – нейното минало и нейният народ. Тези два дяла биха започвали както и досегашните с: „Ако родината е историческо минало...“ и „Ако родината е българският народ...“ Много са мислите, които ме измъчват и примерите – смешни и страшни, които ми се ще да приведа. Но заключението е очевидно – възрожденска България и днешна България са различни, дори диаметрално противоположни.

Очевидно, но само на пръв поглед.

В безсмъртния идеал, в съзнанието на тези, които са ѝ верни, България остава една и съща. Това, че мнозина са изменили на този идеал, не го прави по-малко свещен. Вече споменах, че днес България „води война по-страшна от ядрената и преживява нашествие, по-тежко от турското“. Това е борба на живот и смърт с отрогените и изродени българи, грабителите и екзекутори на отечеството. И през Възраждането, разбира се, е имало такива Юди, но те са заклеимявани от огромното мнозинство като мекерета и са били маргинали в българския рог. Днес са много повече, чудовищно повече. България е изправена пред своя Армагедон, пред своя Страшен съд. Но не са се свършили и тези, които я обичат. Тъкмо в любовта е всичко. Тя заличава разликите между „преди“ и „след“, между „тогава“ и „сега“. Обичаме ли майка си по-малко когато тя се разболеет? Напротив, ако Бог ни е дал сърце, я обичаме стократно повече. Тази любов

е болезнена, тя налага лишения и страдания, тя изисква да ѝ отдадем труда, личността, живота си. Но няма любовта някога е била лесна? Лесна е закачката, безболезнен е флиртът. Любовта повелява саможертва и мълчание. Нито днес, нито през Възраждането, нито когато и да било служенето на родината е донесло някому привилегии, богатство, задоволяване на суетата. Любовта към отечеството е свързана с най-големия избор на човека – на какво да посвети съществуването си, смъртта си и дори паметта за себе си.

Българийо, майко...
Българийо, гъще...

Рисунка на Царевец в Брашовски миней (XIV в.)

Огнян Стамболиев
НЕПОЗНАТИЯТ
МАЙКЪЛ АРЛЪН
Роденият в Русе
английски писател
очаква своя български
издател

Днес мнозина знаят кой е Елиас Канети, дори са чели забележителните му мемоари „Спасеният език“, както и повечето от неговите книги. На русенска сцена са поставени с успех трите му пиеси. Но на малцина е известно, че най-европейският ни граг е дал на света още един прочут писател. Доста различен от философа Канети и известен повече в Америка, отколкото в Европа, а у нас все още непреведен. Става дума за Майкъл Арлън с рожденото име Дикран Куюмджиян, появил се на белия свят на 16 ноември 1895, под знака на Скорпиона, в дунавската ни столица, в дома на богатия търговец Саркис Куюмджиян, чието семейство пристига в България през 1892 след поредица от турски зверства над арменците в Цариград. По онова време в Русе вече има немалка арменска общност (тя всъщност е древна, още от римско време), която век преди това излъчва друга прочута личност, Емануел Мирзонян или Манук бей, прочутия дипломат и политик, който е също малко познат у нас.

През 1889 година замогналият се търговец на текстил, Саркис Куюмджиян построява голяма търговска кантора в центъра на Русе, по проект на един голям архитект, също русенски арменец, Нугохос Бегросян, построил част от най-красивите сгради от епохата у нас. Дикран, бъдещият Майкъл, е петото дете в семейството, в което има още три момчета и едно момиче, родени преди него в Цариград. След единадесет години, през 1910 година, бащата Куюмджиян става управител на голямо Англо-българско акционерно дружество за производство на чагъри и семейството се премества в индустриалния Манчестър, където предприемчивият 2-н Саркис открива тъкачна фабрика, а голямата сграда в Русе става шивашка фабрика. (През 2007 година в нея бе заснета част от филма за Фридрих Ницше „Когато Ницше заплака“, в който взеха участие живеещият в София английски актьор Бен Крос и испанският му колега Арманг Асанте.)

През 1913, след като завършва средното си образование в елитен колеж в Манчестър и учи известно време медицина, младият Дикран Куюмджиян решава да замине за английската столица и да стане писател. Търговията не го влече. Родителите му не са съгласни, но не го спират

в начинанието му. Започва да работи като журналист в едно лондонско списание за арменската диаспора. Приема псевдонима Майкъл Арлън и скоро забравя арменския и българския.

През 1920 година, когато е 25-годишен, вече издава първия си роман, приет радушно от английската критика. Следват още няколко книги, главно исторически и сатирични романи, част от тях повлияни от сатириката на Дефо, Суифт и Лорънс Стърн и готиката на Мери Шели и нейния злобещ Франкенщайн. Става много популярен, добре приет от лондонското висше общество и от събратята си по перо. През 1922 година получава британско гражданство и узаконява името си, Майкъл Арлън. Сред пет години е вече на корицата на брой на списанието „Тайм“, което е вече признак на голямо уважение и популярност.

Води светски живот, среща се със знаменитости като Ърнест Хемингуей, който го признава за свой единствен достоен конкурент в прозата, със Скот Фицджералд (той споменава името му в романа си „Великият Гетсби“), артисти от Лондон и Холивуд. Става дори прототип на един от героите на Дейвид Хърбърт Лорънс в прочутия му скандален и забраняван роман „Любовникът на лейди Чатърли“ (1928). Започва да пише фантасмични и криминални романи, които се радват на голям успех.

През 1924 година излиза най-прочутият му белетристичен опус, романът „Зелената шапка“, истински бестселър с много издания в голям тираж. Пет години след първото, бива филмиран с участието на великата Грета Гарбо. Номиниран е за „Оскар“. По това време, през летния сезон, писателят живее във Франция, курорта Кан, където пише и води интензивен светски живот, увлича се по тениса и голфа. Карриерата му върви блестящо, но постепенно започват проблемите. В началото на 40-те години в Англия се заражда ксенофобия, подозирани са всички чужденци, особено по-известните и след като разбира, че за него и за семейството му в Лондон вече няма бъдеще, Майкъл Арлън емигрира заедно със съпругата си, гръцката графиня Аталанта и децата им деца в Щатите.

Установява се в Ню Йорк. Спира да пише (последният му роман „Детящият холандец“ излиза през 1939 година в Лондон) и решава да заживее спокойно със семейството си, като ограничава контактите си с обществото. Междувременно, все пак, подписва договор с Метро Голдуин Майер, Холивуд като сценарист, но написва 26 сценария като шест от тях са по негови романи. В някои от тях участват звезди от Хеди Ламар, Бети Дейвис, Уилям Пауър и Джордж Брент.

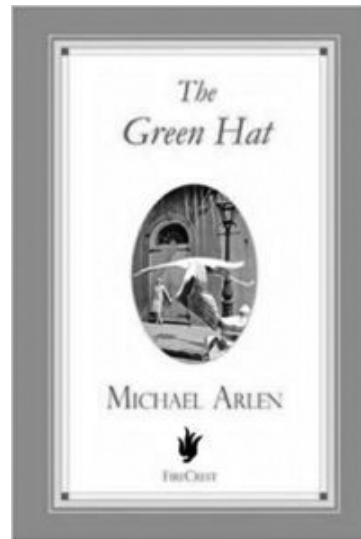
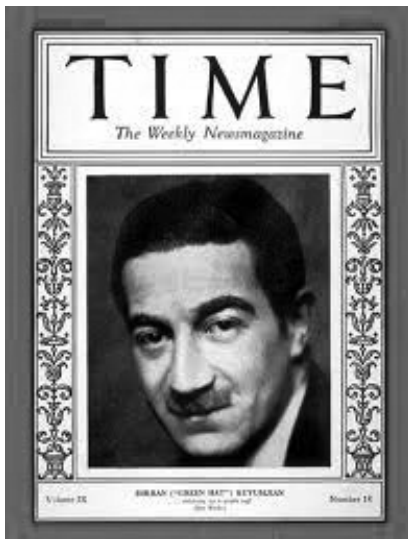
НО СКОРО СЕ РАЗДЕЛ. СЪС СЕРИОЗНАТА ЛИТЕРАТУРА. Просто решава да се откаже от писането. В мемоарната си книга „Моят брат Евелин и други профили“ неговият приятел, писателят Алек Уайт пише: „Той се отказа напълно доброволно от литературата в името на един спокоен и приятен живот между семейството си, което обожаваше и добрите ресторанти в Ню Йорк. Вътрешната му потребност да пише беше изчезнала – не намираше смисъл в това. Той можеше да бъде себе си по-лесно, като всъщност не пише...“

През 1956 година се разболява от рак и умира, когато е на 61 години. По това време големият Алфред Хичкок филмира неговия разказ „Господинът от Америка“.

За разлика от своя прочут съгражданин Елиас Канети, който е живял много по малко от него в Русе, но се е чувствал русенец, Майкъл Арлън никога не е говорил за родното си място и България. Просто е избягвал да коментира произхода си...

Би било добре, ако някои от нашите издателства и преводачи се обърнат към творчеството на този интересен писател, който дори е бил номиниран за Нобел. Да представя поне разказите и романа „Зелената шапка“.

Интересно е, че синът на Майкъл Арлън, Майкъл Джей Арлън (рог. 1930) също е известен английски писател, при това четен и издаван, оценен високо от критиката, автор на редица книги, част от тях, удостоени с престижни награди, като „Пътюване до Арарат“ (1975). В нея той представя живота на баща си и неговото упорито желание да се разграничи от арменската диаспора като страх да не бъде неприет от консервативното и трудно приемащото чужденците, английско общество. Да забрави трагичните събития от историята на своите родители и предци, жертви на турското варварство по време на Арменския геноциг. В тази силна, майсторски написана книга Майкъл Джей Арлън, наследил без съмнение таланта на баща си, поставя роговата история на фона на арменската национална съгба по един възнуващ, силно въздействащ на читателя начин.

**Майкъл Арлън на корицата на сп. Тайм, бр. 2 от 1927.
Прочутата му книга „Зелената шапка“, 1924.**

Боян Ангелов
СТИХОТВОРЕНИЯ

ДОЗЕМИ

Веднъж, когато млад съм бил, ме срещна злото
на света.
То беше старец волнокрил с полуразтворена уста
и бягаше като дете, а кожата му – в миши цвят.
Попитах го дали и те (захвърлените по-назад
и лазещи подобно змии над стинециния чернозем,
и кланящи се доземи на бляскав някакъв ярем)
са неговите врагове и бъдещите му слуги.
Усмихна се, преви на две смеха си и порой тъги
обляха словото ми с глеч, презгръщайки го при това.
Усетих сянката на меч върху подземна синева...
Преодолявах неведнъж праобрази на сатани.
Сега отглеждам черна ръж и се поглеждам отстрани.
Там тъпчех, отмалял от глад, мълниеносните
треви.
Ръждясвам днес като снаряд, готов да се самовзриви.

ЗАБЛУДИ

Превзехме нищото, поете,
а всичкото встрани остана.
Защо замръкнаха и двете
между „разни го“ и „осанна“?
Какво научи вълноломът
от пяната студено-тъмна?
Удавниците още помнят,
че пред очите им не съмна,
защото хлътнаха в талаза
ожесточен и всеобхватен.
Спри, бих могъл да те опазя,
ако намеря път обратен!
За вероломните разстрели

не позволиха да попитам.
 Внушиха ми, че сме ги влели
 в несигурния алгоритъм,
 от който връщане не трябва
 да има и ще ни отпрати
 към нищото, но то отплава
 върху изгнили переправи.
 Ако победата с такова
 самовнушение се буди,
 най-сигурната ѝ основа
 ще бъдат нашите заблуди.

БЕЛЕЗНИЦИ

Това, че белезниците разнасят
 на слънчев удар нежното горене
 и в самота мълви иконостасът
 слова, неразбираеми за мене;
 това, че думите са белообрази
 старейшини на вътрешния смисъл,
 грядящи бетонирани пощади
 за светове, които бях отписал;
 това, че ловките въжеиграчи
 разтапят се в безцветни карнавали
 и черна птица безпардонно грачи
 в перчема на съня, че са продали
 последните остатъци от всичко,
 което може да ни възвисява;
 това, че гордостта ни пада ничком,
 угаснала в предишната представа,
 е предсказание правдоподобно,
 повтаряно от смисъла сакрален...

Бродира своя образ огледален
 намерилият мястото си лобно.

БАЩА

Тя помина се рано... Бе на 29.
 Като облак стопи се зад отсрещния хребет.
 Все такъв си остана той – свит, своенравен.
 Уж преви го съдбата, но вървеше изправен.

И усмихнат вървеше. Не погледна към друга.
В празник билки береше. В делник бдеше пред струга.
Дъщеря си изучи... Тя в Канада замина
и се чувстваше вече като в своя родина.
Всяка вечер по скайна разговаряха кратко.
Тя с усмивка мълвеше често думата татко.
Той с усмивка мълвеше често думата гъще,
После дълго мълчеше сам сред празната къща...
От баща си научи да не вярва в химери,
но се рееше нощем из небесните сфери.
Там жена му седеше на престол като фея.
Той се мъчеше силom да застане до нея,
ала облак се спусна многолик, ненадеен
и я скри... Само чу: „Дъщеря ни къде е?“
Чак тогава започна да риде в съня си.
И ги търсеше двете... И все още ги търси...

СЕЧ

След игото започна
знетът на друго иго,
но тя с десница точна
посече го и скри го
вдън ядната горчилка,
навръх котловината...
С копнежа на родилка
преодоля тъмата.
Тя нямаше да каже
какво е сътворила.
Дори се скри и даже
дари ни с друга сила
да не останем свити
сред пещера протяжна,
където сталагмити
в стъга многоетажна
издигат своя порив
към каменна постеля.

Тя бездната разтвори,
преди да ни разстреля.

МЪЛЧАЛИВО СТИХОТВОРЕНИЕ

Пренаселих галечините
 и с познати, и с непознати...
 Вие, дете вечно мълчите,
 дете станяхте абонати
 на сервилната услужливост
 и живуркането безгрижно,
 присвоихте без капка милост
 най-далечното и най-ближно.
 Присвоихте и усвоихте
 рафинираните измами,
 за да бъдете все честити
 с благодарствени телеграми.
 Сам виновен съм, че съм беден,
 че съм болен и безпризорен,
 че в статистиката с пореден
 знак зазидан съм в своя корен.
 Всеобхватните кукловоди
 крият своята самоличност –
 уж загрижени за народа,
 а го грабят поединично.

СПЯЩАТА ПРИНЦЕСА

Принцесата не се събужда. Унесена е, спи ли, спи...
 На мед вълн въздухът мирише и на усмихнати липи,
 които се притискат скришно в останалите дървеса.
 Принцесата не се събужда. Не сме ѝ чували гласа
 години вече и години ще разговаряме така.
 Да я погалея ми се иска, но спира моята ръка
 всевиждаща забрана, скрита от стражите, ала това
 е бъдещата ми представа за липсата на синева.
 Принцесата ще се събуди, когато няма да съм тук,
 загадъчно ще се усмихне на неродения ми внук,
 но времето ще бъде друго под същия небесен свод –
 в зеленината ще сияе усмивка на малинов плод.
 Принцесата не се събужда и замъкът ѝ тъне в прах.
 От нищо не изпитва нужда, от никого тя няма страх.
 Рекичката опиянено сред сънищата ѝ ще спре,
 ще чуе разговор без думи и няма да го разбере.

СЪРНЕНА ГОРА

Не виждах много надалече, но чувах всеки външен шум
и продължавах да се смея, дори когато тъжен бях.
Прибързано не отговарях, а да се скрия не успях,
макар че беше уловимо присъствието на куршум,
свистящ през тъмните стърнища

и над ленивата вода.

Куршумът се заби изящно в плътта на плахата сърна.
Видях как тя се спря внезапно, как легна

на една страна

и как с копитца потрепери, оставяйки

в пръстта следа.

Преди така са я убивали с недосегаеми стрели.
Все още чуваме свистежа, във въздуха оставил знак,
а после слънцето ни чака неизтребим и вечен мрак,
и ще запише в паметта ни, че други тука са били.
Такова съм запомнил всяко незащитено съществуване.
То в черната тъма полита към небосклон опустошен
и матови архипелази събуждат болчицата в мен,
която придобива форма на гребно горско божество.

В СЕГАШНО ВРЕМЕ

Преди ни срещаха с презръдки, сега – с ръце

в юмруци свити.

От сянката на планината изплуват сенки на комити.

Преди прозрачно бе небето и досегаеми – цветята.

Сега мечтаем да се скрием в контурите на мрачината.

Зародишът ще се роди и ще мисли, че сега започва

непостоянното мъждене, поникнало в ранима почва.

Талигата и звездолети придвижват тягостно

плътта ни.

Непознаваеми планети кръжат в тревожното

съзнание.

Сега юмруците са поздрав, а пръстите –

свирени клещи.

В градините изсъхват рози, повити с бурени зловещи.

СТАГИРА

Влагата постепенно всичко ще завладее.
Сухият лист попита виделото къде е
и откъде се взеха толкова кандидати
за панаира, скитащ волно из паметта ти...

Огънят всеобемен ли овъгли снагата
на овехтяла къща сред запусъто село?
Пламъкът вече стигна вечерната разплата
и се замисляш колко време би ти отнело
да угасиш пожара и го покриеш с глина,
после да си починеш в бурените лениви.
...Гледаш след Аристотел, който край тебе мина
сред ученици в тоги, с клончета от оливи
върху главите с къдри гъсти, почти смолисти;
с памет правдоподобна, точна и всеобхватна.
Гледаш, а всъщност виждаш прах по дървесни листи.
Лази антична пепел по маранята лятна...

Гледа те и Стагира,
скрита сред крепостта си.
А от Атон извира
шепотът на монаси.

КАСТАЛИЯ

Не е безкраен пътят
от Базел
през Мюнхенщайн
до Дорнах.
Херман Хесе го извървява,
гостува на Алберт Шеффен...
Смеят се и споменават
манехите на доброто,
четвъртата ипостас Божия,
космогонията възвишена
в измислената Касталия...
Разтоварвайки непривичната
свърхестетика от излишни
самовнушения,
грамофонът възпроизвежда

ричеркарите на Фробергер,
ораториите на Хайн
и реквиемът на Амагеус...
Стъпвайки перипатетически
из градината с диви рози,
спират за миг поетите
и се самовглъбяват
в играта
на изработени
в Мюнхенщайн
от фабриканта
Йозеф Кнехт
стъклени перли.
А в Дорнах транскантонална
рекичка
най-бляскавата поанта
мъчи се да намери.

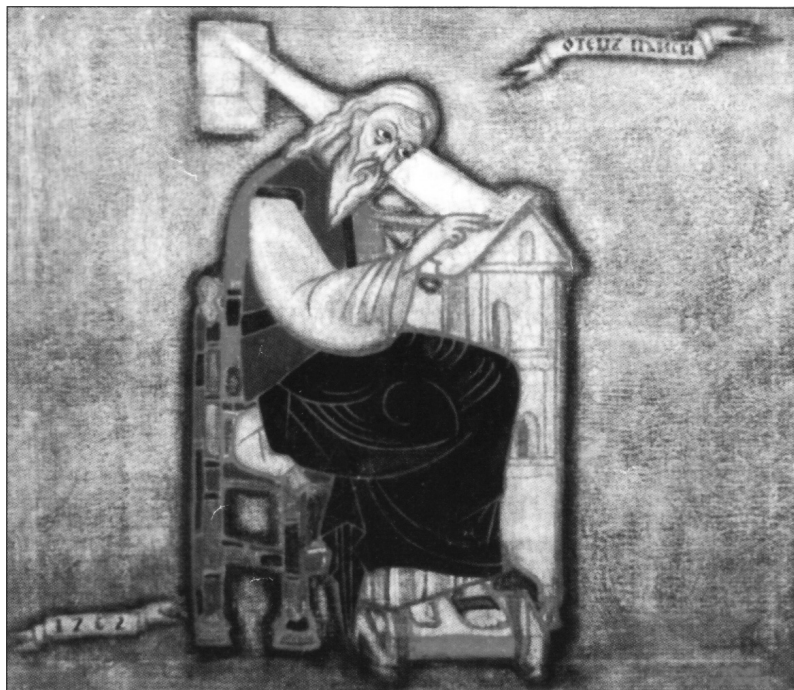
УСОИТЕ

Седловината е с извивки, неочертани от покоя
и другата сантименталност се проявява
по-различно.
Различното сега в това е, че е прибавено към строя
с онези, дето имат памет за случилото се и лично
умеят да го разпознаят в контурите обезличени
на триумфиращата поза и недостатъчната воля.
Седловината превъзхожда усоите, приели мен и
привидната необозримост на въззелените поля,
защото с хладина са пълни и с благодат удостоени.

ПОЗНАНИЕ

Ако не се научиш
с ръце да хващаш пъстърва
и да надхитряш лисица,
ако не се научиш,
все едно нищо не знаеш,
и тази задача първа
ще изясни подробно
мъжът на своето внуче.

Нямах късмета дядо
в детството си да имам.
Не улових пъстърва,
не хванах зверчета горски.
Нямам и внуци, само
някак си скромно кирам,
ако ме пита някой
за хитрините хорски.
От първата половина
на своя живот разбрах, че
ме надхитриха всички,
които ме доближиха.
В залеза на живота
наивността ми плаче,
но доверчиви хора
раните ѝ промиха.

„Отец Паусий Хилендарски“. Стенопис от едноименната черква в Стара Загора. Худ. Ваня Сапунджиева

Светозар Аврамов
СТИХОТВОРЕНИЯ

ИЗЛЯЗЛА ОТ КАРТИНАТА НА БОТИЧЕЛИ

Разбирам колко много си ми липсвала
през всичките внезапно минали години.
Безмилостна лавина ли тогава ни засипа
и нашият живот един без груг премина?

Сега се взираме във есенния залез,
а вятърът погалва мълком гървесата.
И огънят любовен сякаш е разпален.
Ще вземеш ли, лодкарю, пак веслата?

Ще загребеш ли в това езеро вечерно?
Или ще си поплачеш в този ресторант,
когато в скръб потъваш и си в черно?
Дали и тази вечер ще си тръгнеш сам?

А ти, излязла от картината на Ботичели,
разказваш ми за своята житейска грама...
Долавям трепета на грехите ти бели.
Докосвам бездиханно крехкото ти рамо...

ОАЗИС

Есенната тишина ли ме обсебва,
или съм вече пътник към безкрая?
Когато стигна на живота хребета,
за греховете си дали ще се покая?

Дали все още за всемира вечен
присъствието ми е от значение?
И този свят ще стане ли човечен?
Нима ще дойде просветление?

Прегръщам шепота на тишината,
прият ми дават топлите ѝ пазви.
И продължавам пътя си нататък –
на любовта към светлия оазис...

ЖИВЕЕШ В БЕЗДНАТА НА МОЯ СТОН

Живееш в бездната на моя стон.
И там в искрица се превръщаш.
А аз потъвам неусетно в спомена
за теб и чакам твоето завръщане.

Без тебе дните ми са безутешни,
А нощите самотни са страдание.
Дали ще си простим за грешките,
в душите ни нанесли тихи рани?

Дали към други брегове вървим?
Или един към друг ще тръгнем?
Копнежът ми трепти неутешимо.
Изгарям бавно като нежен възлен.

ВЪЗДИГАНЕ

На Красимира Спасова

Ще мога ли да понеса тъгата,
изгаряща духа ми наранен?
Изгубих майка и баща, и брат.
И само гъщера ми с мен е.

Но как във този свят раним
скръбта да превъзмогнем?
Ще можем ли да се спасим,
щом милостив така е Бог?

Ще гоjde ли приятел верен,
в обятията си да ни приеме?
В очакване ръце разперил,
въздигам се над времето...

ДАЛЕЧЕ ОТ БРЕГА

Докосваш есенната тишина на моя стих.
И дълго в необятното море се взираш.
Нима копнежът може лесно да притихне,
когато неспокойното сърце жадува мир?

А пламъкът отвътре те изгаря като стон.
И тихо молиш любовта ти да се сбъдне.
Дали ще дойде някога при тебе онзи,
когото си обикнала в красивия си сън?

Навярно него разстоянието го смущава
и той във есенната тишина потъва вече.
Или пък в самотата си завинаги остава?
Така далеч от твоя бряг... Така далече.

ПРИСТАН

„Не ме натъжавай...“

Из един разговор

Не искам никого да натъжавам.
Достатъчно е тъжен моят свят.
Към твоя бряг се приближавам,
но морска буря тласка ме назад.

И аз потъвам в самота дълбока.
И търся пристан в тишината.
А там с любов ме чака Бог –
и води ме към светлината.

И аз вървя по своя скръбен път –
уверен, съпричастен, помъдрял.
А в далнината вижда се брегът...
Но може би за теб съм закъснял.

ПРЕГЪРНАЛ НОЩЕМ САМОТАТА

**За кой ли път като видение
отново бавно се завръщаш.
Но няма да останеш с мене
в осиротялата ми вече къща.**

**И само споменът сега живее,
прегърнал нощем самотата.
Докаато вятърът не ме отвее
завинаги от грешния ни свят.**

**Аз тихо ще си тръгна, с чест.
С тъга по тебе – безутешна.
Но угвай в мислите ми често –
сред мрака да ми светиш...**

ПРЕМИНАЛ ПРЕЗ СВЕТА БЕЗ БРОНЯ

**И питаш се на този свят защо си,
потънал в скръбните си мисли.
В сърцето ти крещят въпроси –
защо в отвъдното са близките?**

**Защо в живота сме така самотни?
Последната любов ще дойде ли?
Ще има ли към светлината брод?
Душата ти ще срещне ли покой?**

**Но продължаваш в пътя си нелек
да търсиш утопичната хармония.
Дано опазиш в себе си човека,
преминал през света без броня!**

Богдан Кръстев
Два документални разказа

НАПРЕД НА НОЖ!

Да знаеш, грази наборе, че когато в България през 2017 година стана президент генерал и то от авиацията, запасните чинове от бившата ни Народна армия се раздвижиха истински, така да се каже „организационно“. Иначе си траеха в казармите, не опазиха народното добро и то бе разграбено до шушка. Ама новобогаташите им спретнаха разформироване на донаторната служба в страната и преминаване на платена военна служба. Младежта се пръсна по света. Тук нямаше работа дори за един предишен набор момчета, да не говорим за момичетата и за онези завалици прег пенсиониране. Пълен погром... Приятелю, чоглаво ми стана от размисъл как я караме с шепя войници, макар и платени. Това ни остана за наша гържавна сила за евентуална внезапна отпорна отбрана в този полудял свят...

Чух за конференцията на запасните офицери и сержанти и че са избрали свое ръководство, единно за цяла България. А гано стреснат политиците, самонарекли се „класа“. И тая класа не попита народа какъв цивилизован избор иска – във военния блок НАТО ли, или пълен неутралитет.

Както и да е, за банкета след конференцията си платих куверта и тръгнах да влизам на ядене и на пиене. Обаче чоглаво ми стана вече на квadrat, когато на пропуска охраната ми заяви: „Не можете да бъдете с нас, щом като сте капитан, макар и пенсиониран, но не от армията, а от полицията!“ Отвързвам им малко соннато, че имам чин ефрейтор от войниклъка. Не, та не – ефрейтор не било то сержант и прочие нагоре...

Разправията се проточи. Аз не отстъпвах за офицерския чин капитан от полицията, което означава „човек на закона“, а те всъщност са чинове от резерва по новому и в термина няма „запасняци“... Добре че на пропуска имаше една жена, бивша парашутистка, на която бях казал, че нося магнетофонен запис на моя дядо, а в него той бе направил своята изповед в края на Първата световна война. За първия му бой и то при заповед „Напред на нож!“ Та парашутистката отиде при новоизбрания за лидер генерал на съюза на резервното войнство с молба да се застъпи за капитана от полицията.

Така и стана. Генералът се доближи до мен. Беше цивилно облечен. И като чу за магнетофонния запис с преживяванията на дядо ми на Добро поле през 1918 година, едва не подскочи. Заповяда да ме пуснат на банкета. И да организират прослушване на записа на фона на картината

на художника Ярослав Вешин „На нож“. Направиха го след втория мост, когато алкохолът беше повдигнал бая настроението.

Дядовият глас звучеше като изповед пред свещеник. Като разбраха, че ще говори стар войн и то на деветдесет години, настъпи пълна, както се казва „театрална“ тишина. А дядо не забави да каже кой е – нарочно, нали беше учител и знаеше как да започне и къде е уместно да представи себе си.

„Исай Колев Янакиев, редник от девети пехотен полк, в първа дивизия, втори батальон, трета рота. Дойдох като новообранец в окопите на Добро поле срещу французите. Чак откъде, брате, са се вдигнали, та и в нашенското поле. Ама нали беше Първата световна война и българите бяха налегнати от много страни и народи. Старите войници ни казаха на нас, новобранците, че преди на това място срещу нас са били англичаните. Обясняваха ни, че с тях битките били по-раहत, но с „френците“ станали къде-къде по-зверски. Французите напират и генем, и нощем срещу нас да навлизат в България. Като че нашите реки и езера бяха не от вода, а от техните парфюми, дето ги продават по цял свят. Ама нашите войници, макар и оголели и обосели, па и с гни гладни, угържат положението. Е, питам се откъде се е взела тази омраза към българите. Дали не е останала от рицарските времена, когато цар Калоян ги е разгромил и изпотрепал из нашите земи. Дори се бе стигнало готам, че офицерите и докторите, все учени хора, бяха спрели да си говорят на френски помежду си.

Натикаха ни в окопите на смяна на пооределите стари бойци, които отидоха в землянките малко да отпочинат преди следващите сражения. Взводният поручик Димов, след като беше прочел документацията за нас, мина на място да ни опознае. Мене като по-учен, след като се обърна към мен с българското „гаскале“, ме заговори тихичко на френски. Нас, малките народи, ни спасява смелостта да се хвърляме срещу враговете само „напред на нож!“, ама безмилостно и отчаяно – като осъдени на смърт. Май нарочно употреби и френското „кондане“. Отмина ме, но другите все пак чуха новото ми прозвище „гаскале“. Останах да живея с неговите думи – „Напред на нож!“ хем е спасително срещу големите, хем онези се плашат истински от нас.

Ето, след няколко дни дойде и за мен първият бой. И то изневиделица. Беше се вече мръкнало. Една луна като жълтица, но много по-голяма, се беше изкачила неусетно над полето към върховете на най-високите Ясени. Французите тръгнаха срещу нас в атака – изненадващо, без преди това техните оръдия да ни обстрелват. Сто на сто пробив им е трябвал. Усетихме ги, пушките затрецяха, но те не спират. Доближиха нашите окопи. Тогава се понесе нашето „Напред на нож!“ и с „Ура“ изскочихме от окопите. Призрачна картина. Човеци на лунна светлина летяха едни към други, като че бяха сенки без тела. Ако не припламваха пушечни изстрели, щях да си мисля, че съм в измислен свят.

Аз бях краен от нашия взвод и трябваше да претичам през някакъв полски храсталак, преди да се срещна очи в очи с прииждащите французи. Първият, който ми се очерта по-ясно, беше френски офицер. Познах го по револвера в едната ръка и сабята в другата. Като казвам револвер, забелязах го веднага по пламъчетата, които излизаха от дулото му. Хвърлих

се към него, стисках здраво карабината с натъкнат на нея бая дълъг нож. За мой късмет офицерът се спря да презареди барабана на револвера. Точно тогава го прободох, ама и досега не знам защо, в бедрото, в бреча високо над ботуша. А трябваше ножът ми да се забие над пояса, той беше, както каза моят поручик „конгане“, сиреч осъден да умре. Офицерът извика, падна и от болка разпиля в тъмното на треволяка и револвера, и сабията. Отминах го, за да срещна груг врат, но установих, че французите бяха прекратили атаката си. Свирна и нашата тръба сигнал за оттегляне, което си беше заповед да не ги преследваме до дупка.

Заедно с другите от новото попълнение и мен оставиха за нощен пост точно на мястото, от което изскочих „на нож!“ Когато настъпи тишина под лунната светлина, боеца го връхлита грямка. Бяхме залегнали в пръстта, не се виждахме един груг в нощта. Имахме право само да свалим ножовете от пушките. Моят нож ми замуриса на човешка кръв. Пригади ми се, успях някак скришно да повърна. Почувствах леко облекчение. И тогава от хресталака пред мен дочух стенанията на пробогения в бедрото французин. Идеха от самия край на фланга пред нашия регут. След минута стенанията се повториха като човешко блънуване. Сърцето ми затупа чак в гърлото. После ождането спираше, сякаш негоубитият осъзнаваше, че може да го изгаде пред нашите постове. Сигурно и помнеше нашите дълги ножове.

На мен ми бе някак лошо в душата – за първи път съм пробол с нож човек. И сега... наникъде... Не може да се разкаже каква бъркотия настана в моето младежко сърце. Врагът лежеше отсреща. Сигурно го болеше силно и заради изтичащата кръв губеше разсъдък. Навярно го тресеше, защото се изпускаше от време на време да охка и да блънува. И мен целия ме разтреса, устните ми се напукаха и започнаха да кървят, но устата ми произнесе тихо: „Ако простите, ще ви се прости...“ и продължих наум: „Ама тук имаше зло за зло! Господи, какво да правя? Аз съм незлобив и миролюбив с всички човеци. Мога да нахраня гладен враг и даже да го напоя, ако е жаден. Ако е оголял, ще го облека, ако е болен – ще го лекувам...“ И тихо промълвих: „Бог ще ме обича и ще ми каже с думи „Хубаво, добри рабе, влез в радостта на Господа!“

После се сепнах – аз къде се намирам сега! Надигнах се и се огледах. Вечер, пустота, тишина. Някъде срещу мен раненият отново простена – дълго и приглушено. Не мога да обясня как и защо, но тръгнах приведен по посока на звука. Пост така не се напуска, но не мислех за последствията.

Достигнах ранения, приклегнах го него. Разцепих бреча му, където бе напоен с кръв и превързах раната с бинт от моя санитарен пакет. Дадох му и вода от манерката, която носех закачена на колана го бомбата. Остана малко вода и с нея умих лицето и очите му. Нощ нали беше, не можах добре да разгледам и запомня това лице. Само гето беше сгърчено от болка.

Сетне на прибежки се върнах в окопа. Никой не беше видял моето самоцелно напускане на поста. Размина ми се, може би защото бях краен и ограден с хресталаци.

Дотук – добре. Но утре нашите щяха да открият моя „враг“. Изведнъж се реших на още една постъпка, която по време на война се наказва веднага, на място и то с разстрел. Приех и такъв край...

Отидох тихичко зад землянките, в които спяха нашите. Хванах едно от мулетата, с които ни бяха докарала храна и муниции. Сложих му юзгата, метнах му самара. Мулето беше реквизирано. Останало без стопанин, то сякаш искаше да го погалья. Това и направих. То тръгна кротко и тихо в нощта. Не се инатеше, че го отделих от балата сухо сено. Късмет – никой не ни чу – ни моите стъпки, ни неговите копита.

Огледах се внимателно. След боя всички спяха „като умрели“ за това, че са останали живи. Та кой ще ти чуе тропота на копитата на мулето и моите набити железни кабари по подметките на ботушите. Нямаше и камъни в това пусто опустяло „Добро поле“, та се движехме още по-безшумно.

Стигнахме в тъмното до французина. След моята превръзка и утолена жажда той спеше дълбоко. С моя френски учебникарски почнах да го будя. Трудна работа. Жал ми беше да му удрям шамари. Наведох се и на ухото му креснах една френска ругатня. Това гаде резултат, той отвори очи, замига. Изтеклата кръв го беше отслабила. Лежеше свит и безпомощен. Нямаше и помен от бабаитлъка му, когато със сабя в едната ръка и револвер в другата се носеше в атака срещу мен. Прегърнах го, повдигнах го и го поставих разкراчен върху самара на мулето. То не мръдна и сантиметър, докато потягах ремъците. Опином открих на самара парче тънко въже. С него вързах здравия крак на французина около ботуша и над него, за да не падне. Той се гържеше здраво, макар и изгърбен от слабост и болезнената рана в бедрото. С моя френски му пожелах добър път, дадох му юзгата и като обърнах мулето към френските позиции, изкомандвах го на чист български език с „Диййй!“ То закриви крака и бавно се отдалечи. Отначало на лунна светлина ги виждах добре – добиче и езгач. Постепенно те се размиваха в мрака и едва когато напълно се изгубиха от погледа, аз се върнах към моя пост в окопа. Легнах, подложих си каската за възглавница и тутакси съм заспал. Бях капнал от напрежение.

На развигеляване моят постови сменник изглежда ме е сритал здраво, защото веднага скочих с пушка в ръка. „Я, ти си бил жив!“ рече весело войникът и се намести върху моето „легло“. Знаеше от опит, че ако човек е лежал малко по-дълго на земята, там тя е по-топла.

Тиловаците въобще не потърсиха мулето, писаха го в графата „избягало“. Така и моите нощни приключения си останаха моя тайна. Дори не смеех да мисля дълго какво всъщност направих.

Не щеш ли, след четири дни в неутралната зона между българските и френските окопи, точно в 12 на обяд се показа група французи, крачещи към нашите позиции. Бяха пет човека, носеха бяло знаме. Прег тях вървеше муле. Беше далечко, за да го позная гали е моето от онази вечер.

Нашите офицери умуваха да уважат ли бялото знаме или врагът ни готви някаква клопка. „Те имат само коне, не и мулета“ – каза един. – “Това муле да не е нашето, избягалото?”

Французите приближаваха. Моят взводен ги разглеждаше с бинокъла си, но аз и с просто око видях, че мулето е претоварено с багаж. Веднага се досетих за жеста, който ни правеше противникът. Ала само аз знаех защо. Връщаше ни нашето животно с техни дарове. И то на фона на нашата гладория и беднотия. Офицерът им, който прободох в бедрото и

после го отпратих в нощта към неговите си окопи, вързан върху самара на добичето, сто на сто се е спасил.

Все още някои наши офицери спореха. Затова без колебание извиках: „Господа, аз ще отида при тях, стига да ми разрешите!“ Моят взводен поручик рече, че това е разумно – знам френски и мога да разбера намеренията на противниковата група. Пуснаха ме. Веднага тръгнах напред.

Като наближих, мулето ме позна и без колебание се насочи към мен. Погалих го по главата и то се спря кротко пред краката ми. Французите закимаха одобрително. Говореха ми един през друг. Сред тях имаше и един сенегалец в тяхна униформа – за първи път виждах отблизо такова чудо. Той пък само се усмихваше и кимаше. От многото думи разбрах: „Много добре, да, заведете го при вашите, мулето си е ваше, товарът е от нас за вас...“ Колкото да има разговор и аз криво-ляво им отговорих: „Добре, добре, разбрах, ще бъде изпълнено...“ После направих знак с ръка да изчакат малко. Трябваше ми малко време да си съставя наум въпроса, който ме мъчеше в момента, много се вълнувах. Най-сетне думичките си гойдиха сами и аз попитах бавно на правилен френски: „Как е вашият офицер, той жив ли е?“ И разбрах отговора: „Да той е добре, жив е, сега е във военна болница, ще се оправи. Той е нашият командир и ни заповяда да ви благодарим по този начин...“

Веднага забелязах, че добичето е претоварено с бял хляб, салами, консерви, цигари. Хванах го за юздата. Казах на френски: „И ние благодарим“ и без повече обяснения поведох мулето към нашите позиции. Французите с все още вдигнат бял флаг се извърнаха и тръгнаха към своите.

Казах на моите офицери, че нали сега е затишие, а пък нашето муле преди четири нощи избягало при французите, те сега ни го връщат. Обяснили ми уж, че по техен обичай ни пращат подарък – хем за ползване на нещо чуждо, хем за християнския празник „Рождество Христово“, макар и да е още далече, ама нали всички сме от християнската вяра... Въобще такива им били традициите – и в мирно време, и на война...

И хвана дикиш, сиреч повярваха ми. Нали отдалече са забелязали, че водя някакъв разговор, но и думичка не са чули и разбрали. „Тия са по-свирепи от англичаните, ама все пак са французи – друга култура, друго поведение, учени са на кавалерство, и нали сега е затишие...“ Това бяха коментарите.

А пък моята тайна си остана пак тайна – само за мене, но не и за другите...“

Тук гласът на дяго замлъкна и след кратка пауза продължи:

„Бог да прости душите на всички воински чиновци по целия бял свят и дано няма вече война! Амин!“

Магнетофонният запис свърши. Изведнъж някой се сети тъкмо навреме. В банкетната зала мощно и гордо прозвуча маршът „Велик е нашият войник“.

После генералът, председател на Воинския съюз на резервните чиновци от офицери и сержанти, взе микрофона. И обяви, че разрешава да стана техен член, макар и със своя армейски чин ефрейтор. Аз само казах с усмивка: „Къде почуках, а къде чак се пука...“ Но вместо да се засегнат, всички заръкопляскаха. Явно изповедта на дяго беше влязла дълбоко в душите им...

АГРАРНА ЛИКВИДАЦИЯ

Правилно питате ме за тая афера на аферите – аграрната ликвидация. Нали аз някога, още като кандидат-студент за агроном, получих завещание от дядо, че нивите, ливадите, гората, добитъка и инвентара ми ги отстъпва и от ТКЗС-то не ги дава на държавният Аграрно-промишлен комплекс. После докато ние откривахме новата чешма по случай юбилея на ДЗС „Победа“, преминало в АПК малко по-късно, той дядо ми се обеси на мегдана в Езерце. Слегователят ми върна завещанието, подпечатано с палеца на стареца. Беше дължен да ми го върне, това е мой личен документ. Обидно ми е и го днес как ехидно прочете моите имена при връчването на трагичния документ: „Любчо Гоцев Симеонов“ и добави саркастично „Живен бегач из полето...“ Не мога да го забравя!

Сега, вече бяхме 1992 година, се прие законът към аграрната реформа в България за връщане на земята в реални граници. И се разгуби както едно време земята с цел да зависи челякът от новите монополисти. Философията на моя закон бе овца във вълча кожа: Който ще владее земята, той ще управлява.

Усетих това, ама чак когато ме повикаха моите рогнини. В телеграмата им пишеше да тръгна веднага от София към село, „утре ще бъде късно“. Получила я беше моята годеница Зорница, която работеше в частен столичен вестник, много търсен, макар и със странното име „Ла Страда“.

Беше ден вторник и ние още преди обег тръгнахме с моята Зорка към Езерце. Заг волана седна тя, виждайки моето лошо настроение, плод на неизвестността в телеграфическата покана.

Пътувахме в мълчание. Пролетта беше настъпила по-рано от обикновено. Слънчева и топла. Дърветата напълни. Месец март се изнизваше, казано поетично, с оптимистично настроение и в пълен противовес на моето и на годеницата ми душевно състояние.

Така и излезе. Каква ти тук поезия? Като навлязохме в нашата община, Шинковската (филиалът на АПК също така се казваше), гледката направо ни влуду. АПК „Победа“, съгласно закона, гласуван в Народното събрание на 16 февруари 1992 година, вече се ликвидираше от специална комисия. Покрай всяко село, край пътя и особено до бреговете на Крива река, висяха изклани породисти крави, овце и кози... Дерат ги хората, наследници на земята, която по документи получаваха в реални граници. Полагат им се скасапените животни към бащините земи и туй то. Леките им коли с отворени багажници като уста на ламу чакаха месото и кожата, които щяха да бъдат продадени на самозвани касани из градовете.

Аз тежко изстенах от изненада, все едно ме беше пресякла жестока болка и ме чакаше операционна маса. Зорница настъпи сериозно педала на газта и просто полетяхме към Езерце.

Там пък обстановката беше, така да се каже, в начална фаза. Колите на ликвидационната комисия от филиала бяха току-що паркирани, имаше край тях и една полицейска джипка. Спрели бяха на пътя пред стопанския комплекс, построен с мрак още от първите текезесари. Спряхме там и ние със Зорница.

Откъм нагъчканите сгради и зворищата на оборите с расово-племенния добитък се гочуха няколко изстрела от ловна пушка. (Тогава всичко мъжко отслужваше войниклък и отбירהше от оръжейна стрелба.)

– Какво става тук? – извика моята Зорка и показа журналистическата си карта.

– Ами Нямото, пастира, гърми и ни спъва ликвидационната комисия да раздава добитъка и едно-друго! – сякаш рапортува един от полицаите.

– Ще убие някого от нас! – почти изпищя една дебеличка жена от групата на ликвидационната комисия.

Аз оставих Зорница сама сред групата на настръхналите чиновници и полицаи. Все пак тя не беше малка, имаше и журналистически опит. Влязох в колата и се понесох към центъра на селото.

Всичко ми беше познато до болка – стобори, къщи, градинки, рогното ми село беше това! Там, на мегданчето в центъра, се бяха насъбрали има-няма петдесет човека мъже и жени. Като ме забелязаха и ме познаха, видимо се позарадваха. Чува се възгласи: „Агрономчето, ей го на, вижте го, бе! Казах ли ви, че е мъж на място и ще гоиде!... Той отбира от тази работа със затриването на нашегo брата, ама какво от това...“

Без да губя време в зграбисване и разпитване, извиках колкото ми глас гържи:

– Взимайте вили и лопати! Слег мен към оборите да не ни засвояват стоката! Законът си е закон, ама има и с п р а в е г л и в о с т ! Няма да им дадем да ни колят добичетата!

И се юрна малкото ни село, съставено от седемдесет и пет къщи, като при въстание. Преградихме с жива верига пътя на ликвидаторите. Бяхме с насочени към тях железни вили, мотики, лопати. Даже няколко коси просвяткваша във въздуха. Чуваха се викове: „Няма да се загнездите в Езерце и да ни ограбите мукотията!“ Спряха и припрените изстрели на Пенчо или както му викаха гальовно Пане, така бе останало от баба му. Той чуваше, но от рождение на можеше да говори. Затова му казваха Немото, а не Глухонемото. Сестра му го беше ограмотила и можеше да пише, когато много му бе нужно „да каже“ нещо. Откакто го помня, все пасеше добитъка и то с мерак.

С нашето настръхнало появяване сякаш комисията и полицаите почувстваха някакво облекчение, че за момент се отгърват от обстрелването. Качиха се в колите и джипките, та вдигнаха прахоляк обратно по пътя за филиала в Шипково. От новодошлите остана само моята Зорка с преметната чанта през рамо. Стройна, с високи ботуши без ток, усмихната до уши, макар и с разчорлена кестенява коса – изглежда от разправията с „глутницата“ изпълнители на закона. Нашенци вече я бяха виждали с мен. Та на нея ли, на нас ли мустакатият полицай размаха „за говиждане“ юмрук.

В гълчавата се гочу глас, който ни известяваше, че към нас си идва наш Пане с ловната пушка. Настана тишина и всички видяха снажната фигура на пастира. Беше прехвърлил четиридесетте. Мома за него не се беше намерила, живееше си сам-самичък. Първо бабата, после и родителите му се бяха преселили в отвъдното. Добре че сестра му се омъжи в

близкото село Каменарци за добро момче и двамата го навестяваха, водеха и децата си. В лице Пане беше винаги усмихнат и създаваше весело настроение. Сега като се приближи, поне аз го видях за пръв път мрачен, начумерен, а от очите му текаха сълзи на тънки светли вадички през обарушеното му лице.

Всички стояха като онемели. Пръв се окопиха дядо Саздо и както си ходеше „на верев“, излезе напред и го прегърна бащински, а на нас каза:

– Ей! С тази пушка едноцевка дядо му Кольо Баира ни ожени с моята Елица! Сега с нея пък ще женим Езерце за нов кооператив. Така ли е, агроне?

– Така е – казах изненадан. – Така ще е, ако цяло село го поиска!

И веднага на място, без да се разотвиват хората, направихме общоселско събрание. Като едно време за текезесето. Разликата беше, че мигом стана всичко. Протоколирахме пак го един желаещите, реалните граници на имотите да си останат в кадастрите. Нямаше го само дядо ми Цанко, Бог да го прости, да се провикне като едно време: „Записвам се, но от мене да знаете, у чужди ръце само оная работа на мъжете расте!“ Вместо ТКЗС нарекохме това ново доброволно сдружение „Аграрна кооперация“. А и звучеше по-така демократично. Кравите и гругият добитък – все расов беше – изкарахме на паща, хем да се разходи след отминалата патаклама.

Привечер обаче стана отново напечено. Загадоха се три полицейски джипове. Тогава на всеослушание се провикна застарелият Антон Соколов, наричан от всички „безпартийният комунист“:

– Абе хайвани с хайваните! Така ли демократично ще се бори народ!

Не щеш ли, Васко Генев, читалищният уредник, без никому да каже се беше залостил в първата градина за към Езерце с „черешовото топче“, останало като реквизит от някаква пиеса на силната ни някога театрална трупа. И когато джипките се приближиха със светещи буркани на покривите, разнесе се топовен гръм и барутният дим изпълни градинката. Униформените и цивилните от джипките май разбраха този огън за предупредителен и не посмяха да гойдат в селото.

Не ми се разказват подробности за арестите – моя и на груги от селото. Нито за следствията, влаченето по прокуратурите. Но не се разграби нищо в Езерце от ликвидационните комисии! Не можеха даже да ни вземат продукцията от бостана под езерото. Другите села имаха злата участ да се окажат с дребно и разпокъсано стопанство на земята. Тук-там оряха и с мулета. Езерчанската ни борба не стигна до съд поради железните аргументи на статистиката, с която ни бранеше младият адвокат Никола Миланов. Много умно и с „погадине“, с талант момче, само дето носеше дълга коса и добре оформена брада на интелегент.

Така парадоксално и уж най-демократично в България се оформиха над три милиона собственици на обработваема земя. Те получиха реална собственост в границите на около два милиона парцела. Жестоки бяха данните, според които хиляди машинно-тракторни станции с техниката им бяха разграбени и продадени на цени като железен скрап за претопяване. То същото стана и със заводите от индустрията. Избранниците от старата партийна номенклатура през социализма спечелиха милиарди

грешни и откровено крадени пари. С какво можеха да орат своята бащиния възникналите дребни собственици? Магарета тук-там, пък и плугове за тях не се намираха. Едрият и дребен добитък – и то от най-расов произход – беше изклан, за да се вземе „все пак някой лев“. Само за година-две България се превърна в степна пустош...

Срещу нашият нов аграрен кооператив, на който дадохме името „Езерце“, имаше неспирни провокации – къде от самата власт, къде от вълчите апетити на бившата номенклатура. Най-силно ни удари тази, която успя да отвърне водата от топящите се снегове до Петровден на Въртопа. А тъкмо те поддържаша нивото на нашето каменно езерце. Едно лято бостанът ни и мерата останаха без капка вода. Едва опазихме от кражби мелиоративните съоръжения, а водите на Въртопа си изтичаха на безброй поточета безцелно към Крива река. Бабичките се кръстеха. Бог високо, цар далечно...

Тук обаче се прояви моята Зорка и вестникът „Ла Страга“, в който работеше. Тя знаеше добре английски от гимназията в София. Нейни колеги били на почивка из Беломорието на Северна Гърция. Подказаха ни план и то много разумен. Натоварихме багажниците на няколко коли с шилета от нашите. Чрез възникналата туристическа агенция „Облаче ле бяло“, която се занимаваше и с износ на безработни за Европейския съюз, „лигнахме“ към Бялото море. Така и така България вече беше разграден двор, останал ни бе минимален суверенитет. Там, на морето, в едно пристанище беше привързан кораб на военния съюз НАТО. Мигом се свързахме чрез Зорница и нейния английски с някакъв цап на разпръснатата флотилия. Те само за часове дадоха отлична оценка на нашия дребен добитък, отгледан екологично чисто и докарана от нас за мостра. Та те дойдоха в Езерце и ни изкупиха всичко угоено за продан. Пара падна, както от небето сняг, дето се казва...

Интересното стана от само себе си. На натовците не им хареса никак гледката с пресъхналото каменно езерце и боклуци и напукана тиня по дъното. Един офицер с тъмни очила проследи каменния улей, по който ни идваше водата от пряспата Въртопа. Засмя се ей така, волно и непринудено, както го правят моряците, направи няколко снимки. И си заминаха с добитъка. Обаче само след три дни тъмноочилатият дойде с мощен военен джип и свои другари. С някакви материали, които изсипани от туби ставаха на камък, възстановиха взривения улей. Вода сълза потече шумно към каменното езерце. Каза ни строго чрез Зорница да си почистим боклуците на дъното. После с хитра усмивка ни посъветва шепнешком, да напишем с боя на видно място по каменния улей, че тук има заложена пластична мина. Та да видим ще посмее ли някой повече да го пипа. Не поискаха военните да вземат никакъв армаган от селото, макар че по наш български обичай им предлагашме какво ли не. Но като минавали все по бистрия обилен ручей вода, върнат на езерото, видели срутената воденица на отдавна покойния дядо Груйчо. И много се загледали във воденичните камъни. Тъкмо тях приеца за подарък, но повече от два не искаха да натоварят в джипа си.

Още същия ден читалищният уредник направи надписа при улея. Дали бе истина или не, но никой не смееше да мине в близост до натовския „номер“.

В интерес на истината – следствието и прокуратурата ни влачиха близо десет години с обвинение, че сме нарушили закона за реалното връщане на земята. Младият адвокат Миланов умело връзваше към делото сипещи се закони с грабителска същност. Последва този за реституцията на градската собственост, с немислени последици, както и маломерните някога частна собственост фабрички и работилнички, които след девети септември 1944 година бяха прераснали в заводи. Доказваше се, че възникналите нови Демократични сили срещу Комунистическата партия и Отечествения фронт си бяха едни, казано по нашенски, тюрлю гюбеч. Бореха се за своя изгода, а не за целия народ на България. Искане си „бащинията“, ама край нея лампяха да погълнат и богатствата на народа, създадени по социалистическо. Не им трябваше равен старт при строежа на капитализма! А от друга страна, старите управници номенклатурчици успяха да овладеят народната пара за себе си. Трикове и хватки от двете страни – колкото щещ! Следствието и прокуратурата, пък отчасти и съда в триединство, бранеха вече частните богаташи. Както е казал сърбинът на Алеко Константинов: „Парица е царица!“ Та нашето младо и умно адвокатче безспорно доказваше, че без съмнение и българското село не може да остане „чистичко“ от гледна точка на богатствата, които се намираха последователно в ТКЗС, ДЗС и АПК. Доказваше се, както се казва разговорно, грабеж го гупка!

Статията на моята Зорка под заглавие „Село Езерце – първото кокиче“ показваше как справедливо могат да се преобразуват старите социалистически земеделски стопанства, без да се стига до немисливото им разрушаване и пълна, опустошителна ликвидация. Ама кой да чете и да слуша?... Напротив – погромаджиите назоваваха себе си „Нежна революция“, при която няма изселени, затваряни в концлагери и убити без съд и присъда. Това добре, ама откъде се появиха съвсем изневиделица крупните новобогаташи?

Все повече се увеличаваше бедният народ, а малцината забогатяващи бяха вече „шапка на тояга“ с награбените наши народни пари и имущество. И тъй като парата не търпи застой, пак „нежно“ тя превърна новобогаташите в монополисти. Изкупуваха непрекъснато на безценица земи – за по четиридесет до шестдесет евро на декар. Парата на Евросъюза, в който влязохме без допитване до народа. Не бил узрял този народ, заявяваха ни демократите, яхнали властта. В закона за изборите я нямаше бялата бюлетина, за да ги накажем при избори...

Затова, когато беше прекратено наказателното преследване срещу почти цялото село Езерце – наричано в следствието и прокуратурата „бунтовното“ – статистиката за 2014 година се озъби страховито. Тя сочеше стряскащо, че малка група собственици притежават от по тридесет до към седемдесет хиляди декара обработваема земя“ „Чиста и свята“ българска! Имаше и най-богат, лъжефермер, името да му се затрие дано – притежаваше осемстотин хиляди декара земя. Разпореждаше се да се засява предимно със слънчоглед, само и само да „изтеслари“ за себе си европейските пари, наричани фондове за подпомагане на селското стопанство. Дядо ми Цанко, ако беше жив, като истински човек на земята

щеше да каже: „Ограбиха ме, разсипаха ме, за да ми дават помощи. Ами аз от тая земя, дето е тука и сега „дреме“, изхранвах и изучавах челяд, че и на гържавата давах да е силна във войните!“

Ние със Зорка пишехме по вестниците, че аграрният погром унищожи хубавите и китни наши села, на които чужденците някога се любуваха с отворени уста. Хиляди са вече селата без население. Нийде не се чува ни детски смях, ни детски плач и гълчава. И самите европейци от ръководството на съюза ни го казват: не сме единствената държава като случай в Европа и Азия, в която селища, разположени върху преблагодатна плодородна земя изчезват! Населението измира, лишено от медицински грижи и само малцина успяват да избегнат тази участ, спасявайки се в чужбина.

Грабежът – казваше нашият адвокат – наречен масова приватизация, е с умишлена философия, за да се легализира невижданото по мащабите си престъпление откакто съществува повече от хиляда и треста години България! Аз пък зная, че него няма да ни го прости нито Европа, нито Азия...

Кой ще отрече, че към 2014 година България е най-бедната страна в Европейския съюз! Отгоре на това е с демографски срив, защото населението ѝ отива – както се изразяват военните – „по ротно и по взводно“ в небитието. Медицината, в нарушение на конституцията, стана на практика платена и непосилна за народа. Видите ли, болниците били търговски дружества... Да си носиш от вкъщи бинтове и марли, за да те оперират и превържат! Няма ги вече нашите болници във всяка околия, сега са превърнати в складове за слънчоглед и какво ли още не. За селата да не говорим – няма да открием там жива медицинска душа с бяла престилка.

Славяните имат една приказка: „Ще поживеем, ще видим...“ Разбирай – който по случайност остане жив!

**Неизвестен светец.
Керамична икона
от Велики Преслав (X в.)**

Мартин Калеев
ШЕДЪОВЪР И ИСТИНИ
ЗА ДВА ЛЕВА

Разказ

Ако вратата на купето можеше да се затваря, може би щях да го погмина. Но първо влязох, наместих раницата върху металните стелажи и едва преди да седна, се опитах да я притворя.

– Вече пробвахме. Не става! – апатичният глас на дългокосия младеж ме погразни като песъчинка в окомото. Намръщих се и това не остана незабелязано от него. Той се сгърби, пресегна се и взе китарата, която го момента заемаше гве от местата. С лявата обгърна врата на изрусената си приятелка.

Напънах вратата още веднъж, но не промених нищо. Нагникнах в коридора – пътниците, награбили багаж като за велико преселение, приуждаха. Прецених, че тези двамамата блеголики бяха сигнали така, че мога да се настаня го прозореца и да се взирам в приуждащата панорама.

Свалих раницата върху вътрешните седалки, уж местата са заети от други и седнах го нея. Младокът се погсмихна презрително. В днешно време враждебността между хората е новото нормално. Стоновете на китарата и дрезгавият глас обещаваха да задълбочат раздразнението ми.

„...Все отнякъде трябва да тръгнеш. Все отнякъде трябва да се завърнеш...“ – закътня наптрапливо в съзнанието ми. Дългокосият притискаше олющената акустична китара и се опитваше да излее душата си. Едва се сгържах да не го поправа. Ноктите му побеляваха от натиска върху струните. Потракването на колелата сгъвкваше мелодията.

Младокът ме заливаше с пресипнал фалцет и тръскаше кестенявата си сплъстена коса. По гарите влакът спираше и потегляше лениво. Окуражавах се, че на някоя спирка синеокият трубадур можеше и да слезе. И да бъдем спасени. Аз и китарата, преди да издъхнем. Късopolото момиче опиянено и с премрежени зеленикави очи съзерцаваше музиканта от упор. Припяваше с него. Екзотичен дъх на тютюн и парфюмна мъгла се излъчваше от крежките им тела. Тийнейджърката клатеше остриганата си глава. Огромните ѝ обеци се полюшваха и аха да прокъсат тънките ѝ восъчни уши. Нагписите върху кафеникавите тениски приканваха за още любов. Тийнейджъри – еуфория преди очаквания секс и възхитата от неочаквания.

От години съдбата ми бе свързана с такива като тях. И с всяка година нещата като че ли ставаха все по-зле – претъпкани от фалшиви уголи, в душите им като че ли не оставаше място за човечност.

Пътувах през Мезгра за Своге. Бях се отбил и на Черепишкия манастир. Нецо като проучване на маршрута, по който след седмица с уче-

ниците щяхме да си говорим за Вазов, за Стара планина и за Искърския пролом. Дано ги съпреживеят с душата. Иначе по-добре да си прелиствам стерилни цветни картички в интернет.

За да получа разрешение за екскурзията под наслов „Поражението на гениалния генди“, шефовете най-напред ми поискаха обяснения. Дадох ги. Стана по-лошо. На най-високо ниво ме попитаха как съм се осмелявал да нарека Вазов „генди“. Онези, с двусмислената репутация и с шокиращите натрапливости, можело да се засегнат. А Вазов е символ на нацията! Експертите ме гледаха със смразяващи погледи. Вбесиха се и от наивния кретенизъм на реликата „На банкнотата от двеста лева май не изглеждаше така?“ Помнели я. Днес струвала цели. двадесет стотинки. Но нали в новите емисии Вазовият образ липсвал?!? Инфлацията нямало да го засегне. Да не се отклонявам. поискаха още обяснения за целта на екскурзията. Заобяснявах. Вазов някога пътувал в района на Своге. Там някъде срещнал местна девойка. Той, конмето, ухажвано от знатни красавици, сиреч легендарият генди, неочаквано изгубил ума и гума през двете лазурни очи на провинциална русокоса мома. Неговият вогач ѝ занареждал хвалебствия за своя спътник. Тя изгледала Вазов дяволито и подигравателно рекла „Що гириш тука, дядо?“. Обърнала му гръб и прекрочила сякаш направо в небето. Звънливият ѝ смях го попарил. Дълго време мислил за нея и за простичкото „Викам ми Гълъбинка“. Поетът написва своите „Скутнишки песни“, но не му олеква. Ама тя, българката, така прави – първо ти разбива сърцето, после ти примамва душата, а след това те оставя и да я възнееш...

Вдигнаха ръце с досада и отегчение. Бюрата им са претърпкани с преписки, пък аз съм им изнасял сказки.

Дрезгавият глас на младежа ме връща към действителността. Пеничката постепенно се избистряше. Едва се сдържах да не го поправя. Гледах краката на момичето. Бе успяло да ги сплете в йогийска асана. Пръстчетата ѝ с огнен маникюр придърпваха скромната поличка, но тя упорито отказваше да скрие прелестите ѝ. Двамата изглеждаха себедостатъчни в своето споделено безвремие.

Варовиковите Старопланински завеси се спускаха и сменяха плавно. Случайни пътници преминаваха от време на време по коридора на вагона. Надникваха мимоходом и с досада отминаваха – не искаха да сегят до отворена врата.

Гарите винаги ми приличаха на термитници – гъмжилото от хора ги прекосяваше и забравяше, оставило своите миризми и стъпки. Чукчето на гаровия звънец събаряше тишината и всичко отново замираше отвъд граконовото око на семафора.

На гара Лакатник пъстро кълбо от петима мургави мъже, три разнокалибрени жени и момиченце с опърпани грехи се опитваше да се качи на влака. Едрогърда мургавелка с прошарени коси с пухтене изкачи стъпалата и се напъха в близкия вагон. Другите две жени я последваха. Петимата мургавеляци на различна възраст, височина и телосложение, направиха същото, докато се надвикваха и ръкомахаха. Откъм перона русокосо къдраво момиченце ги гледаше недумяващо с ококорени сини

очи. Тежките зеленикави сенки притъмняваха лицето му. Бе отпуснало бледите си тънички ръчички и чакаше. През върха на лявата ожулена обувка се подаваше малкият му палец. Тъкмо детето да остане забравено на перона, когато от вратата на вагона се подаде женска ръка с много гривни. Жената стъпи на най-ниската степенка, сграбчи го и го притегли навътре. След което вратата се трясна и влакът потегли. Отгърнах си. В този миг през вратата на нашето купе се вмъкна моят някогашен колега Виктор.

Ухили се насреща ми с белите си изкуствени зъби. Вдигна големия си плетен кошник от върбови пръчки и внимателно го намести над главите ни. Сбута раницата, все едно ми казва „тоя номер пред мене не минава“. Двойката насреща ми се отгърпна сконфузено. Младокът остави китарата и презърна момичето, сякаш да го предпази.

Виктор не се трогна от враждебността на младежите. Тръсна се на съседната до мен седалка и натъртено каза:

– Да настаня първо шедьоврите, че те ме хранят... – и се ухили насреща ми. От двете страни на алените му устни се появиха малки гъгички. Очите му искряха. Понапълнял и свежар, облечен в рокерско поопърпано кожено яке и светли гжински изглеждаше наистина различен от онова време. – Ха здравей! – и ми протегна ръка.

Поех я – здрава и с позагрубяла кожа, усетих и мазолите. Стискаше здраво, енергично. Рекох:

– Не мога да те позная. Вече и шедьоври в буркани ли затваряш?!?

– Сега съм кавър версия. Въздух, бачкане и два пъти съм в денонощието.

– Едва ли я караш само с въздух и съм.

– Препрограмирах се. Приех философията на пчелата...

– След пенсионирането повечето приемат философията на търтеите – опитах се да го уязвя. Знаех, че бързо се пали, очаквах да ме нахока.

– То туй, търтеят, е специална работа. Ти си ги приказваш ей така, защото си ... – великодушно и пренебрежително завъртя ръката си пред мен. Нито сянка на нервност. Не беше за вярване.

– Щом разнасяш по влаковете шедьоври в големи кошници, явно ти е потръгнало.

– Да. Завъртях се около себе си. Надникнах в душата си и се преродих.

– Ако ще е някакъв нов вид философия, знаеш, претърпан съм с теории.

– Ето, видя ли? Претърпан си бил?!? Грънци! Претърпани сме ... с глупости...

– Ти докъде? – отклоних възможността да ме атакува.

– До София.

– Е що не взе бързия влак. Шедьоврите може да се развалят докато стигнеш...

– Няма да се повредят. Натъкмил съм ги аз. Поръчка имам. За всеки шедьовър си имам сигурен купувач. Но аз ще се отбия и до омбудсмана.

– Ти пък?!? Той да не колекционира шедьоври?

– Не. Ще се жала. Надписали са ми такса смет.

– Будалкаш ме. И колко са ти надписали?

– Два лева!

– Два лева?!? – почти подскочих аз. – Та ти ще се претрепеш от път, ще похарчиш десет пъти повече. Къде е Киро на курия?

– А истината? Колко струва истината, а? Не са ми важните двата лева, а честта ми!

Допуснах грешка с учтивата си физиономия и заинтересованост. А той бе словоохотлив. Заразказва в детайли какво чудно същество е това пчелата, как ни спасявала. Станал като нея – никога не поглеждал към нещо развалено и грозно. И се усетил груг човек. И да съм запомнел – търтеите оплождат най-важната и готина пчела на цели шест километра над земята. Не е като нас, дето едва си влачим панталоните до хлебарницата или плод-зеленчука. Та, изведнъж му надписали такса „смет“, заради пчелина. Да съм виждал пчела да прави боклук? Душата ми прогориха тия два лева...

Аз кирам възпитано. Поглеждам през прозореца. На гарите онова шарено кълбо от мургавите възрастни и русокосото момиченце все така слизаше от влака, стигаше шумно до гаровата чешмичка, нагвикваше се и ръкомахаше за нещо си. Дали наливаха вода или се миеха, не беше много ясно. После хукваха обратно да се качат на вагона, преди влакът да е потеглил. И всеки път на перона последна оставаше русокоската, от чийто големи и хлътнали сини очи се стичаха бисерни сълзи. Все така в последния момент през вратата се показваше онази здрава женска ръка с многото гривни, хващаше ловко детето и го изгърпваше навътре. Влакът почти в същия момент потегляше тежко и бавно набираше скорост.

Забелязал шарената група, трубадурът срещу мен, докато обгръщаше притихналата си приятелка, промълви:

– Тия са страхотни гяболи. Правят го, за да луткат кондуктора!

– Какво правят? – възкликнах недоумяващо.

– Баламосват го. За да могат да пътуват без пари. Заучено положение... – отпусна се и продължи да примижва срещу прозореца. – Ама как, без да преминават по коридора на нашия вагон, идват ту от предните, ту от задните вагони? – подсмихна се, сигурно лицето ми излъчваше симпатичен кретенизъм.

– Такива Айшета и Алита ще ни затрият гържавата. Ако си вземат кошерче и го наглеждат, ще си изкарат хляба, няма да посягат на чуждия. Дано това кехлибарено мънисто с русите коси да не са го свили отнякъде. Сиромашията се нагвива с акъл! – Виктор изричаше гумите спокойно и натъртено.

Продължи да ми обяснява още за пчелите. Заболели и започнали да измират. Изгорил кошерите, но и в новите бедата се настанила. Чудел какво да прави. Случайно с внуците отишли на Черепишкия манастир. То и по гругите манастири е ходил, ама... Все слагал ръка върху иконите и се молел, докато неочаквано върху лика на Божията майка не усетил топлина. Споделил с игумена. Светият отец го посъветвал да вради икона в кошера. Подарил му егна, осветена. Като се върнал на село, наместил я сред питите. И да видиш чудо! Рояците укрепнали. Трябвало да докупва кошеру. Медът бил наситен със светлина. Лековит. Потръгнало му. Хората разнесли приказката за изцелението на неговите пчели. И чак в

София започнал да носи от продукцията. И той отначало не вярвал, ама... Цялата икона наоколо отрупана с мед, а върху лика на Девата нито капка. Софийнци се избивали да купуват. Най-много давали за късчето пита с вградена икона. Дори вече не се налагало да стои на сергията. Ходел по график до големия град. Така успявал да помага и на ипотеките на децата си. Всяка стотинка трябвало да се цени на две, защото шедьоврите не се случвали за ден-два, искало се време. А джунглата на големия град само чакала да погълне скъпите му чеда, ако не се разплатят с банките.

Тъкмо да завърши с думите „Казвам ти аз, че нося шедьовър, който струва...“, когато иззад незатворената врата застана малката русокоска. Вгледа се в нас със сините си остриета. Изглеждаше удивително крехка и тъжна. Слабовата, с бяла, почти прозрачна кожа, тя сякаш бе увиснала във въздуха. Очите ѝ проблясваха напред тежките зеленикави сенки, по бузките ѝ личаха незасъхнали сълзи... Детето си пое дълбоко въздух, аха да изхлуца и да побегне.

Виктор скочи, наведе се към гетето:

– Главно ли си, дядовото? ... – гетето кимна утвърдително с глава. Направи крачка назад, но прогължи да ни гледа погледом всички в купето. Дори се усмихна с белите си зъбки и на устните му разцъфна маргаритка.

– Чакай сега! – и колегата ми вдигна пръст във въздуха. – Обичаш ли мед?

Без да изчака отговора, Виктор свали припряно кошницата. Забърника из нея и измъкна отвътре увита в целофан малка иконка, цялата отрупана с мед и воцина. Ликът на Пресветата Дева наистина сияеше недокоснат. Погаде лакомството на гетето и му се усмихна насърчително:

– Ха сега, дядовото. Нагъвай!...

Момиченцето се поколеба, но после като ни видя как го гледаме с очакване, пое вкусния шедьовър. И преди да дочака нова покана, лакомо впи устни в изкусителното парченце. По бузките му се застичаха златисти канки.

Виктор въздъхна и тихо промълви:

– С каквато душа чувстваш, с такива очи и ще виждаш... Ей на... Шедьовър!...

Понечи да се прекръсти, но аз го зяпах и той го направи някак не-сръчно.

В този миг по коридора се разнесе разтревожен женски вик:

– Гълъбинке! Къде си бе, рожбице моя! – и до вратата на купето ни готича запъхтяна жената с многото гривни на ръката. Очите и лицето бяха госуц като на нашата гостенка, но състарени и с явна болка в тях. Като видя как гетето нагъва от меда, засмя се и се прекръсти:

– Боже, докторите ни казваха да я подхранваме с медец, ама едва сбрахме пари за билета до болницата. – Днес отиваме на контролен преглед в очната клиника в София. Роду се невиждаща. Оперираха я преди месец. Сутринта ѝ свалихме превръзката от очите. И всичко ѝ е ново, интересно. Най-не ѝ се вярва, че може да види водата. И че тя навсякъде е една и съща. Затова на всяка гара тичахме до чешмите. Стиска водата в шепи, опитва се да я задържи, а аз плача... Живот, пусто...

На вратата на купето са скупчиха и останалите от групата.

Детето се облизваше с наслада. Китаристът се усмихна широко. Притисна се о приятелката си, за да направи място на непознатата, дори я покани с ръка. Каза разпалено:

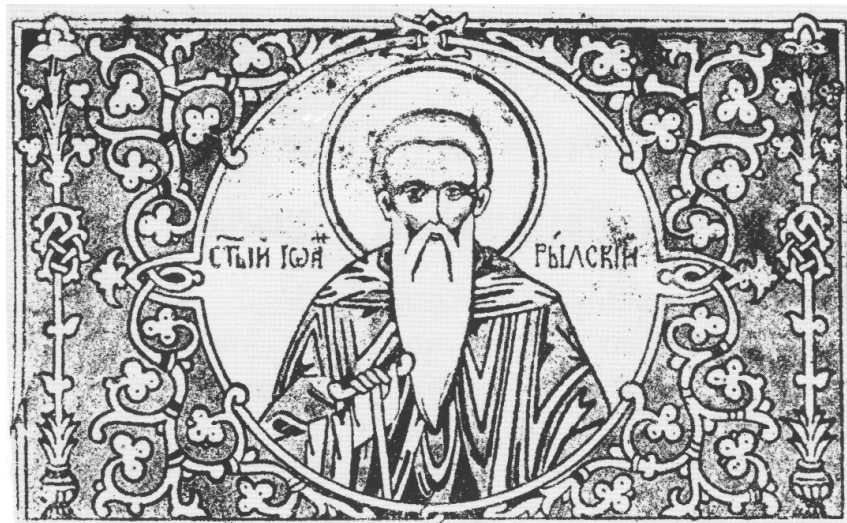
– Да е жив Вазов днес, че да види тая Гълъбинка. То и Владимир Димитров-Майстора може да свърши работа, защото из нашия Северозапад накъдето и да тръгнеш, можеш да срещнеш шедьоври... – аз отново го зяпнах изненадан. Май ми става навик да изглеждам приятно глупав.

Приятелката на китариста скочи пъргаво. Стори място на детето да седне до нея и го помилва по остриите рамене. Никой не се разтревожи, че капки от меда капеха по рокличката и по седалката. Сдържахме гъха си, за да не нарушим магията.

Момчето грабна китарата и подкара познатото „...Все отнякъде трябва да тръгнеш. Все отнякъде трябва да се завърнеш...“ Гласът ми се стори по-премерен, по-приятен. Отказах се да го поправам, макар че допускахе грешка в текста. Преди много време именно този текст бях пуснал в интернет. Чух Виктор да повтаря:

– Ако не бях тръгнал точно днес да търся пустата му истина за гва лева, щях да пропусна срещата с истинския шедьовър. А животът без него си е една калпава работа, брат... Човек вижда онова, което душата му разкрие, от мен да го знаеш...

Влакът продължи да ни отнася в някаква неподозирана посока, от която Вазов може би съзерцаваше своята обичана България и сигурно се подсмиваше.

Свети Иван Рилски (XIV в.)

Петър Донеvски
АРЕНДАТА

Разказ

От своята бяла и прилично подгържана вилчка, кацнала високо между лозята и Рашовските кошари в Попишкото землище, Делията оглеждаше селото като на длан. Добре се виждаха селските улици и пешеходци, и каруци, понякога и някоя лека кола. Вилчката му беше на хубаво място. Наоколо имаше ливади с ароматни треви, долу в ниското – реката... Тук небето бе чисто, просторът светъл, равнината пред човешкия поглед се простираше нашироко, а и близкият горски масив, потънал в прохлада, бистрота и тишина, възцаряваше мир и спокойствие по тия усамотени места.

Делията сам пожела да живее в това откъснато, диво и самотно място. Стигаха му вече селските разпратици, по-далече от това ежедневиe, което в годините на промяната носеше на хората много повече грижи, тревоги и неизвестност. Що ли му трябваше вечер да остава свъсен като есенен мъглив, дъждовен ден, да заспива късно и уморен, но не от дълъг път или от тежък труд, а от някаква тревога и незаслужена обига, която пълнеше и душата, и сърцето му. Животът в селото като че ли изсивя, опустя, стана монотонен, неспокоен и безцелен. Знае ли човек? Та кой ли е мислил за тия кахъри и тия черни сънища? Никой не е очаквал, че една от първите грижи на новите властици е да закрият кооперативните стопанства, като върнат земята на собствениците в реалните им граници. Кой би очаквал, че това ще стане така бързо и неочаквано? И като се знаеше, че много от собствениците на земя се бяха вече преселили в отвъдното, а техните наследници неподготвени и объркани, без опит и собствени средства, напразно чакаха подкрепата на държавата.

Делията беше човек с остър поглед, ясна мисъл и твърда вяра. Имаше смугла кожа, зелени очи и плътни, дебели устни. Чудеше се на това, което са замислили новите управленци. Сега гледаше тая урбулишка шуротия, въртеше глава, цъкаше с тънкия си език и палеше цигара след цигара. Не вярваше докрай на всичко, което ставаше в българското село, ядосваше се и затова реши. Вдигна си багажа един прохладен ден и заживя сам на вилата си. Тук, той намираше място за размисъл за своя живот и на своя свят. Искеше и оставяше тихо миналите дни, грижите, селските разпри, сега имаше самотата, за да разговаря със себе си, със съвестта си, да послуша далечни гласове, отминали времена и неспокойни пътища. За него горската омая беше лек за душата му, наслада от необикновената тишина и слънчевия покой на пролетния ден. Оттук цялото поле сребрееше,

духаше топъл вятър и това му стигаше, да гледа селото отвисокото, да гиша въздуха над равнината и да среща изгрева и залеза като стар жътвар. Тия изгреви... Тия изгреви.

На изток синевата преливаше в бледорозова зора, а после над равнината плъзваха лъчите на златистожълтия изгрев. Лъхва мирис на млада гора и забравена младост от пътищата, през които Делията беше минал като самотен пътник в живота си. Това беше неговата наслада. Той се радваше по свой, непознат доскоро начин на живота. Но в такива дни на самота и мълчание идваха и спомените. От тях той ставаше неспокоен, събуждаше се нощем, отваряше очи и слушаше. Наблизо долушаше лекия шум на реката, полъхът от близката гора, с нейните загадъчни сенки и неизвестност, а после тихо, далече от селските дворове пропяваха ранобудни петли.

Чудак човек беше Делията. Не беше нито стар, нито млад... И макар бръчките по челото му издаваха грижи от неспокойното време, в което сега живееше селото, той още се чувстваше жив. Беше леко презърбен, но годините, брудили го без пощада цял живот, не го свалиха нагоду, не беше изчерпан и безкуражен. Но за него най-голяма обίδα беше, че младите хора, останали в безпътица от разрухата в селата, хванаха пътищата не само към големите градове, тръгнаха гурбетчици по Европа и земята, българската земя остана без грижовни стопани. За това си мислеше той... За своя житейски път, за неговите години, когато работеше като бригадир на полеводната бригада. В селото имаше млади хора, имаше работа за всички. Сега мислеше за всичко това и мълчеше... Нощта преживяваше като в приказка, далече от света, със спомени от неговото време, останало в годините назад в далечни изгреви и залези над равнината. Как да ги приеме днес неразбраните промени в българското земеделие, разрухата на готова материална база, кражбите на имуществото на кооперативните стопанства и запустяването на земята, за която тръгнаха крамоли, съдебни дела между чужди и свои и за която дори за метър спорна межда се вдигаха секири и пушки. Избуя хорската омраза и жаждата за пари... Тия пари, които въздигат или затриват човека.

Делията ставаше рано, гледаше изгрева, за да определи деня и усещаше, че слънцето, плъзнало лъч над баурите, най-напред слизаше към кичестите върхари на селската липа, а после лягаше из тихите селски улици и ливадите в криволите на Скът. Тишина пълнеше и училищния двор, и тревясалия площад пред ресторанта. Нямаше го сутрин селското оживление, кравари не носеха мляко към събирателния пункт до чешмата, трактористи не тръгваха с машините към полето, стопанските дворове разбити, стояха пусати и безлюдни. Хората се събираха на групи, стояха по площада, влизаха в ресторанта, та пиеха бира и пелин, и с приказки прехвърляха отгавна преминали имена и години. Пиеха всеки ден, пускаха с въздишка къси пушечни клъбца и шушукаха за делата на Гъсаците, новите и единствени арендатори в тяхното село.

– Знам ги бе-е-е... знам ги – смукваше обилно от намокрената си цигара Тасо дизелджията – и Стария... Пък и синовете му познавам – и пулеше очи, запалени от вътрешен пламък – те носеха страх дори и със сянката

си. Все бягаха от хората, пилееха се ту по Родопите, ту по Софийско. Уж селски момчета, а се изрогиха.

– И ние, и ние... – се чува гласове – Всички ги познаваме... Те никога не са слагали ръка в пръстта, за да усетят колко е топла земята. Обраха купюрите на хората на безценица и с тях присвоиха машините и инвентара на бригадата в селото. Даже посегнаха и в другите села. Както са тръзнали... И цялото АПеКа ще погълнат... Никой нещо не може да им каже. Нали са с новите властници. Те са гераците на селото сега.

– Гераци, Гьсаци,... Приличат си... Нямам добра душа тия хора – вдигна ръка за внимание Дечо багериста – свикнал съм им и на псувните... А ядни ли са... Да не си им насреща. И добро да им правиш, не признават, те винаги са правите. Все трябва да им се угажда... Кораби и непреклонни. Тяхната алчност и страст за земя расте всекидневно, не престава, стане ли дума за земя те треперят, настръхват, смръщват вежди. Уж вземат земя под аренда, а вече я мислят за своя. Е, понякога слагат на лицето си маска за доброта, но повечето мислят за своя изгода... Ама-а-а... лъжат народа...

– Чакайте, чакайте... Чакайте и аз да ви кажа – вдигна ръка за внимание Петко Бръснаря, почервенял, с изгуми жили и трепереща ръка, като беше готов да замахне на някого. – Пресен случай ще ви кажа. С мене се случи. Те, кръст Божи...

– Е-е-е... Петко... Нервен си нещо, нервен... Овладей се де... Да не сбъркаш нещо?

– Та-а-а... Среща ме пролетта на Широката улица голямото Гьсаче. Знаете улицата, пълна с черници. Освен нас наоколо няма никой. Застава пред мене, мълчи, намусен. Ама ни зрасти, ни добър ден – а сега де, а съм му кажи, речи баца... Малко изпъшка и ми вика, заповедно: “Що си ми преорал два метра зад междата от блока, защо?” Стоя учуден, ама-а-а... отвърнах му, че синът ми и Примката, на Примката с конете са идвали до частното... Ама ако има нещо... Няма проблем... Ще го оправим. А той пак, още по-сърдито „Ще го оправим, ще го оправим... ще ви оправя аз... Делът ще си го взема“ И навирил главата, изфуча зад гърба ми. Стоях десетина минути докато си поема дъх. А отиваме след пет гена на мястото и гледаме със сина, не два, а пет метра преместил колчетата, не му стига земята.

От тях отгърбаване няма – казваше Стефан звеновода и млъкваше щото другите говореха високо, а той искаше всички да го чуят. И прогължаваше. – Отначало леко приказват, мажат... Па после, за да му е него изгодно, душата ще ти извадят. Ама-а-а... Така е... Народът е объркан, няма кой да го защити.

– Разгадоха земята на парцали... С какво да се работят тия парчетия? – провикваше се почервенял Гегера. – Нали искаха реални граници – и устата му се разля в усмивка, която се разтегна по лицата и на другите около него. – Така де, реални граници...

– Добре де, добре... Аренда, аренда... Наша земя наемат, а сами определят условия и правила, и сами определят размера на рентата... Да нямаш право на никакво договаряне! Общината си мълчи! Как става това? Но-о-о... Ако ти изнася. Като няма кой да им гържи сметка? И на гържа-

вата пай няма да дават. А земеделците, то, то измъкваше гържавата от кризите, от всяка война. Сега-а-а... те ще бъдат. Ще завладяват земята на хората и ще си товарят колата колкото си искат. А ние само ще си цъкаме – заключи философски Боката, шракна запалка в шепи и къс пламък близна дългия му нос.

– Така е – съгласяваха се другите, после пускаха по една-две майни и си отиваха, за да се съберат отново на другия ден и да започнат същите приказки.

Само селският яйчар Цеко Турето, който имаше едва пет декара земя зестра, се подсмиваше дяволито и след като всички си тръзваха, отваряше уста с едри зъби, за които едва ли някой можеше да каже кога са виждали четка и паста, оставаше на площада пред ресторанта и викаше високо, за да го чуят до горния край на селото.

– Арендата на Гъсаците-е-е... Арендата на Гъсаците-е-е... Нека трупат милионите, нека трупат, ама кой, кой ще ги арчи тия пари-и-и... Кой ще ги арчи тия пари-и-и-...

А на запад залезът гаснеше, изпълнен с вечерни сенки и топлия гъх на земята. Наг равнината лягаше тишина и всичко наоколо мълчеше в очакване на кроткия пристъп и покоя на нощта.

По-имотен земеделец, мераклия и сърцат, в селото още отнякога беше Томо Николов, едър на ръст човек, с оредяла бяла коса, с чист и умислен поглед. Говореше с малко плътен, развлечен басов глас, поклащаше леко глава, а понякога тихо и звучно се засмиваше. Неговата, боядисана в охра боя, къща на два етажа, с пристроена лятна кухня, беше насред селото, с винаги отворени откъм улицата прозорци. Имаше и голям двор, с геран, от който тръгваше циментова пътека, зад която бяха наредени лехи, с добре поддържан зеленчук, ограден с красиво погрязани чемшири. В гъното на двора, откъм другия край на улицата, бяха оборите за добитък, навесите за фураж и помещението му за селскостопанската техника. Своето умение Томо Николов показваше и на полето. Нивите, овошките, лозята му бяха винаги за показ. И добитъкът му беше по-различен от добитъка на другите селяни. А спортните му, алести плевенски коне, редовно вземаха първи награди от областните и околийски прегледи и му носеха най-голяма радост. Сега и той се чудеше на промените, които настъпваха в българското земеделие. Въздишаше тежко, чакаше... И бедите, и неволите сега преминаваха по друг начин в душата му. Но макар и вече на години, той си остана човек със силен характер и гържелив. Тома, така го наричаха всички. Порядъчен човек. Но-о-о... И той. Върнаха му земята, опита се година, две... Да оре, да сее, да покаже добро земеделие и макар да се правеше на весел и щастлив, хората скоро познаха мъката в очите му. Стар беше вече, сам го разбра. „Къде ми са ония години“ – питаше се вечер той насълзен и разкопчаваше бялата си риза, за да го лъхне вечерният хлад,

Един ден Тома впрегна старата си брчка и отиде до вилата на Делията. Беше към икундия. Наоколо нямаше никой. Далече над Тлаченските баури слънцето клонеше към залез и уморената равнина, потъваше в люляков зрач и покой. Тома свали шапка и заглади косата си... „Само Делията – мислеше си той – с него може да се споделят неща, които са

от другото време, от тяхното си.“ Канку пот блестяха по челото му, но той не ги изтриваше, чувстваше как кръвта му беше в слепочията.

– Дели... тихо започна той. – Тома минаваше за спокоен и мъгър човек, но бръчките по лицето му издаваха тревога, поради която и Делията го заслуша с интерес. Тома се закашля, завъртя глава, по напрегнатото му лице личеше, че той мислеше как да започне разговора, за който беше дошъл. – Не тръзваме на добре, не мога вече... Ще я давам... И моята земя ще дам в арендата.. – каза той и малките свити очи светнаха уплашено. – Сърцето ме боли – продължи той още по-натъжен. Гласът му беше странен, прекъснат и треперещ. – Като знам, че пак чужди ръце ще работят моята земя... Но не мога – допълни той, секна клечка кибрит и запали цигара. И като смукна дълбоко, продължи. – Преди години взеха земята за кооперативните стопанства, но те, гойде време та я върнаха... Ама-а-а... новите, арендаторите,... Селото, селото... Усещам, че и селото няма вече да е същото. Дали има правда някъде...?

– Правда ли? – Делията, гледа в земята и леко се усмихна. – Правда не е имало никога, макар хората да вярват, че тя ще гойде, може да е късно, но все някога ще се роди и в България някой някога ще проумее. Човек вярва докато се раждат и умират хора и след всяко поколение идва друго. Нали знаеш... Вярата крепи света. Ако няма вяра, светът отдавна да е свършил. Но всичко си зависи от хората... Те сами трябва да проумяват...

– Прощавай, че така ти го казах... Но-о-о... Знаеш ли какво ми е на сърцето? – лицето, очите му горяха и той приближи и гледаше лицето на Делията по-близо. – Да не мислиш, че облаците и нощните бури над равнината са си отишли изведнъж и завинаги? И дали някога ще си отиде този суров и безмилостен свят... По-млад си от мене. Ти може и да видиш, но аз надали. Пък и Гъсаците... видиш ли ги какво правят? Това ли е истинската аренда? Те си определят рентата. Па хората... Ако им изнася. Гъсаците... Съскат на хората. Не знам това, което ще приберат дали някога ще го отстъпят някому? Ще си вземат с хитрост земята на хората и народа ще си беднее все повече и повече. Гъсаците... А има и други арендатори, иди в другия край на общината. Мити Босилков в Бърдгаре, Ани Заешки и Любчо Чомаковски в Търнава, Соколарченете... Редовно си дават добра рента на хората и в пари, и в натура. А нашите... Алчни си бяха някога в рода им, алчни са и сега, времето ги бута към корените им – допълни Тома и замълча.

– Гъсаците ли? – въздъхна дълбоко Делията, като прекара пръст по яката над гушата си – Отначало бяха тихи, кротки момчета, но чуха ли за арендата, опитаха ли я вече... Аренда, та аренда... Върнаха глави, сега са като вълци. Трета година рента не дават, нито дивидентни. Суша било, градушка, разходи имали много, все си намират причини. Няма рента, няма рента... Но виж, виж им колите... Джиповете, къщите им. Палати, палати вдигнаха тия хора. Чуваше се даже, че и другаде вече имали имоти.

– Така е, така е – съгласяваше се с поглед Тома, прибирайки ръкавите на кенарената си риза, които ветрееха върху смалените му рамена, – но какво да се прави. И моята земя ще им дам, поне да знам къде е, па дано да дойдат и други времена – прекръсти се той и отправи поглед

към селото, над което привечерното небе бе чисто, а равнината като зелен килим се разстилаше към Соколарското поле, зад което по шосето за Враца се мержелееха леки коли и камиони. – Но знай Дели – продължи, пъшкайки Томата. – Божа работа е всичко, никой не е по-голям от Бога, в негови ръце са всички.

– Бог ли? – погледна към небето Делията... И той... Сутрин ни богославя, а вечер ни проклена. – Делията замълча. И той гледеше с ням поглед в далечината и без да ще, защита ту брадата, ту мустаците си.

– И за друго гойдох – вдигна поглед към празното място отпред Томата. – Дай тая есен, тук на това място да посадим гва ореха. Единият от тебе, другият от мене. Да растат... И ако някой някога попита... Нека хората да знаят, че орехите са посадени, когато земята е гадена под аренда. Но помни, Дели... Арендата не е връщане на земята като частна собственост, а е преминаване на имота от едни ръце в други. И на други го разкажи.

Делията нищо не отвърна. Прехана устни и пак погледна селото. Къщите потъваха в тъмните сенки на уличните липи, под които властваше мрак и пустота и само по широката улица към църковния гвор се мержелееха няколко електрически крушки. Нова цигара задимя в ръцете на Делията. Хладината попиваше умората по бръчките, а равнината пред него потъваше в мека вечерна тишина и носеше дълбок размисъл в умерената му гуша. Дълбоко и съсредоточено той си спомняше много истории от своя живот и все повече се убеждаваше, че цялата природа около него е далечен мираж, в който никой никога не бе разбрал някаква сигурна и вечна истина. Но не беше само той. Тези мисли пълнеха главите на хората от цялото село, които вечер сядаха по пейките пред пътните порти, гледаха свечеряващото небе и чакаха какво ново ще измислят арендаторите, ще има ли рента това лято или пак ще ги отложат за догодина.

Настъпваше топла вечер и земята, отмаляла от умората на отиващият си ден, ухаеше на зряла нива. Делията дълго гледеше след сриващата се зад храстите каручка на Томата и си мислеше за него, мислеше си, че когато старият земеделец, мълчал толкова време самотен в дома си, му разказа всичко това, което се бе натрупало в душата му, той едва сега разбираше колко сродни души са имали гвамата с Томата.

Минаха се още две години. Делията съвсем остаря, побеля. От ден на ден потъна в свои мисли и отбягваше всякакви приказки с хора. След смъртта на Томата, Гъсаците се настаниха в неговата къща. Никой не разбра как стана това. Какви пари даваха, не даваха ли някому, или я завладяха с хитрост? Мътна работа остана... И арендуваха, богатеяха все повече и повече. Станаха господари на цялото село и от няколко села наеха земя за аренда. С модерните гжинове сновяха генонощно по посеви-те си в полето. И гарвани не даваха да летят над нивите. Живееха само за себе си и никой не можеше да ги убеди, че на тоя свят имаше и други хора. Техният разум не можеше да се примири с тая действителност. Живееха, че са всичко и над всички.

Но случи се в началото на новото лято Делията да слезе за хляб от хранителния магазин на Гачовите. На площада пред ресторанта той

видя да се тълпят хора. Един през друг пристигаха още от близките улици. Едни махаха с ръце, говореха високо, спореха по между си и по различен начин тълкуваха случая. Новината беше обходила цялата община. Прибечер на миналия ден синовете на Гъсаците открили селските кози в слънчогледовите ниви и обезумели от ярост и яд, пребили до смърт един от местните пастири, а другият е настанен в общинската болница със счупени ръце и тежка черепно мозъчна травма. Побоят над двамата местни пастири беше в устата на всички. Още същата нощ разбойниците бяха прибрани в Окръжният арест и цяла седмица след това полицията ровеше къщите им за пари и оръжие. А хората се събираха на групи и тихо приказваха за полицейското присъствие в селото им.

Делията се върна бързо на вилата си, затвори се и мълча до вечерта, а после цяла нощ не заспа. „Дали не беше поличба това – мислеше си той и клатеше отчаяно с глава. – Нещо става с тоя народ, има нещо скършено в душите на хората.“ Търкаше очите си и припалваше от фаса нова цигара. Поличба ли бе или нещо друго... Щото минаха се седмици, месеци и макар че старият Гъсак наемаше видни адвокати, плащаше скъпо и прескъпо на свидетели, Окръжният съд осъди убийците на по десет години затвор и голяма сума пари, кръвнина за потомците на пострадалите.

Цял месец хората се вълнуваха от решението на Съда. Едни говореха тихо, други спореха за стари и любопитни истории от живота на селските арендатори. Но после всичко потъна в замишие и животът в селото продължи по старите неспокойни селски делници. А сушата не продължи дълго. Заваляха гъждове и хората се усмигнаха. Но в ресторанта се събираха по малко хора, говореха за спомени от времена, минали пътища и паметни събития.

А Делията продължаваше да живее самотен. Тази самота му се струваше страшна и бездънна като нощ. Много вечери той сядаше на трикракото столче пред вилата си, понякога оставаше да ношува със звездите, на хлад, но този хлад не го ободряваше, а плъзваше по гърдите през отворената му риза като студена и чужда ръка. Дълго мълчеше, вслушваше се в недовимии за другите хора звуци, очите му блясваха и литваха нагоре над сключените му вежди. Всичко премисляше Делията, на много селски истории той беше свидетел, животът му изтече като вода през сито, но и в тревожните и преходни времена, в които живееше сега, макар, че косите и мустаците му побеляха, лицето му оставаше живо, а походката още сигурна и широка. Едно само Делията не можеше да разбере. Дали не бяха верни гумите на Томата. Събата на хората е в ръцете на Бога. Истина ли беше това или имаше и нещо друго. Така си мислеше той, защото само след година, в късната влажна есен нова тревога плъзеше отново в селото. Случи се така, че и мъже и жени говореха много повече от миналите години. Говореха за кончината на стария Гъсак, който умря ненадейно. Вестта за неговата смърт се разнесе мигновено. Като гръм, неочаквано. Бил дължник на други бизнесмени, търговци на зърно. Версии се носеха различно. Дошли вечерта едри момчета, отарашили къщата за пари, а после го извели край селото и му дали срок до месец да върне парите, които им бил дължал. Но той не дочакал посочения срок. За седмица

посинял, погул се и докато да влезе в болницата, селската камбана грънна на умряло и пак никой не разбра истината. Пак остана тъмна работа. Получба е, говореха мъжете в ресторанта. И пак пиеха бира и пелин, и с приказки пак прехвърляха спомени за минали времена, години и далечни пътища. И като премрежваха с шепи уморените си очи се питаха мълчаливо защо, защо всичко в това българско село отива на гибел.

И само селският яйчар Цеко Турето, който имаше само пет декара зебра, подпийнал и безгрижен вървеше по улиците на бедното село и гласът му ехтеше до късно в нощта:

– Арендата на Гъсаците-е-е-е... Арендата-а-а... Казвах ли ви някога аз!... Арендата на Гъсаците-е-е-е... Къде са сега Гъсаците-е-е-е.....

Мина месец и наг равнината слязоха тъмни, навъсени облаци. След няколко гена времето охладня, заситни гъжг, студът го пресече и през нощта заваля първият сняг. Хубав, пухкав и бял, от който очите ослепяват. До вечерта едрите снежинки засипаха полето с бяла пухкава покривка. През нощта наг селото прелетяха гиви гъски, в непрогледната бяла мъгла те грачеха тревожно, като объркани и изгубени.

Септември 2012 година

**„Посрещане на мощите на Св. Петка в Търново“.
Стенописно изображение в черквата „Св. 40 мъченици“
във Велико Търново (XIII в.)**

Арсо Арсов

ОТМЪЩЕНИЕТО ПО МОМЧЕШКИ

Разказ

Веднага след войната разрушена София се опитваше да диша, но ѝ беше много трудно. В засегнатите райони нямаше ток, нямаше вода. Порутените сгради трябваше да се възстановят, за да могат хората отново да се приютят в тях. Останалите малко незасегнати от бомбите трамвайни мотриси не работеха – релсовият път беше разрушен. Като своеобразен паметник върху покрива на Централната банка остана да стърчи, изхвърлен от взривна вълна, лек автомобил и дълго време напомняше за преживените ужаси от войната. София беше тежко ранена и чакаше помощ, чакаше да ѝ бъде вдъхнат нов живот. Нужни ѝ бяха работници, много работници от всякакви специалности.

Завърших гимназия и веднага трябваше да започна работа. Трудно беше на моя баща – строителен работник, сам да издържа петчленното ни семейство. Точно тогава Софийската общината организира тримесечен курс за електромонтьори. Изборът да се запиша в него не беше случаен. Учителят ни по физика така забавно разкриваше тайните на своя предмет, че завинаги се влюбих в него. И по-специално в раздела „Електричество“. Завърших курса и започнах работа в „Дирекция на трамваите и осветлението“. По молба на граждани отивах на аг्रेसи и с уред проверявах електромерите им, гали наистина не отчитат повече ток, отколкото действително получават. Ако се окажеха повредени, свалях ги за ремонт, а на тяхно място монтирах служебни за временно ползване.

С братовчег ми Благой заедно завършихме този курс. Една сутрин той гоиде в службата при мен. Бил свободен и му се поискало да поработим заедно. Почти еднакви на възраст бяхме по-скоро приятели, отколкото роднини. Взехме молбите на гражданите, нарамихме чантата с инструментите и с няколко служебни електромера в ръце, тръгнахме по агресите.

Един от тях беше в пететажна сграда. Намираше се близо до „Орлов мост“ – квартал на богати хора. Електротаблото им намерихме в просторен стълбищен вход. Не беше заключено. По номера в молбата на гражданина открихме неговия електромер. Започнахме работа веднага. Точно когато измервахме изправността му, вратата на партерния апартамент срещу нас рязко се отвори и по половинетажната му стълба бързо заслiza явно възбуден мъж. Човек към 50-те, добре закръглен, облечен в скъп, красив домашен халат. Вероятно е видял през ключалката, че някакви хлапетии са влезли в сградата, отворили са таблото с електромерите и бърникат нещо по него. Без да попита кои сме, защо сме дошли, грубо се развика:

– Какво правите тук бе, копелета мръсни! Защо сте разбили таблото! Марш веднага да ви няма, че като ви започна, тесен ще ви се види коридора! Кой ви пушна бе, мамка ви!

Толкова беше разярен, че всеки момент можеше да се нахвърли с юмруци върху нас. Тази брутална грубост ни връхлетя изненадващо, точно когато спокойно си вършехме работата. Знаехме, че не правим нищо нередно, но млади момчета – изплашихме се!... Обясних му къде работим и за какво сме тук. Но той не ни чуваше. Тогава извадих молбата на неговия съсед и му я показах.

– Ето вижте, работим по молба на този човек, ваш съсед.

Дръпна я така рязко от ръката ми, едва не я скъса и нервно я зачете. Гледа я гъло, докато не се увери, че не го лъжем. Върна ми я с пренебрежение.

– Хм, работници! Дрипльовци! Я се вижте на какво приличате!

По всичко личеше, че този богат човек е свикнал да диктува и хората да му се подчиняват. В онези години нямаше фирмено облекло, каквото носят работниците сега. Бяхме си с нашите износени, преправяни, закърпвани грешки. И с прогънените си обувки. Освен че родителите ни нямаха пари да ни купят нещо ново, нямаше и откъде да го купят. Слабата ни и разрушена от войната индустрия не беше започнала да се съживява.

– Чуйте добре какво ще ви кажа! – продължи да ни заплашва „богаташът“. – Свършвайте бързо и моментално се измитайте. Да не сте посмели да пипнете друго! Особено моя електромер! – и ни го посочи, на горния ред, най-последният вдясно. – Утре имаме сватба. Трябва ни ток! Жените готвят, пекаат, гледат... Пипнете ли го, оттука живи няма да излезете! Така да знаете! Разбрахте ме добре, нали?!...

И впи свирепия си поглед в нас. Без да има нужда, нервно пристегна колана на скъпия си халат и се отправи към техния апартамент. Размаха заканащелно пръст и се прибра.

Останахме покрусени пред отвореното табло. Мълчахме. Продължихме да работим, но радостта и удоволствието изчезнаха. Пръв заговори Благой:

– Що не вземем да му изиграем един номер на този нахакан буржоа?

В онези следвоенни години, когато изпитвахме трудностите от безсмислената война, в която ни хвърли правителството на Богдан Филев, противоречието между бедни и богати се беше изострило.

– Какъв номер да му изиграем? – питам го

– Ами. да му спрем тока, точно когато най-много му трябва за сватбата!

– И какво? После да бягаме ли? С този тежък багаж? Нали знае от коя служба идваме, ще ни открият! – учуден възразих на Благой.

– Ще го направим така, че да не разбере.

– Как няма да разбере? Нали само ние работим на таблото?

– Много просто! Ще му лепнем една хартийка вътре в бушона. Тя ще спре тока към неговия апартамент. Тогава този дебелак ще гоиде при нас, за да моли, ние да му отстраним повредата. Защото иначе утре сватба няма да има!

– Ами, ако разбере, какво ще правим?

– Този шаран ли? Не го ли усети, че от електротехника представя си няма.

В двата ни се бе надигнала съпротива срещу този грубиянин. Гледахме го като представител на всички богаташи, които в тогавашните ни представи, естествено, бяха лоши до един и ни причиняваха само страдания. Речено – сторено! Отвихме бушона му, пъгнахме между патрона и капачката парченце вестник колкото нокътя на малкия ни пръст и го завихме обратно.

– Ще разберат, че нямат ток, едва когато им изстинаат уредите – успокои ме Благой.

Продължихме да работим в очакване да видим как ще се развият нещата. Мина време, докато чухме виковете на жените от апартамента:

– Иване, Иване, какво става, бе? Печките изстинаха! – дигна се олелия там.

След малко с невероятен трясък вратата на апартамента отново се отвори и разяреният Иван долетя по стълбите до нас:

– Казвайте веднага, каква я свършихте, мръсни говеда!..

Като се направи, че не разбира за какво пита богаташът, с най-спокоен глас Благой започна да му отговаря, сякаш дава отчет пред негов началник:

– Електромерът на съседа ви е повреден. Сега го сваляме и ще му монтираме служебен, да има ток, докато се поправи неговият.

– Не ви питам това бе, мръсни копелдаци! Какво направихте, та сега нямаме ток в апартамента!

– Това ние не можем да знаем – продължи Благой. – Работим само по молбата на съседа ви. Нали искахте да не поглеждаме вашия електромер.

– Тогавя защо няма ток, а? Ще ви пребия, така да знаете!

Беше дошъл моят ред:

– Господине, – това обръщение силно го изненада, защото не го нарекох „другарю“, както вече беше започнало да се практикува. – Причините, господине, могат да са различни. Кога е строена вашата кооперация?

„Сватбарят“ се замисли:

В началото на века... Аз какво ви питам, вие какво ми отговаряте!?

Благой рязко го прекъсва:

– Е, какво искате!? Инсталацията ви е стара. Износила се е...

– Колко уреди работят в момента? – допълних аз.

– Колко... колко? – замисли се „Халатът“ и започна да брои: – Фурната на печката, котлона, три жени гледят...

– Достатъчно! – прекъсна го Благой. – Претоварили сте инсталацията. Казах ви, стара е, не е издържала. Станало е късо съединение – авторитетно заключи братовчед ми.

Грубиянинът поомекна, замълча и се замисли.

– Господине, добре че е станало късото – подхванах го отново. – То е прекъснало тока. Можеше да пламне цялата инсталация! Пожарът е бил сигурен. Трябва да запалите свещ! Късото съединение ви е спасило!

Напълно рухнал, напълно предал се, Грубиянинът ни гледаше безпомощен. От апартамента все по-ясно се чуваха гласовете на жените:

– Иване, какво става с моя ток, бе Иване? Ще похабим всичко за утре.

А Иван, вече съвсем различен, с умоляващ глас ни попита:

– Какво ще правим сега, момчета, а? Кажете, какво ще правим?

Отговорихме му да отиде да потърси електротехник. Като му плати добре, ще оправи повредата.

– Трябва да открие къде е станало късото и да го отстрани! Не какъв да е техник, а опитен! – наблягам аз.

– Защото някои гледат само парите да вземат! – продължава Благой.

– Направо си оставят ръцете. После хората угват в службата и ходим да им оправяме поразите.

Предишният грубиянин мълчеше замислен. Обърнахме му гръб и продължихме да си работим.

– Къде и за кога ще търся техник бе, момчета – чухме умолителният му глас. Всичко ще се похаби... Разгеле сте тука, не може ли вие да оправите нещата?

– Не можем, не можем, господине. Вижте колко агресии имаме за гнес още – показах му 5-6 молби на граждани, където вече бяхме ходили.

– Недейте, момчета – продължи той – Ще ви платя, няма да ви оставя. Колкото искате, толкова ще платя. Само свършете работата...

Ние пак отказахме. Обещанията му станаха още по-примамливи.

Как да не се съгласиш!?

Заведе ни в апартамента. Скупчени жените обсъждаха какво ще стане, ако токът не гоиде. Огледахме къщата инсталация.

Със самочувствието на опитен майстор, Благой предложи:

– Най-добре е да започнем от разклонителните кутии! – и се обърна към мен.

– И аз съм на същото мнение! – потвърдих.

Иван стърчеше втрепенен в нас, готов да изпълни и най-гребното ни желание.

– Така-а – заключи Благой. – Но ще трябва стълба.

– Стълба ли? – трепва Иван. – Ей сега! – и хукна някъде навън.

Върна се запъхтян, изцапан, нарамил мръсна, кой знае откога забравена някъде дървена стълба.

– Ето! Какво още ви трябва? Само кажете!

– За сега нищо – с известно снизхождение му отговори Благой.

Изправихме я под една от разклонителните кутии. Братовчед ми се качи. Отвори капачето. Дълго гледа вътре и проточи:

– Тука-а-а..., така-а-а... – Бруталният госкоро домакин, превърнал се целия в слух, с надежда чакаше да чуе, че повредата е открита. Но Благой бавно заключи:

– Тука..., тука е-е-е... добре!

Слезе от стълбата и гвамата я понесохме към следващата кутия. Богаташът припва да ни помага, но му казахме, че това е наше задължение.

Стая след стая „проверихме“ де каквото може, а той ни следваше като кутре, чакайки да разбере ще има ли утре сватба.

– А! Ето къде е станало „късото-о-о“! – най-сетне възкликна Благой.

Чуха се въздишки на облекчение. Лицето на дебелака грейна. От стълбата Благой се обърна към мен:

– Иди ми донеси фазомера, клещите-секач, изолирбанд, отвертка и малките монтьорски клещи. Да не забравим да отвиеш бушона и да ме удари токът, докато работя.

Донесох всичко, показвайки му сваления бушон. Всички се притаиха в очакване. Благой бърникаше ли, бърникаше, ядосвайки се на износената инсталация и постоянно искаше ту клещи, ту отвертка, ту нещо друго. Накрая рече:

– Така-а-а. Иди сега и забий бушона, да видим ще гоїде ли тока! Или ще търсим късо и на друго място.

Отидох до таблото, махнах хартийката и завих бушона на мястото му. От апартамента екнаха радостни възгласи – „повредата“ беше отстранена!

Върнах се в кухнята. Благой беше слязъл от стълбата, жените се бяха втурнали да работят. Настроението им се беше върнало.

Но домакинът Иван отново беше смръщил вежди – предстоеше му да плаща. Не попита „колко гължа, момчета“. Бръкна във вътрешния джоб на сакото, извади пачка с банкноти, изгърпа няколко и ги подаде на Благой. Нищо и никаква сума! Поискахме да добави.

– Че какво толкова работихте? Свършихте за има-няма половин час.

– Защото си разбираме от работата – настоятелно възрази Благой, а аз го подкрепих:

– Друг можеше да се мотае два часа и да не свърши нищо. Какво щяхте да обяснявате на гостите на сватбата?!

Богаташът изгърпа от местето още една гребна банкнота:

– Това е! Нито лев повече!

Взехме парите, събрахме си багажа и щом излязохме на улицата, принахме в неугържим смях, тичайки към „Орлов мост“. Бяхме доволни, че не кой да е, а самите ние „победихме богаташите“. Чувствахме се отмъстили не само на него, а и на всички онези, които през летните ваканции ни бяха наемали – деца-ученици по на 13–14 години – да им работим по строежите с напукани до болка от варта ръце, за което ни бяха плащали само част от предварително обещаното. Сега бяхме надхитрили дебелака, бяхме му отмъстили и заради предишните. И се чувствахме щастливи!...

Цветелина Александрова **НЕ БОЙТЕ СЕ, ДЕЦА**

Разказ

*„Ний спориме двама със дама на тема...“
(Песен за човека, Н. Вапцаров)*

Минава един през нощта.

Младата жена зиморничаво се свива в палтото си. Уж е отоплено таксито, а зъбите ѝ тракат от студ. Пак прекали с работа – доклада, презентацията за утре. И тъкмо си мислеше, че е приключила, погледна нови данни да добави към материалите. Няма как, трябва да впечатли богатия инвеститор. Шефът я беше извикал по-рано през деня, за да съобщи, че ще я назначи за директор на новия филиал на фирмата. Отначало се колебаел дали да бъде тя или колежката, но онази сама си била шута като забременяла. Е, всеки с приоритетите си – засмя се нервно Гери. На нея не трябват деца – само мрънкат и цапат. Нали вижда майките в офиса – негоспали, изнервени, демодирани, вечно в служба на малките тиранци. Истинско изтезание са капризните, врецящи идиотчета не само за родителите, но и за околните. Трябва да забранят на малките лигьовци да припарват до хотели и ресторанти. А отсъствията за болнични – шефът хич не обича такива работи. Все пак, нали трябва да разчита на служителите си.

Навън фучи страхотна виелица и таксито се лашка несигурно по замръзналия път. Плътна пелена от разлютени снежинки закрива стъклата – чистачките едвам смогват да разчистят.

– Ама че работа! – измърморва шофьорът. – Не стига кучият студ, ами и бензинът е почти на нула. Май няма да мога да Ви откарам, госпожо!

– Какво! – не може да повярва Гери. – Но как! Аз Ви плащам!

– Хубаво, но явно има повреда – крещи той, за да надвика ревящия двигател. – Заредих преди да тръгнем, а сега е на червено. Да Ви оставя в едно кафе на двайсетина метра, че ако по-нататък закъсаме, не знам кой ще ни спасява в моя аг.

– В никакъв случай! – отсича Гери. – Аз си плащам и Вие отговаряте за мен.

– Ама колата ми не е наред, какво да направя! – ядосва се шофьорът.

Гери мълчи.

Младият мъж мълква и натиска злобно педала за газта. „Само разправя с тая зловна кучка ми липсва сега! Едва намерих допълнителна работа да закърпим малко положението вкъщи. Ако погаде оплакване, направо изхвърчам.“ Колата се мята все по-безпомощно по хлъзгавия терен в центрофугата на снежната стихия. Преханал устните си до кръв, шофьорът най-накрая успява да закове пред входа на сърдитата си клиентка.

– Е, пристигнахме, госпожо! – уморено я вика.

– Госпожо! – подвиква след малко пак, след като не чува никакво движение откъм задната седалка.

Обръща се да я погледне. Отпусната на седалката и пъхнала глан под бузата си, тя сладко спи и се усмихва насън – точно като малката му дъщеря.

– Госпожо – леко я докосва по крака.

– Да! – тя отваря очи, потръпва, проследява ръката му. – Как си позволявате!?

– Пристигнахме, госпожо! – отговаря кратко той.

Гери мълчаливо изважда банкнота от двайсет лева:

– Загръжте рестото.

Той прибира парите.

Изведнъж колата изръмжава страховито, разгрусва се и моторът угасва.

Шофьорът паникьосано натиска ключа и се мъчи да запади отново. И пак. И пак. Грабва телефона си. Ужас! Батерията е напълно паднала. Ами сега!

– Госпожо! – вика той през прозореца.

Тя тъкмо е затръшнала вратата на колата след себе си. Гърбът за момент се сковава, аха, да спре. Позабавя крачка, но не се обръща. Леко приведена, упорито преодолява силния порив на вятъра.

„А, не! Няма да ми се измъкнеш!“ – шофьорът ядно удря по волана, слиза от колата и се втурва след нея.

– Госпожо! Моля Ви! Колата ми загасна и батерията на телефона ми падна. Трябва да телефонирам. Моля Ви! – посяга да я докосне.

Жената бърза напред, без да показва, че го е чула.

– Моля Ви, госпожо! – изравнява се той с нейната крачка.

Тя забързва още повече.

Шофьорът отново я докосва по ръката.

Тя се гръпва възмутена.

– Ако обичате! – и пак се втурва в борбата с вятъра.

– Ама аз... – безпомощно разперва ръце шофьорът, но после се отказва.

Спира и я гледа как бавно преодолява последните няколко метра до дебелата врата на затопления вход. Ето, рови в чантата, изважда ключа, пъха го, отключва. Не поглежда назад. Вратата се затръшва след нея.

Шофьорът остава изправен, втрепенен в нея. Вятърът набива в лицето му силни жилеци легени мушици. Ръцете му са вкочанени и той ги напъхва дълбоко в джобовете си.

Но какво! Тя се връща! Нима е възможно?

Шофьорът с едри крачки се насочва към вестното квадранче светлина във входа.

Гери открехва вратата, подава главата си и изкомандва:

– Елате насам!

Невярващо, младежът се устремява към нея и бързо се мушва във входа. Чува силен бебешки плач. Той поглежда въпросително към жената.

– Има изоставено бебе, ще повикате ли социалните? – посочва тя с пръст към далечния ъгъл на входа.

Младежът присвива очи и забелязва бебешка количка, която се поклаща от гръмогласен рев. Той се приближава до количката, надниква вътре и с уверени движения поема малкото вързопче. Гушва бебето и го потупва по гръбчето.

– Е! Приятна вечер! – прозява се Гери и се отправя към асансьора.

– А, не! Почакайте, моля Ви! Нямам батерия, не мога да се обадя. А и тук е много студено за бебето.

– Съжалявам! – вдига рамене Гери. – Не съм го изоставила аз. Нали Ви повиках да се свържете с когото трябва – тя му обръща гръб и натиска бутона.

– Добре, но поне ми дайте телефон да звънна. И в тая буря – съмнявам се, че някой ще гойде, госпожо. А бебето трябва да се нахрани, преоблече.

– Уфф... От него ли се разнася тая противна миризма! – бърчи нос Гери.

– Ще го преоблека, няма проблем – но няма как тук на студа.

– А какво? Да не искаш вкъщи на кожения ми диван да го сложиш... – жената стиска носа си с пръсти.

– Моля Ви! Трябва да спасим гетето – настоява младият мъж.

– Ами звъннете на някой от съседите – прекрива прага на асансьора жената.

– Късно е – продължава да настоява младежът. – Надали някой ще отвори сега, хората са наплашени.

– Наистина съжалявам, но съм много изморена и утре имам важна среща. Трябва да се наспя. – Гери обръща гръб на младежа и се протяга към бутоните на асансьора.

Младежът обаче бързо натиква количката в процена на асансьора, все така с бебето на ръце.

– Чакайте! Не искате ли да се прочуем? Ще пишат по вестниците за Вас. Как сте спасили изоставеното бебе в мразовитата нощ. Ще Ви се възхищават в работата.

Гери изведнъж го поглежда заинтересована.

– Добре, ще звънна на 112 – изважда тя телефон от чантата си.

Набраният номер дава заето.

– Е, хубаво, качи се – въздъхва тя примирено. – Докато се свържа със социалните.

Замълчава за малко и добавя:

– Ще го преобуеш в банята.

– Благодаря, госпожо! – отговаря студено младежът.

Гери не казва нищо. Стои в ъгъла на асансьора, притиснала кърпичка до носа си.

– Вижте, тук има бележка – младежът гърбва от количката някакво листче – явно откъснато ъгълче от вестник. – За щастие са оставили и памперси и мляко.

Гери упорито мълчи и не отделя поглед от острите върхове на ботушите си.

Асансьорът спира на етажа. Тя отключва вратата, показва му банята, събува ботушите си, изритва ги в един ъгъл в антрето, а после се запътва към хола с телефона в ръка.

След известно време се появява в банята, за да забележи, че младежът и бебето вече не са там, а розовата баня мирише на конюшня.

– Ей, къде си! – Гери позорително се оглежда наоколо.

Той е в кухнята. Седи на диванчето и храни бебето с биберон.

– Не съм разрешавала да влизаш тук – гледа го студено Гери.

Бебето спира да яде и извързва поглед към нея.

– Ш-ш-ша-т – поглежда я строго младежът и залюлява бебето. – Трябваше да стопля млякото. Момиченце е – младежът се усмихва уморено.

– Добре. Социалните ще дойдат чак на сутринта. Сега нямали кола. Ще ти покажа къде да преспиш с бебето.

– Колко сте благородна, госпожо! – кима саркастично младежът. – Сигурен съм, че пресата ще отрази достойно всичко това.

– Хмм – изсумтява Гери и излиза от кухнята.

След като се накисва хубаво в ароматната си вана, забучила слушалки в ушите, за да не чува бебешкия плач, тя се просва под пухения юрган и заспива дълбоко. Сънува как лично кметицата я награждава с медал, защото е спасила живота на изоставено бебе. Подават ѝ бебето да се снима с него, но то мирише ужасно. „Моля ви, гайте ми груго! Това е много муризиливо! – изохква тя и покрива носа си с кърпичка. Тълпата изведнъж се развиква: „Измамница! Да върне медала! Върни медала, краadlo!“

Гери изведнъж се събужда. Откъм другата стая се носи оглушителен рев. Гери сяда в леглото и объркано се озърта. Събитията отпреди няколко часа бавно се завръщат и се наместват на местата си в главата.

„Бебето! Разбира се! Знаех си – досадни, муризиливи, шумни създания. И обсебвачи! Ето, часът е три, как ще презентирам утре!“ Със стиснати устни тя се отправя към хола, където е настанила младежа и бебето. Гери поглежда учудено към дивана. Одеялото е отметнато. Младежът го няма.

– Уфф! – изпъшква недоволно тя.

Разперило ръце, бебето се дере с всичка сила, цялото червено. Нощната лампа свети. Гери се приближава до количката и се надвесва над бебето.

– И какво, няма ли да млъкнеш най-накрая, а? – скарва се тя.

Плачът изведнъж изтънява, бебето присвива устни, приковава поглед в Гери и млъква. Вперва любопитен поглед в нея.

– Ах, пак миришеш ти! – мръщи се Гери и размахва ръце да отпъди непоносимата муризма.

Бебето изведнъж разпъва устни. Гери решава, че пак ще заплаче.

– Не, не, моля те, никакви такива! – извиква тя.

Бебето любопитно следи с очи движенията на лицето, докато изведнъж устните му се разтеглят в широка беззъба усмивка. Гери притихва. „Тя ме харесва“ – прокрадва се една мисъл, по-бърза от светкавица, в негоспалата глава. Ръцете потрепват несигурно. Тя ги стиска в юмруци, разпуска, пак стиска, пак разпуска. Неуверено посяга и взема бебето. Неумело го прегръща. Сяга на люлеещия се стол и внимателно поставя малкото телце върху себе си. Бебето върти глава, гуши с носле и все така разучава лицето на Гери с поглед. После намества главичката си удобно в паднката между гърдите, примлясква с устнички, клепачите му намежават, миглите се премрежават. Заспива.

Величка Драганова *Два кратки разказа*

ЕДИН МОМЕНТ ЩАСТИЕ

Детето свиреше на цигулка. Неукрепналата му ръчичка натискаше лъка и то нежно погалваше някои от струните, към други се прилепваше като за гълга целувка и бавно и замислено се разделяше с всички. Дядо Тогор пийваше от ракийката и казваше:

– Свири, гетето ми, свири. Свири „Цар Мурад Мара гумаше“.

Отначало лъкът изскърцваше сърдито, но после леко се понасяше. Очите на дядо Тогор светеха. Ракийката го разнежваше и той пригласяше:

„Цар Мурад Мара гумаше: „Маро ле,бяла българко, хай да те, Маро, потурча, моя ханъма да станеш, при мене ще да живееш, живееш и оста-рееш...“

Уморената ръка на гетето спираше. Плачът на цигулката секваше. Песента свършваше. Дядо Тогор надигаше отново чашката, отпиваше сладко, сладко и се усмихваше. Усмихваше се на този момент щастие. Макар и за кратко, внучката му го правеше щастлив.

Мили, незабравими спомени, гошли далече от младостта... Отгавна дядо Тогор го няма. Малката цигуларка стана лекар. А аз, като чужа плач на цигулка, си спомням и наум си повтарям песента за цар Мурад и Мара, бялата българка. И сълзите ми кротко и тихо капят.

ЙЕРУСАЛИМСКИЯТ ЧАСОВНИК

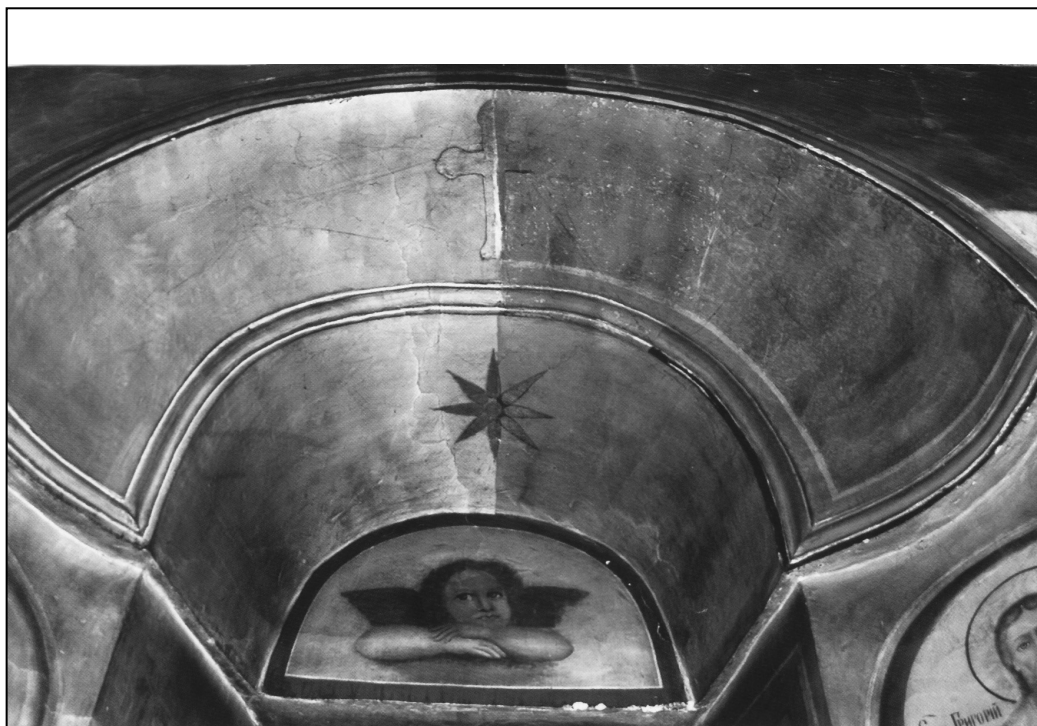
Бащата се гордееше с него. Беше точен, отмерваше секундите, изписваше датата. Работеше вече две години безгрешно. Синът му го донесе от Йерусалим. Какъв подарък! И хубав, и практичен – с него си измерваше пулса. Не го снемаше от ръката си – спеше с него. Само, когато се къпеше, го откопчваше внимателно и после – обратно на китката. Слънцето беше потъмнило кожата на ръката му, но пог часовника тя беше бяла...

Веднъж тревожно предчувствие затрептя в съзнанието на бащата. Сам се успокояваше,че няма място за притеснение. Бабини деветини...

На утрото видя, че се е счупило ушето на йерусалимския часовник, там, където стои кашката. Не можеше да се поправи. Бащата се натъжи, мислеше, че е лоша поличба. От часовника си направи медалън и

го сложи на шията си. Не искаше да се раздели с обичта на сина си. Нали тя му донесе този дар чак от Йерусалим!...

Много месеци невидимите минути се отброяваха на часовника, плетяха паяжина от бръчки по лицето на бащата. Сърцето го болеше. Вслушваше се в несъществуващия звън на телефона, очите му се вглеждаха в минавачите. Синът му не се обаждаше... Тогава бащата вземаше йерусалимския часовник и го милваше. Очите му бяха сухи, не капеха сълзи. Само душата на бащата плачеше...

Осмолъчна звезда, кръст и ангелче в стенопис от църквата „Св. Георги“ в Трявна

Василка Петрова-Хаджипана
СТИХОТВОРЕНИЯ

БАЛЧИК

Далеч в морето слънцето отваря
един-единствен златен клепач.
Зеленият хребет омаян
на пръсти се вдига
да зърне небето.
Ята от гларуси
със восъчни крила
разбуждат шепота
на стихналите водопади.
Над делви гревни
плахо се роят
на въздуха сребърен
пчелите.
Въздиша топло
в сетен сън унесен
дори прибоят на вълните.
А някъде далече,
по линията сива
на брега,
върви жена.
Разхожда като куче
свойта самота.

ТЕОЛОГИЧЕН ВЪПРОС

Ако душите ни някога
отново се срещнат
във рая хладен,
във преизподнята гореща,
или пък някъде в средата,
ще могат ли да се познаят?
Има ли лице душата?

БЕЗ ПРАВО НА ИЗБОР

**Моят живот – един от многото,
които можех да живея.**

Въпрос на избор...

**Твоят живот – един от многото,
които можеше да живееш.**

Въпрос на избор...

**Нашият живот – един от многото,
които можехме да живеем.**

**Вашият живот – един от многото,
които можехте да живеете.**

Все въпрос на избор.

Днес вече на пътека без кръстопът...

И без право на избор.

*** * ***

Много нежност съм натрупала.

Неупотребена.

Май трябва да си взема

куче, коте

или столетна костенурка

за приятел.

Александра Ивойлова
ТРИПТИХ

* * *

Заклучен си
в безкрая на света,
в човешката неумолима геометрия,
във рамката
от вездесъщи хоризонти.
Ни мост, ни път,
ни то врата
в пределите на земното ти зрение –
към облачните пристани отвъд,
където знаеш: нещо ще се случи –
където властват
твоите предчувствия.

Не сочи никой входа на живота,
ни изхода узнаваш на смъртта.

Какъв е твоят ход през необята?

Тук някой някога те е довел –
преди очите да отвориш.
И някой тайно ще те отведе –
щом пак навек си ги затворил.

* * *

И ако сянката се очертава
в светлината,
а тя
през сенки се пробира,
ако денят се ражда
от нощта
и в нея свършва своя път,
ако животът от пръстта избвара
зелен

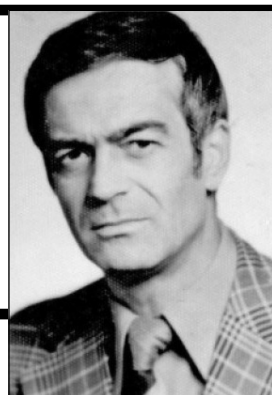
сред тъмната бразда –
 то кой съм аз
 и на какво съм сянка,
 кои са сенките,
 които моя лъч ограждат,
 и за кого съм ден,
 и за кого съм нощ,
 чий е животът, който
 от стъпките ми глъхнещи се ражда...

Кажу ми
 на какво ме противопоставяш,
 Господи –
 за да позная себе си
 и Тебе.

* * *

Някога,
 когато стигна там,
 където времето и вятърът угасват,
 където няма приливи и отливи
 и светлината съществува изначално –
 навярно ще сега
 край спящото море
 с копнеж пак сянката ми тъмна
 да се очертава –
 онази непокорната, с която
 по пътищата стръмни се изправях –
 и пак да бъде влюбено сърцето ми
 в единственото, уязвимото,
 нетрайното –
 в това единствено,
 което отминава...

Йордан Т. Христов
БЕЛЕЖКИ ЗА
АТАНАС ДАЛЧЕВ

КЪМ РОДИНАТА

**Не съм те никога избирал на земята.
 Родих се просто в теб на юнски ден във зноя.
 Аз те обичам не защото си богата,
 а само за това, че си родина моя.**

**Да търси, който ще, във теб сполука бърза
 и почести и власт със страст една и съща,
 страданието мен по-силно с теб ме свързва
 и нашата любов в една съдба превръща.**

Атанас Далчев

Няма да го видиш на трибуна или в центъра на шумни литературни събуди. Ще го срещнеш на улицата да върви с бавна походка по своя си работа като всички хора; в тролейбус – замислен или сякаш вътрешно усмихващ се на нещо в този пъстър свят; в книжарницата ще прелистваш книги рамо до рамо с този вече побелял човек с многодиоптрови очила... Просто – един простосмъртен като всички в големия град. А всъщност този човек носи на плещите си безшумно и скромно толкова заслуги към българската литература. И най-значителната в историко-литературен план е, че още преди половин век той и неговите събратя по перо обявиха война на символизма и му нанесоха един от разгромяващите удари, „Стрелците“ от литературния кръг „Стрелец“, към който принадлежи в ония години и Далчев, разсеяха окончателно мъглата на символичната естетика и поезика в нашата литература, демитологизираха театрално-съдбовната кухня поза, нанесоха българската „плесница на обществения вкус“. Не знаем през целия му живот Далчев да е бил войнстващ литератор, с изключение на това време. „... и цялата символистическа поезия е свърхчовешка – нечовешка – жреческа, която принася в жертва човека“ – полемизира младият Далчев. Ала най-ценното бе, че той и другарите му явиха на бял свят конструктивните идеи на нова поезика, която, противно на символизма, не „пази поезията от всичко реално като от скверно“, че в центъра на интимното им внимание към действителността бе човекът.

Далчев бе един от тези, които най-ярко възцариха човека и неговото реално битие, света у нас и около нас. Гео Милев и други поети от своята идейно-естетическа платформа „оварвариха“ поезията ни като я очовечиха. Далчев направи същото само че по своjemu, с едно рядко самотно творчество – извънредно ценен принос в „единния фронт“ на една млада, жизнена литература срещу рецидивите на остаряло поетическо изкуство. И дотегна поетиката, заг която застана Далчев, е жизнена и плодотворна. Днес той е един от най-често превежданите и най-високо оценявани български автори в чужбина, самостоятелни негови сборници се появиха на няколко езика. След излизането на книгата му във Франция, критикът от галска Канада Оливие Маршан писа в рецензия: „Далчев според мен е от онези редки индивиди, които успяват да предадат най-съкровения момент в живота с гуми, чиито блясък е реалността.“

Поезията му, което е най-крупното завоевание в неговото литературно дело, е изследвана неведнъж в критични анализи и в литературно-исторически студии. Тя е заела естественото и заслужено място в йерархията на литературните ценности. И сега Далчев ще трябва да понесе бремето на юбилейните слова, на суперлативите, на обществения показ на заслугите му към нашата поезия, колкото и това да е несъвместимо с неговите принципи за общественост и лично битие. Какво да се прави – заг гърба му е дело от рода на онези, които се причисляват към големите приноси в етапното развитие на националната ни поезия. Ето един юбилей, когато гумите няма да носят пустотата на протоколното отчитане.

Самата поезия на Далчев е била, е и ще бъде школа за млади поколения поети. Но, мисля, и извън поетичните му текстове се намират прецеденти, които трябва да се споменат, когато мислим за творческото развитие на младите. Имам предвид неговия друг голям подвиг – поетическата самодисциплина – може би уникален случай в световната поезия. Не знам какво още гържи в чекмеджетата си, но във всеки случай днес за Далчев се казва, че броят на неговите стихотворения едва надхвърля цифрата на годините му... Как е могъл той, човекът на книгата, познал страни и народи, усвоил толкова много от световната философия и култура чрез няколко езика, които владее, вкусил от опита на човешкото битие, да устои на неминуемия напор на словесните потоци!

Невероятно пестелив на гуми за себе си, той е „изпуснал нещо в своите забележителни „фрагменти“. Вярно е, че една природна предразположеност играе известна роля: „Винаги съм страдал от липса на гуми. У мене мисълта се ражда гола“. Но по-важното според мен е друго: Далчев е най-красноречивият пример за онова, което наричаме поетически характер. Изградил веднъж основите на една стабилна естетика, той бавно изгражда и извайва детайлите на сградата и за него няма нищо по-съществено от качеството на следващата тухла: „Аз не съчинявам, не гоня мислите си по белия лист с перо в ръка, а ги оставям сами да се развиват у мене. Така живея с тях месеци, дори години. Но във всеки случай, когато сядам на масата, произведението ми е готово. Аз не пиша, само записвам.“

И още по-показателен в окрупнения критерий, предварителното

сито, през което той пресява още в замисъл: „Обвиняват е, че съм печатал само добрите си стихотворения, а лошите съм криел. Не, моята хитрост е още по-голяма: аз пиша само добрите.“

Далчев е един от онези творци, у които никога не е угасвало чувството на пиета, на отговорност и висок морал в отношенията му със словото. И не е ли именно тук етичното начало, ръководно и в Далчевата гражданска доблест на труженник на словото!

ДРУГИ ПИСАТЕЛИ ЗА АТАНАС ДАЛЧЕВ (Мнения, подбрани от Йордан Т. Христов)

Ако беше жив, днес щеше да отбележи осемдесетия си рожден ден. Но това трябва да направим ние, които останахме след него, за да скърбим за него.

Енциклопедичните издания са безпощадни: роген, написал това и това, кратки оценки. Е, добре. Срецу името на Далчев срещаме „Прозорец“ (1926), „Стихотворения“ (1928), „Париж“ (1930), „Ангелът на Шартър“ (1943), „Стихотворения“ (1965 с второ издание – 1969), „Фрагменти“ – бележки, импресии и афоризми за поезията, литературата и критиката (1967). Толкоз! Малко по обем литературно творчество за един плодотворен житейски и творчески път. Но какво!

Много вече е писано за него и всеки, който се интересува от нашата поезия и нейното развитие, знае, че Атанас Далчев остави име на новатор в години, когато тя бе на кръстопът. Смирненски, Гео Милев, поетите от пролетарската литература всъщност „оварвариха“ българската лирика от други идейно-естетически позиции, очовечавайки я. Далчев достигна до ново разбиране за поезията, за литературата по своему и по други пътища. Той и другарите му от литературния кръг „Стрелец“ се домогнаха до нова поетика, която, противно на символизма, не „пази поезията от всичко реално като от скверно“. И тъкмо в това възглеждане в света в нас и около нас (но не и в смисъла на онова, което сториха революционните поети) бе един от ударите срещу символизма, разсейването на символистичната мъгла и поетика, срещу която иначе кабинетно тихият Далчев воюваше на младини. По особен начин и той даде своето за възцаряването на човека и неговият свят в литературата ни. Това е големият му принос, макар че всяко значимо дело има свои нюанси и не се побира в едно-две изречения. Затова – нека чуем и гвама поети от две различни поколения (много автори са изпитали неговото влияние, много са и които го ценят високо, щом днес вече критиците говорят за Далчева поетика, за Далчева линия в поезията и т.н.).

Михаил Берберов

Атанас Далчев – това име, което се е превърнало в едно от стъпалата на поезията ни в стремежа ѝ към съвършенство, чрез творчеството, което обозначава, звучи естествено, когато се произнася в сегашно време. Това творчество с най-ярките си достижения е израз на една тенденция за демократизиране на нашата поезия посредством определяване на изразните ѝ средства: на едно своеобразно „оварваряване“ в ползотворния

си стремеж да я доближи до обикновения живот, до всекидневието, без да я принизява до натурализма и да я обезсмисля като полет на духа; на стреления и възжеленията му за нравствена извисеност и социална хармония.

Опитът на това творчество подсказва възможности, начини и средства за постигане на така трудно достижимото единство между интелектуалното и емоционалното начала, от които е формирана всяка истинска творческа личност. И това е един от приносите му, които опередяват достойно място на Атанас Далчев в националната ни поезия.

Иван Цанев

Когато мисля за Далчев, често се сецам за неговия афоризъм: „Един писател личи и по това, което той не си позволява да пише“. Сякаш е имал предвид самия себе си! Той не напечата нито ред, за който да го обвиним в прибързаност и фалш, не пожертва своята автентичност в угода на съмнителни вкусове и користни съображения. Дори и мълчанието му (когато той не пишеше и не публикуваше), бе изпълнено със значителност и достойнство. Всичко, написано от Атанас Далчев, е дълбоко премислено, изстрадано.

Едно от най-стойностните явления в европейската лирика между двете войни, Далчевата поезия с годините не губи нищо от свежестта и привлекателността си. Същото в не по-малка степен важи и за неговата критика и есеистика. Той беше не само голям поет, беше литератор с независима и честна мисъл, с оригинални идеи, с висока естетико-философска култура. Времето не опровергава, а напротив, потвърждава много от неговите преценки и съждения за литературните факти. Той казваше и оспорими неща, никога – неистини.

**„Света Троица“.
Икона от XVII в.**

НОВА КНИГА

Константин Г. Константинов
ВОЙВОДА¹
 Из „ЗВЕЗДА 666“

Казвам се Аргур и съм роден в едно село край Гевгели няколко години преди освобождението на България. Мама бе съвсем обикновена жена, а баща ми, освен че си изкарваше прехраната със земеделие, през лятото правеше и керемиди.

Той ги продаваше из цялата околия.

Когато станах на седем години, чичо ми реши да ме прати да уча в гимназията „Зейтинлика“ в Солун. По това време нямаше друго българско училище в града.

Турците го търпяха, защото бе организирано от католическата общност.

Да, аз съм католик.

Родителите ми не са имали голям избор, защото в родния ми край не е имало друга българска християнска църква, когато съм се родил.

Както навсякъде по света, и при нас католиците и православните се отнасяха враждебно помежду си, но тази неприязън постепенно изчезна, защото наггеля това, че всички сме българи.

В „Зейтинлика“ се учеха много неща.

И български, и френски, и музика, и богослов, а тези, които искаха, можеха да усвоят и някоя занаят.

Получих много добро образование.

Затова, когато завърших, решиха да ме изпратят да следвам в чужбина. Искях да продължа с медицина в Париж, но по съветите на лекаря ми първо трябваше да си отпочина една-две години и да заякна малко.

Ето защо директорът на гимназията ме назначи за учител, докато дойде време за заминаване.

Пък и нали свирех на цигулка.

Щях да помагам на духовия оркестър.

¹ Константин Г. Константинов – „Звезда 666“, Издателство ХАЙНИ

Обаче съвсем скоро се наложи да напусна.

Ето как се случи това...

По случай важно посещение на един българо-католически владица, ние от духовата музика решихме да го посрещнем със „Шуми Марица“. Маршът бе нотиран и разпределен на партитури от мен и един осмокласник, който след години също стана войвода.

Колко ни е бил акълът!

Естествено че ни направиха строга забележка. Та нали живеехме в Османската империя. Освен това училището ни се намирало в съседство с квартируващите в Солун турски дивизии и управата се изплаши да не би да има проблеми.

Но всичко това не бе от омраза към българското. В „Зейтинлика“ ни възпитаваха в национален дух.

Обаче нали знаете – младост!

Кръвта ми кипна и напуснах демонстративно, въпреки молбите на директора и учителите.

С мен си тръгнаха още двадесет и пет ученика.

Някои от тях се записаха в новата православна българска гимназия, а други заминаха за родните си места.

Аз и приятелят ми останахме в Солун да си търсим работа и след ден-два постъпихме като музиканти в градската музика на италианеца Пасколо Русо от Неапол, където останахме почти година.

Вероятно заради тази случка с българския химн някой ме е препоръчал на Гоце Делчев. В това време в града вече имаше таен комитет и аз знаех за него. Много исках да се включа в заверата и затова се зарадвах, когато този велик българин ми определи среща в един хан на пътя за Кукуш.

Всичко стана много бързо, без излишни разговори.

– Е, друже, ще станем ли братя? – ми намигна комитата и аз щастливо кимнах в знак на съгласие. После с една братска целувка бях приет в организацията.

След няколко месеца се срещнах с Дамян Груев. Той ми разказа какви са целите и тактиката. Накрая ме попита:

– Ако искаш да си с нас, ще трябва да положиш клетва по установения ред! Готов ли си за това?

Аз кимнах развълнуван в знак на съгласие.

– Християнин ли си? – бе следващият въпрос към мен.

– Вярвам! – отговорих аз. Въобще не стана дума кой е католик, кой – православен. Всички бяхме българи.

Заклех се с ръка на Евангелието, върху което имаше револвер и кама.

После хубаво си поговорихме.

– Аргире, ако неприятелят узнае за съществуването ни, може да започнат арести. Ти ще трябва да бъдеш готов за тях, а може да се стигне и до изтезания. От теб се иска да ги изтърпиш и нищо да не издадеш. А възможно е така да се завъртят нещата, че да станеш нелегален, да грабнеш пушка и да бродиш из полетата и балканите...

Аз малко се стреснах от тази вероятност:

– Полетата ми се виждат лесни, но по балканите – няма да мога да броя. Ако може да ме предвидите за по-други работи, ще поема и изтезания...
Ама нà!

После станах по-балканец и от самите балканджии.

По това време с няколко приятели искахме да постъпим във Военното училище в София, но това наше намерение бе отклонено от организацията и така ме пратиха да открия българско школо в Ново село, Солунско.

Със съдействието на първенците екзархисти, под булото на католицизма, открихме училище, в което се записаха трийсетина деца.

Но съвсем скоро заради клеветите на местните гъркомани ме арестуваха и ме изправиха да давам обяснения пред военен съд.

Съдията ме попита:

– Вие на какво основание сте открили българско училище?

– Всичко съм направил по мое желание, като частен учител, не като българин, а като уният.

– Ами, кой ти плаща? – продължи той.

– Бащите на децата – отговорих аз.

– Имаме сведения, че си учил учениците да маршируват с тояжки вместо пушки?

– Това са клюки на гъркоманите, които искат да закрият училището – гневно отговорих аз. – Питайте селския пъдар, единственият турчин в селото, и ако той каже, че съм правил такива работи, нека ми бъде наложено най-тежкото наказание.

След дълги събещания съдиите решиха да бъда освободен, като ми казаха да си гледам работата и да не се занимавам с глупави неща, които могат да ми навлекат неприятности.

Щом ме пуснаха, пак се заех с организационна работа. Скоро имахме комитет от седем-осем човека. Въпреки че всичко беше тайно, гъркоманите все пак надушваха по нещичко и непрекъснато ме клеветяха, та често ходех до ареста в Солун.

Така си я карахме, докато един ден солунският милионер и банкер, еврейният Саул Модуано, не си хареса имотите на новоселци, които бяха в землището на шосето близо до река Галик.

Тези земи минаваха за много доходни, защото на тях растяха зеленчуци, които се продаваха много добре в Солун.

В средата на март изведнъж се появиха 30 чифта волове, които трябваше да изорат това землище. Имаше и охрана от гавази.

Модуано искаше да заграби всичко, просто ей така.

Тогава с няколко другари бихме черковната камбана и събрахме всички:

– Хора, трябва веднага да прогоним тези орачи, защото ако веднъж ги допуснем, после мъчно ще можем да се отървем от тях!

Почти цялото село ни последва към землището. Дори гъркоманите ни подкрепиха, защото някои от тях имаха ниви там.

После тълпата, която бяхме събрали, се юрна към нашествениците. Още отдалеч започнахме с виковете и ругатните. Като ни видях как със соп и пушки тичаме към тях, един от гавазите стреля по нас.

Някой от нашите също гръмна с пушка, след което всички се втурнаха да бягат – селяните към селото, а другите – към Солун.

Спасихме имота, но мен пак ме арестуваха заедно с тези, с които бихме камбаната.

Добре че от нашия случай се интересува руският консул в Солун, та все пак ни пуснаха.

* * *

След тази история по решение на организацията ме преместиха в село Негован. На това място нещата не вървяха добре, въпреки че оттам минаваха госта тайни пратки.

Посрещнаха ме само няколко човека, запознати с организационните работи.

– Какво правите тук, бе, хора! Къде ви е комитетът? Защо не се борите за българското? – им казах аз на първата ни сбирка, а присъстващите виновно сведоха глави. Понякога, за да потръгнат работите, някой трябва да те посръчка малко...

Та това беше моята най-важна задача и добре я свърших. Скоро всичко годно за борба се включи в заверата.

Дори и училището успях да поразширя...

Понеже по това време гърците и турците воюваха помежду си, реших, че моментът е много подходящ.

Десетина другари нахлухме в гръцката гимназия на селото и изгонихме присъстващите.

Това стана госта лесно, защото то всъщност всички ученици и учители бяха българи-патриаршисти. Те дори гръцкия не бяха научили като хората.

Дори аз знаех този език повече от гаскалите...

След тази случка, естествено, трябваше пак да бягам.

Така се оказах в село Зарово, в което нямаше никакви гъркомани, а българите бяха само екзархисти. Там за революционната организация знаеше и мало, и голямо.

Но скоро след това дойдоха при мен хора от Негован и ме поканиха да се завърна, понеже жандармерията си отишла, а въпросът за училищната сграда бил разрешен от каймакамина.

Южната част на училището оставала за българите, а северната – за гъркоманите.

Впоследствие двете части на сградата се разделиха със стена.

Всичко това струваше на селяните точно 40 лири и бе единственият случай в Македония, когато училищен въпрос се разреши в полза на българите.

Това се случи така заради войната между Гърция и Турция.

В тези години училищните дела бяха много важни за нас. Но не всичко вървеше гладко. Няколко опитни терористи от организацията два пъти не успяха да убият директора на Педагогическото училище в Серес. Какво точно му беше прегрешението, вече не помня. Сигурно се е бил сдрузил с гъркоманите.

Вторият път по случайност гръмнаха само жена му.

Така че в учебния живот се случваха и такива неща.

През лятото Дамян Груев ми каза, че за следващата година ще бъде назначен за учител в Смоквица – между Гевгели и Струмица. Това село бе важен пункт за пренасянето на бойни материали из околията.

За моя радост там бе чисто българско място, в което всички бяха напълно организирани.

През октомври същата година при мен дойдоха местни, които действаха самостоятелно. Те убиваха за пари и направо си бяха разбойници, но вече не им се занимаваше с хайдутлък и затова поискаха от мен да помогнем и да им дадем оръжие. Обещах им пушки и издействах съгласие за създаването на въоръжена група. Това стана лесно, защото в нашата околия живееха разни народности – българи, турци, власи и имаше голяма нужда от сила, която да респектира всички.

Получихме само три старички пушки – но те бяха напълно достатъчни, защото точно толкова юнака имашме. Така се появи първата чета в Гевгелийско, за което бе съобщено на Централния комитет в Солун.

Тя бързо нарастна до десетина души, които започнаха да обикалят из Дојранско, Гевгелийско и Ениджевардарско – все околии, в които действахме доста стегнато.

Скоро с другари-комити започнахме да обхождаме цялото Гевгелийско окръжие, за да вкарваме нови и нови българи в заверата. През нас минаваха и доста оръжия за други части на Македония.

По искане на населението бяха унищожени и няколко банди, които тормозеха най-вече тиквешките търговци на ракия.

Хората започваха да ни вярват и уважават все повече.

* * *

Към края на май 1898 г. двама, изпълняващи специални задачи за Централния комитет в Солун, дойдоха и ми предадоха писмо от Дамян Груев, с което ми се съобщаваше за предстоящото премахване на лидера на гъркоманите, известен като Цицо. Понеже беше опасно да се мотаят из града, ги поканих в моята къща в село Сехово.

– Как мислите да я направите тази работа? – ги питам аз, а те, без да свалят очи от пистолетите си, които почистваха и лъскаха, ми отговориха:

– Нямай грижа, Аргире, всичко ще свършим както трябва.

Успокоих се малко, но след няколко дни те гръмнаха Цицо пред гарата, където той се разхождаше заедно с каймакамина.

Прег очите на сума ти народ!

След това голяма бяла стана!

Бяха арестувани напълно невинни, които излежаха по седем-осем месеца затвор.

Всички българи се чувстваха несигурни.

На турците хич не им харесваше да се случват такива работи.

Аз пък, необезпокояван от никого, успях да стигна до село Смоквица.

Някъде по това време няколко гругари от четата замислиха да извършат обир или да отвлекат някого и после да поискат откуп. Така щели да подпомогнат касата на Централния комитет.

– Аргире, хайде да отвличем игуменката на Палъорския манастир! – ми викат те, а аз им отговарям:

– Не може! Там има сиропиталище. Освен това, монахините ни симпатизират и ни помагат. Нищо, че са католички. Пък и парите, които бихте взели, сигурно ще са от средствата за издръжка на сирачетата.

Така спасих калуđerката от неприятности.

За да няма недоволни, наредихме целта да бъде известният търговец на гребен добитък в Доїранско – Туран ага, от когото можеха да се вземат и две хиляди лири. Обаче се притеснявах, защото усецах, че някои от гругарите още не са забравили разбойническото си минало.

Оказах се прав.

Заловили турчина докато пътувал за Струмица.

След това прибрали откупа, за който казаха че е две хиляди лири, ама гали бяха толкова...

И после нещо започнаха да не се обаждат.

По поръка на Централния комитет заедно с един гругар ги потърсихме. Открихме ги на някакво затънчено място в Серменинския балкан.

– Давайме веднага парите, че лошо ви се пише! – без да чакам ги подхванах аз, а те вдигнаха пушките и замалко да ни светят маслото. Разправяхме се дълго и накрая се разделихме враждебно.

Заплашихме ги, че ако не се издължат, ще ги лишим от всякакъв прием от страна на населението.

Прибрахме се в града с празни ръце.

След пет-шест дни ни изпратиха специален куриер, от когото пак след дълги разправи успяхме да измъкнем само четиристотин лири, които предадохме на г-р Татарчев от Централния комитет.

Аман от негодници!

Те продължиха с подобни безобразия, докато Дамян Груев не поиска да ги премахнем чрез отравяне или избиване.

Аз и още няколко гругари от Гевгелийско и Ениджевардарско бяхме против това, защото не искахме да губим четата и Централният комитет все пак се съгласи с нас. Решиха да ни изпратят известния Михаил Апостолов-Попето от Серско, който успешно се справяше с такива проблеми.

Скоро дойде група от четири-пет човека, която изглеждаше много свирено.

Не знам какво са правили, но онези се разкаяха, дадоха липсващите пари и казаха, че ще изпълняват каквото им се нареди. За да ги пробвам им наредих:

– Трябва да се премахне Кивриниги!

Този грък бе околийския лекар и се славеше като най-големия шпионин в Гевгели.

Въпреки увеличеният брой на турските патрули те го гръмнаха без усложнения.

Естествено пак започнаха масови арести, като прибраха и мен.

Добре че училищното настоятелство се застъпи за гаскала си, а и се намериха няколко свидетели, които ясно доказваха, че не съм бил на мястото на убийството.

Както обикновено, турците отново затвориха невинни граждани.

* * *

Подкарахме ги едни афери, както им викахме. Убийства на врагове, последвани от арести на другари, гебнене и тъй до безкрай...

Междувременно усилено се въоръжавахме и по градове, и по села. Някъде по това време Попето направи четнически институт, който обучаваше на разни важни бунтовнически работи. Там изпратиха Христо Чернопеев, когато гоиде в Солунско. След четиримесечен стаж му дадоха пушка манлихерка и от Централния комитет му наредиха да поеме ръководството на Кукушка област.

Обаче този човек бе госта буен и скоро след това попадна в засада, в която бе тежко ранен.

Лекува се дълго време...

Аз пък бях назначен за учител в град Гевгели и по нареждане отгоре поех ръководството на цялата околия.

Това се случи през септември 1898 г.

Малко след това избухна Солунската афера, при която турците подгониха госта наши. Още в началото щ получих съобщение от председателя г-р Христо Татарчев, че съм предаден и трябва да взема мерки, за да не ме заловят.

Имаше много арести и в Кукуш. На Христо Чернопеев му се наложило да каже на по-будните момчета да напуснат града. Предварително им определил сборен пункт в село Баялци.

Аз му писах, че са ги видели и са предадени, като му наредих да отиде другаде, обаче той отказа да стори това, под предлог, че мнозина от другарите му могат да бъдат заловени, ако не ги изчака.

Пак му писах, че към него иде аскер и те се окопали в едни лозя наблизо.

Сражението продължило през целия ден.

Няколко от нашите били убити...

На мръкване Чернопеев заедно с оцелелите четници все пак успял да си пробие път и да избяга към Дойранско.

Аферата приближаваше и Гевгели.

Веднага щом разбрах за битката, се облякох набързо и отидох в училището.

– Другари, кой иска да забегне с мен в гората?

Настана мълчание. Май никои груг не искаше.

– Е, тогава сбогом и бъдете здрави! – простих се с всички приятели и тръгнах за село Сехово.

След няколко дни към мен се присъединиха и груги, изпаднали в моето положение. Ставахме все повече и май бе време да направим няколко чети.

Обаче първо трябваше да поискаме разрешение от Гоце Делчев.

Бяхме вече около 30 човека, които се скитаха, ей така.

По едно време срещнахме куриер, който пътуваше за Битоля със специална мисия и му разказахме за нашата ситуация, а той ни каза, че преди десетина дни Гоце Делчев минал през Гевгелийско на път за Струмишко.

И ние всички тръгнахме по стъпките му. Къде ли не обикаляхме – Петричко, Горна Джумая, до стара България стигнахме.

Успяхме да се срещнем чак в Кюстендил.

– Казвайте какво се случва! – започна той, а ние му отговорихме:

– Трябва да се направят няколко чети.

После обсъдихме нещата.

Гоце реши да заминем обратно не само ние, но и няколко новообразувани групи от стара България. След седмица ни раздадоха нови четнически грехи и манлихерки.

Приготвихме се през нощта да минем границата.

Но понеже колибата, в която денувахме, отстоеше на не повече от километър от граничната линия, турският патрул забелязал някои от нашите. Та ни чакаше засада, през която едва минахме.

Щом навлязохме на двайсетина километра от границата, се разделихме. При сформирването на бойните групи бях назначен, разбира се, по поръка на Гоце Делчев, за секретар на четата на Михаил Попето, а Глигор Иванов – за секретар при Кръстю Българията. Ангон Кьосето минаваше за групов войвода под командата на Михаил Попето.

Щом се върнахме в Гевгелийско, започнахме да обикаляме и масово да приемаме нови гругари в заверата. Събранията вече бяха общоселски и клетвите се даваха от десетки едновременно. Често ми се случваше да седя пред двадесетина души, положили ръце върху Евангелието с пистолет и кама върху него.

В този миг нямаше начин да не си спомня как ме бе заклел Дамян Груев навремето и затова започвах така:

– Вие, християни ли сте?

Докато ходехме напред-назад, раздавахме и справедливост.

Организацията бе госта пострадала от Солунската афера. Бяха арестувани много другари, имаше иззети оръжия, книги...

В едно село едвам спасих един поп от разстрел. Провинението му беше, че е бил принуден да предаде на турците две пушки.

– Какво друго е можел да направи? Сега нямаше да имаме и поп – казах аз на най-настървените.

Близо до село Фурка, докато патрулирахме, попаднахме на засада от трима души – селският пѣдар – турчин и двама българи. Когато ги доближихме, срещу нас гръмнаха пушки, ама пропуснаха да ни уцелят. Лесно ги заловихме и избихме.

Тогава за първи път извърших убийство.

След това влизането в селото стана невъзможно и започнахме да се крием в гората. Бяхме останали без храна, а вече нямаше откъде да я вземем. Така три дни останахме без хляб.

Трябваше да се местим оттамък Варгара.

Щом стигнахме на по-сигурно място в подножието на Кожух планина, всички се успокоихме. Една вечер ми се бе паднало да съм часовой, но заради умората съм заспал и съм пропуснал идването на куриери.

Понето ме смъмри пред всички другари, но пък аз бях много радостен заради новината, че ми се е родил син.

Щастлив, свалих часовника си и заедно с красивия ми бял нож ги загънах в кърпа.

Помолих пратениците да ги предадат на детето ми за спомен от мен.

* * *

Скоро ме направиха гевгелийски войвода.

Основната ми задача бе да стягам редовете и да организирам бойното обучение на младите. Понеже искахме да предпазим българите от досег с турските власти, ми се налагаше да решавам и спорове. Понякога трябваше да издавам присъди.

Веднѣж дори венчах един младеж.

Въпреки че момчето отказваше да се ожени, в края на краищата след разговор с мен, то се съгласи.

Понеже през цялото време бях сложил ръка върху пистолета си, нямаше нужда от много гуми.

За кум избрахме моя четник Леонид, който после стана славен войвода, за когото дори има песен. „Тръба трѣби гевгелийска...“, ако сте я чували.

А за да не бъде момчето прогонено някой ден, накарахме бащата на момъка да щ даде запис от 60 лири като гаранция, в случай че бъде напусната.

С тези пари тогава можеше да се купи цял чифлик.

И действително след известно време се случи това, което предполагахме. Момчето избягало от жена си, а тя прибрала парите на баща му и после си намерила още по-добър юнак.

Няколко пъти ходихме и до България за оръжие.

При едно мое отиване в София там заварих Яне Сангански, Христо Чернопеев и други войводи. На заседанието на Задграничното представителство, на което бях извикан и аз, се обсъждаше откупа за мис Стоун. Тази американка бе отвлечена от нас заради финансовата криза, в която организацията бе изпаднала след Солунската афера.

Вземата сума бе четиринадесет хиляди и петстотин турски лири.

Парите се намираха на сигурни места в България, с изключение на част от тях, които бяха дадени на някакъв началник на гара.

По-късно този човек си плати за проблемите, които бе създад.

При тези мои пътувания изпълнявах разни задачи като таен куриер вътре в самото царство, а една привечер Гоце Делчев ме повика:

– Аргуре, отивай в пивницата на Робчето. Там няколко момчета са си направили гуляй. Всичко се плаща от един доносник, който иска да подхлъзне нашите да премахнат негов конкурент. Кажу им веднага да си тръгват, че полицията е на път да ги арестува.

Отидох, но вместо да изпълня нареждането, сегнах и аз да обърна една халба с приятелите. Тогава дойде полицията...

Наредиха ни по двама и ни подкараха към участъка.

Конвоирани бяхме от пеша и конни стражари.

По пътя аз и още един успяхме да избягаме, но останалите ги интернираха – едни в Силистра, а други в Тутракан...

На следващия ден трябваше да давам отчет за станалото и да се червя...

Такива епизоди в София се случваха твърде често.

Понякога Задграничното представителство не разполагаше със средства и нерядко се случваше да ни дават само по няколко лева, с които бе невъзможно да се живее. Така се налагаше да търсим от познати пари за храна или да разчитаме на почерпки.

Направо си гладувахме.

Ето защо някои от четниците смятаха пътуването до София почти за изтезание.

* * *

През 1902 г. съвсем се бяхме изпокарали с върховистите.

Идеите им за бързо въстание хич не ни харесваха, а и международната обстановка бе такава, че царство България не искаше официално да ни подкрепя.

Още от началото на годината в Македония започнаха да пристигат групи, които трябваше да привлекат населението към каузата на върховистите. Това принуди Задграничното представителство да побърза с организирането на няколко нови чети, сред които бе и моята.

И така един ден потеглихме за Кюстендил, където ни чакаха хубави

грехи и бойни материали. През деня се облякохме, въоръжихме се и вечерта поехме към границата, без да подозираме, че сме били проследени и предадени.

Щом стигнахме близо до граничната линия, българските граничари откриха огън по нас.

Ние им отговорихме.

Не закъсняха да се обадят и турците.

Като видяхме, че преминаването на границата е невъзможно, помолихме началника на войсковото отделение, което беше поставило засадата, да дойде при нас, за да се разберем. Щом командирът, фелдфебел, заедно с няколко войници и милиционери, дойде при нас, им взехме оръжието. След кратко съвещание се реши аз и още няколко души да се предадем без пушки, а останалите да се скрият наблизко.

На гругата сутрин казахме на офицера да извести за нас околийския началник в Кюстендил.

После дойде стража, която ни отведе в града.

Така замаскирахме преминаването на нашите гругари от татък, защото не се разбра точно колко души бяхме.

А мен ме съди български съд.

Тогава на власт бяха хората на Драган Цанков. Международното положение бе много сложно и имаше нареждане да не се допускат бунтовници в Македония през границите на България. Естествено тази мярка се отнасяше само за четите на Вътрешната организация. Върховистите имаха връзка с военните и преминаваха свободно, когато си поискат.

Цялото население на Кюстендил бе излязло да ни посрещне.

Отведоха ни в затвора.

Още същата вечер някой, неизвестен за нас кюстендилски гражданин, ни изпрати за вечеря много голяма тава с гювеч.

На гругия ден пристигна и Гоце Делчев от София. Той бе госта ягосан от случилото се.

– Къде са парите, Аргире? – направо ме подхвана без да пита за друго.

Бяха ми дали 20 лири от взетата сума от откупа за Мис Стоун, които бяха предназначени за разноски по четите.

– Парите са у мен и не съм похарчил нищо от тях – отвърнах аз. Ако бях пипнал и стотинка от мисстоунките щях да съм мъртъв.

В затвора ни загържаха до насрочване на делото.

През това време кюстендилци ни носеха обеда и вечери, а гори и стомни с вино. Гоце Делчев бе ангажирал няколко адвоката, повечето от които не искаха заплащане. Дори съставът на съда беше подготвен предварително да погледне снизходително на нашата постъпка.

Прокурор бе един цанковист, който се славеше като голям партизанин. В обвинителната си реч той поиска смъртно наказание за нас. Пледираше, че сме „бунтовници, вдигнали оръжие против българската войска“.

Ние отговорихме, че сме били без пушки и само сме искали да отидем

на всяка цена в Македония, за да подпомогнем родителите си, които са изпаднали в голяма нищета.

Осъдиха ни на 40 дни тъмничен затвор със зачитане на предварителния арест заради опит за преминаване на границата без паспорти. Ние бяхме излежали повече, така че бяхме освободени веднага.

След това се събрахме с четата без усложнения и продължихме с обичайните си занимания.

Само че този път се дебнехме и с върховистите.

Трябваше да попречим на бойната група на полковник Янков да мине през Вардара и така да му се отвори пътя до Битоля. Това не успяхме да направим, защото те бяха опитни войници, които не спираха в никакви села и лесно се промъкнаха край нас.

Наложихме се да обиколя околията и да разясня на местните, че това, което искат върховистите, е да принудят Централния комитет да им се подчини. На всички обяснявах, че ако се направи бързо въстанието, ще се нанесе тежък удар върху Вътрешната организация.

Всички искаха революция, а нямаха оръжие.

Разбира се, че това беше абсолютна авантюра!

– С какво ще се биете бе, глупаци? – питах ги аз, а те ми отговаряха:

– Ако няма друго – с колове!

– Ще ви избият като пилци! – опитвах се да ги вразумя, ама кой да ме слуша.

Дори и брашното бе попривършило, защото къщите масово си правеха сухари.

Накрая през август 1902 година Тушин и Сборско се вдигнаха на бой. Цялото им население излезе в балкана, укрепих се и се държа в продължение на 10 дни, но после, по покана на командира на турците, се предаде.

Бяхме много зле с оръжието.

Повечето от доставките ставаха чрез турски контрабандисти. По-рядко ни пращаха оръжие от България.

Кукушката и Гевгелийската чети конвоираха тези пратки, в които обикновено имаше само по няколко пушки.

Затова Илингенското въстание завари Гевгелийска околия слабо въоръжена.

Все пак, бяхме успели да се снабдим с достатъчно количество динамит. Понеже нямахме грузи бомби, започнахме да пълним шишета с него. За да не се счупят още при хвърлянето им, ги обвивахме с тенекия или с въже. Това чудо гърмеше със силен трясък и много плашеше турците, но като бомба не вършеше добра работа.

Най-накрая в началото на 1903 г. получихме дата за въстанието. Отначало то бе насрочено за май, но после се отложи за Илинген, заради бомбения атентат в Солун, който предизвика доста арести.

Отново много от нашите минаха в нелегалност.

А веднъж при мен дойдоха няколко девизи, облечени с панталони.

– Накъде сте тръгнали бе, момичета? – зачудих се аз.

– Искаме да станем четници при теб, Аргире! Ще помагаме на ранените, ще домакинстваме, а ако трябва ще се научим и да стреляме...

Похвалих ги за плама и смелостта, обаче трябваше да им откажа. В нашия край нямаше достатъчно оръжие. В целия Солунски революционен окръг щеше да се води само партизанска война.

Желаещите бяха много и четата ми набъбна до 60 човека.

Можеше и да е много по-голяма, ако имаше пушки...

Така зачакахме Илунген.

Щом въстанието започна, първата ни задача бе да разрушим железопътната линия. Наложих се да се откажем да нападнем гарата, защото там имаше няколко роти турци. Затова вдигнахме във въздуха един от мостовете и прекъснахме движението на влаковете за няколко дни.

После още няколко пъти взривявахме железния път...

След като си отпочинахме ден-два, получихме съобщение от кукушката чета, която бе обградена.

Искаха помощ.

Тъкмо тръгнахме натам, но научихме, че сами са успели да пробият блокадата и идват към нас. Когато се срещнахме с другарите си, те бяха много измъчени и гладни. Бяха яли само козе месо няколко дни и стомаците им много ги тормозеха. Затова наредих да останем на едно място следващата седмица, за да се съвземат малко.

Вече бяхме около сто и двадесет души.

Тогава ни предадоха.

Местните не бяха много благонадеждни и щом са ни видели да се въртим из техните земи, са викнали аскера. Турците заеха една височина над нас и най-добре щеше да бъде, ако избегнем сражението.

Обаче всички искаха бой и за да не ме помислят за мекушав, се съгласих.

По време на битката се стигна и до ръкопашни схватки, в които загубиха осем от нашите. Докато обикалях бойната линия, изведнъж пред мен изскочиха двама турци, които гръмнаха по мен с пушките си, но не ме улучиха.

Явно положението се влошаваше.

Трябваше да се оттеглим. Но докато издам командата, всички вече се бяха разбягали...

Не ми оставаше друго, освен да ги потърся.

Закатерих се по един баур, докато не стигнах до върха му.

Бях излязъл от обсадата.

Някъде долу се чуваха пушечните гърмежи, но май и самите турци не знаеха какво обстрелват.

Привечер намерих бивака на моите хора.

Бяхме загубили 10 души, а имахме и няколко ранени, които после се оправиха.

Едва след няколко дни, когато се покатерихме по склоновете на Кожух планина, успяхме да се отървем от аскера.

Скоро след това към нас се присъединиха още двеста човека от четата на Кръстьо Асенов.

Самият войвода бе убит.

В работата бе замесена и жена. Любимата на Кръстьо била заедно с него. Един ден той казал на всички, че иска да се венчае с нея тук и на това място. Всички се възпротивили и решили да си изберат груз войвода.

Него, заедно с момичето, го пратили при мен.

Двама души го придружавали. По пътя единият извадил пистолет и го гръмнал, а след това искал да направи същото и с жена му, обаче спътникът му го спрял.

Работата бе госта объркана, та се наложи да арестуваме всички новодошли, нищо че бяха повече от нас. Цял ден разследвахме убийството, обаче не можахме да разберем чия бе тази идея.

Накрая убихме само тоя, дето беше гръмнал войводата, а грузия, дето е спасил жената – помилвахме. След известно време се разбра и кой от груповите началници в четата е виновен, та и него го ликвидираха.

Той искал да бъде войвода.

Намериха го чак в старата България.

Скоро след тази случка аскерът пак ни надуши. Два дни се стреляхме и едва успяхме да се измъкнем от обкръжението.

Все пак успяхме да слезем от планината и да се разпръснем по селата, докато отмине опасността. За да се отблагодарим на селяните, по тяхна молба, убихме един бей, който много тормозеше жените и момичетата в района. Забих му ножа без да ми мигне окото.

След това го натъпкахме в един чувал.

Никои нищо повече не чу за него.

А ние пак се качихме в Кожух планина. Голяма част от новоприсъединилите се към нас нямаха здрави грехи, кепета, нито пелерини...

Наложи се да се загръщат с овча или козя кожа, която ползваха като наметало. Когато заколехме някое добиче, се почваше една борба кой да вземе кожата.

С прехраната обаче имахме късмет.

В планината имаше много овце и всеки ден четата изяжгаше по четиресет-петдесет.

Тъй като се задаваше зима, а ние бяхме напълно неподготвени за нея, се взе решение да преминем в България. Скрихме оръжието и грузите работи край едно село, и след дълго обикаляне по балканите, стъпихме на наша земя близо до Кюстендилско.

Там се разформировахме, а четниците отидоха в София, където повечето от тях бяха настанени по лагерите.

* * *

Скоро след пристигането ми Заграничното представителство на организацията направи голямо събрание на войводите. Освен мен, присъстваха и Христо Чернопеев, Яне Сандански, Сава Михайлов. Имаше и войводи от Битолско, Щипско...

Всеки един докладва какво е станало.

На мен ми казаха:

– Аргире, френският консул в Солун е заявил, че в Македония няма революция, въпреки че в Битолско били опожарени няколко села и били избити много хора. Затова, за да му докажем, че има въстание, ти нареждаме да нападнеш и извършиш клане в Горничевец и Пърдейца. След това турците сигурно ще окървавят Вардарската долина и по този начин френският консул ще се убеди, че действително се случва нещо.

– Това е варварщина и аз няма да участвам в нея! – отговорих сърдито. Другите се почудиха какво да ме правят – да ми видят сметката, или да се съгласят с мен, ама все пак решиха да ме послушат.

Имах късмет, че отървах смъртната присъда.

Лека-полека зимата си отиваше и още през март-април госта от четите вече бяха в районите си. След нашето замисляне по селата се бяха появили гръцки агенти. Тези андартни имаха за задача да се борят срещу нашата организация и да принуждават населението да се присъединява към патриаршията.

Понеже Илинденското въстание донесе разочарование за по-голямата част от хората, гръците си мислеха, че всичко това ще стане лесно.

А пък и турците им оказваха всякакво съдействие. Затова трябваше да заздравим нашата организация.

Това не беше трудно, защото селата в Гевгелийско не бяха пострадали много от случилото се. Наредихме навсякъде да има нощни стражи и ако се появи чужда чета, да стрелят без да се замислят.

Така се запазихме от гръците.

* * *

След като въстанието утихна, турците направиха преброяване на населението. Борбата с гръцките агенти, подкрепени от турската власт, бе голяма. Те натискаха българите да се пишат гръци от патриаршията. Враговете ни смятаха, че така ще се сложи край на нашата революционна дейност.

Ето защо преброяването на много места си бе почти война.

В това време четата се занимаваше и с обичайната си дейност – на казване на шпиони, дебнене с андартите и изобщо всичко, както преди.

Веднъж разбрахме, че гъркомани – първенци от село Богданци, решени да заминат в Солун, за да се оплачат от действията ни и да поискат

закрила. Един по един ги изловихме и избихме, а тези, които не успяхме, се отказаха да ходят при пашата. След това пратихме писмо на гръцкия учител в селото в срок от един ден да напусне и да се махне, където му видят очите, а той ми върна отговор, че признава населението тук за българско, и че насила е бил заставен да учи децата на гръцки. Той бил готов да си тръгне веднага, но нямал пари да го направи в дадения му срок. Човекът ме молеше срещу изпратения часовник да му дам половин лира.

Аз му изпратих цяла лира, която взех от касата на четата.
После разбрахме, че гръците са го осъдили на смърт.

Щом успяхме да доверим на местните, те ни споделиха, че имали и един поп, когото искаха да накажем. Този поп-гъркоман бил напоил сина си за убийството на един бей, който бил изчезнал преди време. Турците пратили момчето за много години в затвора, а попът започнал на воля да мърсува със снаха си.

Решихме да не хабим патрон или да го убиваме с нож.
Размазахме главата му с камък като на змия.

След всичко това гъркоманите в Богдановци станаха екзархисти, а гръцкото училище се затвори. Така бе парализирана дейността на ангритите в района.

Затъркаляха се едни дни – бягане, стреляне, убийства, справедливост.

При нас често идваха момчета от стара България, ама те бяха много неподготвени и ставаха лесна плячка за куршумите. Едвам ги опазвахме, докато се понаучат!

А пък срещу нас се пращаха все повече и повече войници. Бяха измислили и специални отряди за преследване на четите, които се наричаха „авджи табури“.

Така че, ако успявахме да се отървем от аскера, то това се дължеше на случайност.

През 1905 година загинаха много наши дружари. Илинденското въстание просто затихна. Враговете ни бяха много по-силни от нас.

* * *

Към края на годината участвах в конгреса в Рилския манастир. Беше хубава снежна зима. Заседанията се провеждаха в една от сградите наоколо.

Всички се бяхме събрали, само Христо Чернопеев отказа да гоїде, защото смяташе, че заседанията трябва да са в Македония. Това обаче бе трудно осъществимо заради обстановката.

За председател избраха Даме Груев, а за секретар – мен.

Една от важните резолюции бе тази, с която се подканяха ръководителите на върховистите да разформироваат четите си и вкупом да влязат в редовете на Вътрешната организация. Освен това се обсъди преминалото въстание и резултатите от него. Направиха се планове за продължаването на борбата.

След конгреса ми се наложи да изляза от нелегалност заради семейството ми. Трябваше да се грижа за прехраната му, а един войвода трудно може да прави това от балканите. Вече бях на тридесет и три години и се водех за един от най-опитните. Доста четници ми викаха Дядо Арзир, а аз им се сърдех.

Време ми беше за малко почивка.

Затова ми определиха заместник и се преместих в София. Останах там до Младотурската революция, когато се появи възможност да се върна в родния си край.

Така отново станах учител в Гевгели.

* * *

Малко преди началото на Балканската война имах тайна среща с българското военно аташе в Солун, който ме помоли да събирам всякакви сведения от региона. Трябваше да следим за военните сили, за настроеността и за всичко друго, което можеше да представлява някакъв интерес.

Получих и таен шифър, на който да пиша съобщенията. Понеже нямахме никаква представа какво се готви, го попитах накъде отиват нещата, а той ми отговори, че се загава война...

От време на време със сведенията, които изпращах, се интересувах и гали е дошло време да минем в нелегалност, но все получавах отговор, че още е рано.

Един ден ме арестуваха.

Закараха ме в участъка, където заварих над петдесет гругари. Сред тях имаше и гъркомани.

Оказа се, че военните действия са започнали.

След няколко дни попитахме коменданта защо сме задържани, а той ни отговори:

– Войната избухна. Засега българите имат някакви успехи, но гали ще продължат и по-нататък, не се знае. Вие не се тревожете. Прибрахме ви като залог, за да има спокойствие.

А след около седмица турчинът извика няколко от нас и ни предложи нещо, на което не можехме да откажем:

– Хайде да си дадем братска дума, ако гойдат българите – да запазим турското население, като ние от наша страна ви обещаваме, че ще пазим българите. Нека има ред и сигурност в околията!

После ни пуснаха.

Обаче още същия ден няколко от току-що пуснатите бяха убити от фанатизирани турци. С няколко гругари веднага отидохме при коменданта и поискахме справедливост. Съвсем скоро заловиха един от нападателите и го обесиха на гарата за назидание на всички, а гругите ги погони организацията.

Не след дълго и тях ги сполетя подобна участ.

След няколко седмици пристигна новината, че смесени сръбски и български войски са влезли в Струмица. Веднага с няколко човека тръгнах

натам. Щяхме да помолим да се изпрати някое отделение от българската войска, за да превземе Гевгели.

По пътя обаче ни спряха двадесетина кавалеристи от сръбската армия, които ни попитаха накъде сме тръгнали. Ние им казахме, че ще искаме помощ, защото турците се готвят да изколят всички българи в района. Сръбският офицер ни отговори, че веднага ще изпрати куриер за допълнителни инструкции, но преди това лично с неговата част ще дойде с нас да види каква е ситуацията.

Май щеше да се наложи да превземем града с двайсетина войника.

За да не стане беля, веднага пратихме съобщение до всички да дойдат да ни посрещнат. Така на моста преди първите къщи се бе събрало много и голямо. Бяха дошли и селяни от околните села.

Там ни чакаше и турският комендант.

Понеже войниците бяха много малко, трябваше да прибегнем до хитрост. Затова тръгнахме само с двама кавалеристи. Останалите се прикриха в една близка горичка.

Комендантът ни посрещна най-отпред.

– На кой да предам ключовете от града, Аргюр Ефенди?

– Ще ги дадете на генерала, когато пристигне. Сега няма време за церемонии – отговорих аз.

После дойдоха и другите сръбски войници.

Така, без нито една жертва и от двете страни, бе превзет Гевгели. Мъчно ни беше, че не дойде нито един български войник, но нямаше какво да направим.

През октомври получих писмо от щаба на Рилската дивизия да замисля за Дойран, но това бе невъзможно. Пазех града само с двайсет сръбски войници и малко наши хора, а наоколо имаше хиляден турски аскер, който засега мируваше. Непрекъснато идваха и все нови и нови разбити турски части и съвсем скоро положението щеше да стане неугържимо. Турците бяха започнали да се съмняват в успеха ни и това можеше да доведе до клане.

Помолехме за помощ и след няколко дни при нас дойдоха една сръбска и една гръцка дружина. Много искахме с тях да има поне една българска рота, но това бе невъзможно, защото в района имаше съвсем малко наши войски.

Освобождението ни не бе истинско...

А за това как после се бихме със съюзниците, не искам да си спомням. Колко български семейства трябваше да избягат в България! Моето стигна само до Струмица – най-близкото място, което щеше да е в България, но други отидоха много по-надалеч.

И това бе само началото на една голяма българска трагедия. След следващата война трябваше да бягат много повече хора.

Колкото до мен – направиха ме управител на този град. Този път назначението ми дойде от българската държава.

Изпълнявах тази длъжност до края на Първата световна война.

* * *

Никога няма да забравя гледката на колоната от напускащи земите си българи. Докъдето му стигаше погледът на човек, се виждаха каруци, препълнени с всякакъв възможен багаж, плачещи деца, кал и отчаяни хора.

Бегълците не искаха повече да живеят, управлявани от чужди. Искаха да са в България.

Всички разчитаха на мен.

Аз бях войводата, аз бях българският управител на Струмица. Аз трябваше да ги водя в този позорен път.

Не само че напускахме родината си, но бяхме завардени от френска войска, която беше препречила клисурата, през която трябваше да минем. Няколко съгледвачи ми казаха, че там имало и сенегалци, а те хич не бяха милостиви хора.

Понеже французите бяха яли много бой от нашите войници през отминалата война, сега искаха кръв и мъст.

Бягството ни можеше да се превърне в клане.

Затова се качих на коня си и отидох сам при френския генерал. След като ме остави да чакам пред палатката му доста дълго време, той все пак благоволи да ме приеме.

Цялото му съществуване излъчваше презрение към мен и хората, които представлявах. Бяха докарали и преводач, защото се предполагаше, че съм туземец, който не знае никакъв чужд език.

Обаче аз се обърнах към него на добър френски, който бях научил още в гимназията:

– Господин генерал, хората, които водя, са мирни бегълци без оръжия. Сред тях няма войници или такива, които са стреляли срещу вашите войски. Моля ви! Не позорете велика Франция с дела, за които сигурно и вие ще съжалявате!

Офицерът стоеше напълно потресен.

Някакъв доста одърпан българин му говореше за неща като милосърдие и чест и то на неговия роден език.

Пуснаха ни да минем без проблеми, но никога няма да забравя с каква омраза ни гледаха френските войници.

Мислено благодарих на „Зейтинлика“ за всичко, което бях научил там. Ето как образованието може да спаси човешки живот...

1932 година

Войводата видимо отпаднаше и вече почти не мърдаше в болничното легло.

Младежът, който бе изпратен да записва спомените му, трескаво пишеше в една тетрадка, за да не пропусне нещо. Пред него беше човек, със смъртта, на когото можеше да се изгуби ценна част от българската история.

Последните изречения от разказа му бяха изречени с голяма мъка.

Скоро комитата щеше да отиде при бойните си другари, загинали по полетата и балканите на Македония.

Макар и да бе изпаднал в голяма нищета в края на живота си, все пак се бяха намерили хора, които да се погрижат за него в последните му дни. Тогави и се сетиха да пратят някого да събере спомените му.

Защо всички са чакали до последно...

В България често се случваше така. Добре че все още бяха живи някои, които помнеха и обичаха.

– Момче, записа ли всичко? Ако трябва да повтора нещо? – едвам промълви умирацията човек.

– Записах, войводо, записах! – отговори младежът, а очите му вече се пълнеха със сълзи.

– Е, видя ли какво ми се е случило. Що кръв, що кал, що приятели загубаха. А накрая ще си отида от тоя свят ей така, галеч от рогния край. Какво да се прави...

Това е положението.

Четата на войводата Аргур Манасиев

Атанас Капралов
ПЕТКО БРАТИНОВ –
ЕДИН ПОЗАБРАВЕН,
НО ИСТИНСКИ ПОЕТ

Боде ме с грапавата си същина неприятното чувство, че Петко Брастинов си отиде от видимия свят позабравен и недооценен. Тежкото заболяване го гържеше галеч от активния литературен живот през последните няколко години, а погребението му през 2019 г. в неговото родно селце Горна Росица мина тихо и скромно. Той, разбира се, помни и славни моменти в сравнително дългия си творчески път, достигнал първите си висоти преди повече от половин век в знаменитата 65-та аудитория на Софийския университет. Там е един от най-аплодираните млади автори – атестат за сериозно литературно бъдеще.

Редакторската епоха на доказаниа поет в издателство „Народна младеж“ по-късно му печели малко нови приятелства и много заклетни врагове сред отхвърлените от него кандидати да изкачат високия Парнас. Самият аз, човек от друго поколение, доста години живеех с известни предубеждения към него, подочувайки оттук и оттам разнопосочни реплики за предизвикателната му личност и талант. И дълго време отказвах да се задълбоча в написаното от този автор. Докато един ден се зачехох по-внимателно в книгите му „Смъртта на огъня“, „Почти без изход“... и коренно промених отношението си към въпросния творец. Усетих с всичките си фибри първичната сила на неговия талант, плиснат от суровата жизненост на стиховете му:

„Жената е една внезапна ноц.
Или ноцта е истинска жена.

Но винаги и в двете се потъва
с едно и също чувство на обреченост...“

Петко – заявих му при една от срещите ни в ресторант „Парнас“ преди двайсетина години, – тези дни те добавих в моя специален списък на живите ни поети. Да знаеш, Там си вече!

Той ме изгледа с учудване, пристъпни смутен от крак на крак и вдигна рамене:

– Че аз съм си поет бе, Капралов! Това да не е някаква шега?

– Няма никаква шега – отговорих му, – моите поети се увеличиха с един. И този един си ти. Честито!

Брастинов прогължи да ме гледа недоверчиво, очаквайки, че за гдумите ми се крие някаква неособено приятна изненада за него. В погледа му

имаше нещо по детски уязвимо, в противовес на нерядко нахъсания му вид и уж чепат характер. Той все още не знаеше, че аз си имам свой собствен списък от ПОЕТИ, които са спечелили моето истинско признание. А да се наредиш сред тях не беше лесна работа – всички те се брояха на пръстите на двете ми ръце. Само най-близките ми приятели имаха представа за моите специални критерии, а той все още не беше сред тях.

На другия ден Петко ми позвъни по телефона и ме покани на среща. Още след първите ни реплики стана ясно, че той е осъзнал (или някой му е помогнал за това!) какво точно съм му казал вчера и пожела да почерпи по този случай. Отзовох се на поканата му, като почерпката ни стана взаимна и продължи до полунощ. Приказката ни вървеше, сякаш сме приятели от векове – особено си допаднахме в общата ни неприязън към амбициозното бездарие. И той, и аз имахме госта незараснали рани от досега си с него. В същото време и двамата се прекланяхме пред истинското Слово:

„А Словото е кръв,
сълза е Словото!...
Или е нежна
вътрешна светулка
във тъмното
човешко съществуване...“

През 2006 година бях в журито на Националната литературна награда „Пеньо Пенев“ Димитровград. Знаех колко много гържи поетът от с. Горна Росица (съседно на Пеньовото с. Добромирка) на този приз и успях да наклоня везните към него в последния момент – с три на два гласа той стана тогавашния лауреат. За разлика от други случайни носители на въпросното отличие, Братинов чистосърдечно се радваше и изпитваше гордост от това наистина заслужено признание. За жалост обаче и тази награда попадна в мръсните ръце на войнстващата посредственост впоследствие и то я повлече към тинестото дъно...

Петко опита преди около десетина години да оглави Съюза на българските писатели, но именно посредствеността, срещу която цял живот беше роптал и воювал, му подложи гинена кора по време на избора. Той много трудно понесе поражението си, като получи и последващ удар в тила от дошлата внезапно болест. От време на време се опитвахме с приятеля ми Бойко Беленски и други писатели да поддържаме духа му буден с литературни и други прояви в негова подкрепа, но той гаснеше (добре, че беше последната му опора Нина!) и неговият неминуем край гойде през 2019 година.

Впрочем за истинските поети краят най-често е начало на втория им живот. Благодарение на силната си мъжка поезия Братинов възкръсва почти постоянно в моите литературни разговори с различни пишещи хора. Живеем в трудно време за високото слово (то кога ли е било лесно?!) – литературният живот в България е така безпринципно раздробен на кръгове по интереси, че едва ли точно днес най-добрите ни словоделци биха получили заслуженото признание. И все пак не спирам да вярвам в пречистващата сила и мъдрост на утрешния ден, към който с надежда гледа творческото наследство на поета Петко Братинов.

Лалка Павлова
**СВЕТЪТ И ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО
НА ЖИВОТА В „ПАРАПЕТ ЗА ДУШАТА“
ОТ ЕЛКА НЯГОЛОВА**

Съществуването на човечеството като цялостно понятие е заложено в трите измерения на времето – минало, настояще и бъдеще, но когато говорим за бъдещето, свързано с отделни негови представители, неминуемо се сблъскваме и с понятието „смърт“. Френската психоаналитичка Франсоаз Долто (1919–1988 г.) в книгата си „Да поговорим за смъртта“ твърди, че ние „никога няма да изживеем собствената си смърт, както не сме изживели и собственото си раждане“. Въпреки това неразгаданото още тайнство на смъртта някак интуитивно събужда тягостни предчувствия за нещо мрачно, страшно, заплашително, поради което при представянето му в произведенията на изкуството се използва предимно черният цвят. В това се проявява нашето лично човешко противопоставяне на предстоящата промяна, която ще сложи край на съществуването ни. Сложността на нашето човешко отношение към света, живота и смъртта е положена в центъра на поетичните визии в стихосбирката „Парапет за душата“ от знаковата българска поетеса Елка Няголова. Казвам знакова, защото тя вече е изгала над двадесет стихосбирки на български език, част от които са преведени на няколко европейски езика, защото вече е получила признание както у нас, така и в чужбина, защото нейното творчество е разпознаваемо по поетическата му стилистика, по философската му въгълбеност, както и по онази светла соларна гама на чувствата и визиите за живота, които придават ново съдържание на познати образи от действителността. Самата книга вероятно дълго е обмисляна от авторката и като съдържание, и като естетически внушения, които да предизвика още с оформлението си като книжно тяло. В изследването си „Композиция на книгата“ Лъчезар Георгиев отбелязва: „Композицията на книгата изисква строен, логичен проект на изданието с определено естетическо въздействие върху читателя.“ Стихосбирката безспорно притежава и тези естетически качества, защото за Елка Няголова Словото и книгата са възплъщение на висша красота; защото, според нея, въпреки множеството изпитания, на които ни подлага Съдбата, светът и животът сами по себе си са нещо красиво, стига човек да съумее да изпълни личното си битие със стойностно съдържание. Интересно е и структурирането на отделните текстове вътре в изданието. Редакторът Надя Попова в послеслова на книгата отбелязва: „Когато авторът обедини стихотворенията в цикли по, най-общо казано,

тематичен признак, това създава известна монотонност. Нищо подобно не се е случило в тази книга. Петте раздела, онасловени „P.S. ЗА ЕДНО ХВЪРЧИЛО“, „ГОРЧИВИ ПЕСНИ“, „ПРИЗРАЧНИ ЛАГУНИ“, „ВИСОКОСНА ЛЮБОВ“, „СТРЪМНИ СЕЗОНИ“, всеки един с изящно предверие по формата на кратък встъпителен етюж (дали проза, в свободен стих или стих в проза, или може би онова, което поетесата е определила в самото начало на книгата си като „записана болка“) се възприема като повторение или тематична вариативност. Защото Елка Няголова възприема, усеща и пресъздава света в цялото му многообразие, в пълната гама на емоционално-изобразителното („С просветление, обич и милост“, Надя Попова). Фрагментите, обозначени като „Редове от личния дневник“, прозвучават като своеобразни интродукции, които подготвят читателя за музикалните словесни етюжи вътре във всеки цикъл от стихотворения, като „спояват“ тези цикли в едно общо, неделимо цяло. Въпреки че са обозначени като лични, те убеждават читателя, че всеки човек, по един или друг начин, в едно или друго време от личния си живот, ще бъде изправян като нея на кръстопът, ще трябва да прави своите избори, понякога свързани с много изпитания и жертви, за да изпълни мисията, която му е отредена в живота. Книгата определено носи голям процент автобиографичност, но истините, които внушава на читателя, имат общочовешки характер.

Според психолозите смъртта освобождава човека от отрицателните сили, които го теглят назад, отделя го от плътското и дава воля на силите, които извисят духа. В такъв аспект тя е разкрита в творчеството на много поети – достатъчно е да припомним имената на Пенчо Славейков и Димчо Дебелянов, единият определил я като път към щастието, а другият – като „тиха победа“, защото там, след смъртта, човешката душа ще получи онова, което е отказано в реалния живот. В поетичния свят на „Парапет за душата“ от Елка Няголова можем да видим различен, дори преобърнат модел на тази визия. Според нея човекът идва на тази земя с пълна душа, неговата мисия е да раздаде всичко добро и ценно, което е донесъл със себе си при своето раждане, то ще го зареди с енергия, с радост и удовлетворение, ще го накара да се почувства щастлив в щедростта си към другите, и чак когато усети душата си празна – вече може и има право да прекрачи отвъд парапета-граница на живота, защото няма какво повече да му даде:

А животът продължава в зимата безкрила.
Ако тя затрупа всичко, гаже този петък,
ако преспите достигнат до гърдите чак,
ще прескочим на душите празни парапета –
и ще бъде време
за печал...

(„Парапет“)

Парапетът, границата между битието и небитието, в поетичния свят на Елка Няголова има особена функция – той трябва на малкото, родено безкрило, птиче да даде криле; трябва да го пази и да го научи да

лети и в летен зной, и в зимен мраз, и в гъжд, и в суша; трябва да мотивира рогения за живот да поддържа силата си, дори с лични жертви, за да може да преодолява трудностите. Както в приказката „Тримата братя и златната ябълка“ попадналият в долната земя най-малък брат дълго храни орела с месо от крави, за да събере сили и да го върне обратно на белия свят, а по време на полета, когато месото в меховете свършва, отрязва парчета от собствените си нозе, за да постигне желаното. Подобен тип болезнени жертви прави многократно и лирическата героиня в „Парапет за душата“. Елка Няголова детайлизирано ги представя в петте цикъла стихотворения на книгата си от момента на ранното детство и онава „детско хвърчило / с аромат на акация“, до последното стихотворение, изповядващо молитвата ѝ към Бога преди да прекрачи парапета на своето време:

Не за мен, Боже Господи, не за мен,
не за мен с гърло стиснато Ти се моля.

.....

В този гъжд нескончаем от световни беди
правя диги от гуми и се моля за пролет,
гве ръчички да стопля, тъй, както преди...
Дали чух, че ми казваш: Да бъде волята ти?!

(„Не за мен, Боже Господи...“)

Жизнената опора, или – парапетът за душата, както метафорично я определя Елка Няголова, може да има различни измерения: гом и семейство; жизнено важна връзка с отечеството, с неговата съдба и чувство за лична отговорност към нея; откритоена връзка с някоя сфера на изкуството и усещане за лично призвание чрез него да възвисява духа на човека; жизнената опора може да бъде обвързана с любовта или вярата. Първият цикъл, който носи говорещото заглавие „P.S. за едно хвърчило“, акцентува дома и семейството, отваря завесата към отлетялото вече време на детството и неговата значимост за духовната и социалната реализация на лирическата героиня в зрялата възраст. Визуално (като детска играчка, управлявана от земята, но летяща високо във въздуха) хвърчилото поражда асоциации за стремежа на детето да достигне непостижимото, непознатото, загадъчното, дори имплицитно вписва едновременно възторг от достигнатата височина, но и неудовлетвореност от това, че човекът е прикован към земята, че е лишен от уменията и свободата да лети в пожеланата от него посока. В световното културно пространство образът на хвърчилото се свързва с различни символни значения – в Източна Азия то има предпазна функция по време на епидемии да отдалечава злите духове от човека; в Европа издигането му се възприема като знак за философска сублимация. Неслучайно френският гържавен служител-търговец Жак Кьор (1395–1456 г.) наредил да поставят върху вратите на главната зала на двореца му в Бурж релефни изображения на хвърчила, за да онагледи визуално херметичното учение на алхимиците, чийто представител е и той самият. Погледнато през призмата на

алхимическата философия, образът на хвърчилото акцентува родовото онаследяване на духовното начало в следващите поколения. Тъкмо в този смисъл и Елка Няголова, непосредствено след заглавието на цикъла („P.S. за едно хвърчило...“), включва фрагмент от „Редове от личния дневник“, в които отбелязва: „Когато предците са достойни хора, фамилието име е дебела сянка. Два пъти по-дебела е, ако предците са достойни и с таланта си.“ Едно немско поверие гласи, че човек, продал душата си на Дявола, губи своята сянка – т.е. той прекъсва духовната си връзка със своите предци и с първосъздателя си. При Елка Няголова обаче хвърчилото не само здраво е свързано със „сянката“ на предците, но и с онова родно кътче-Рай, в което нейното детско хвърчило минава небесните порти, издига се високо над бялата акация, чиито гроздове лепнат от сладост. Тя, някогашната малка палавница, „днес след горчилки всякакви / сладки гроздове гъвчи...“

Който лично познава Елка Няголова, знае, че в целия си живот тя издига в култ белия цвят – и като жест и гело, и като стремежи на духа, гори и като греха върху тялото, която сякаш пришива бели ангелски крила. Явно още от детството чрез баща (отсякъл за нея клонче с гъхави гроздове бяла акация), идва тази привързаност към белия цвят като знак за нещо чисто, добро и свято. Всъщност бялата акация символизира идеята за посвещение и за познание на тайните неща. Според юдео-християнското тълкуване това гърво има твърда, незагниваща гървесина и е соларен знак на възраждането и безсмъртието. Затова от него е направен ковчегът на откровението (Изход 37:1-4), от акациев и тръни е сплетен тръненият венец на Христос, а в масонския ритуал пред бъдещия член на братството поставят акациев клон, напомнящ клона, посаден на гроба на Хирам, главния архитект на легендарния първи йерусалимски храм. В стихотворението на Елка Няголова „Дъх на акация“ символиката на образа е съхранена, нейната бяла акация, която „дуго ухае навсякъде“, има цвета на рожденото мляко и на кръвта на гедите, те я посвещават в тайната на своята изстрада на мъдрост и, като истински „паранет“, я подготвят за живота:

Бяла акация... Спомен
за едно мое хвърчило...
Мина небесните порти,
в облак един закачи се.
Моето детско хвърчило
със аромат на акация.
Още една причина –
за да не мога да кацна.
Махам отгоре. Небето е
сън несбъднат за старците.
Пейка пред портата, ето ги:
гроздове бяла акация.

Тук, под гроздовете на бялата акация, Елка Няголова е положила образите на всички близки на сърцето. Майка, внезапно прогледнала и заровила очите си в книгата, от която към нея „един по един пристъпват“ всич-

ките любими поети. Тамко, в чиито ръце намира закрила от страшните стогодишни вълчи виелицы и от оня „албинос-вълк“, който души край прага, рие и вие страшно, заплахи повтаря, хапе луната и гълта „нощта – бяло хапче“. Тук е и брат Георги, с когото пеят – „той – с вдигнати вежди, а аз – с наклонена глава“. Тук, в този райски кът, тя за първи път усеща сладостна тръпка под сърцето си, от където синът, още преди да се роди, слуша „оня влак, натоварил цялата наша вселена“, и „повярвал в чудото, призори ще отвори очи“, за да повярва и в нея. Ветровете на живота после я отвяват по други пътеки, бялата къща с акацията се превръща в спомен, нощта „препуска с черен кон нататък“, а денят „подсмърча от студа на спирката“, за да я накара да проумее, че „животът е най-краткото ни свиждане“ и проста рамка за една картина. Тази бяла картина на гетството обаче никога никога не може да отнеме, защото тя „не се продава“, въпреки че „имане струва“. Излязла от светлата рамка на бялата картина на гетството си, захвърлена в едно тъгълче на глухото време, лирическата героиня със сърцето си усеща, че нещо не само от нейния, но и от живота на България, безвъзвратно си тръгва „с едно вързопче от циганско лято“, а тук, в земята на Ивайло, „змей чуждоземен посред дяловата нива се мятта“:

Нещо важно си тръгна.
 Насред есен си тръгнаха вишните,
 Дебелянови вишни –
 изречеш и небцето изгаря!
 Просто нашето ИМЕ си тръгна.
 Някой каза, че е излишно.
 Есен. Дъжд. И куцука
 България...
 („Есенно сбогуване“)

Постепенно сякаш светът опустява, „дешоюдите наоколо са кацнали / и чакат да отстъпим своя рай“, снеговете навън тъмнеят, а сухата плява в пещерата на живота вече не топли, защото липсва любов. Метафоричното, притчово-алегорично слово на Елка Няголова придобива все по-драматични нюанси, които преливат в трагически визии за случващото се. Много от близките на поетесата вече не са между живите, тяхното отсъствие я лишава от онзи подкрепящ „парамет за душата“, който е окрилял гетството, няма го и хвърчилото в килера – там сега са се настанили „купища облаци“ и спомен „за някаква група болка“. Всичко е вече различно: „Живот! Поизступаш ръце и погледнеш: / остава ти едно поочукано слънчево топче, от обич отлято“. Няма го и баща, който да даде съвет и закрила:

Ало, татко, не ми отговаряш...
 Не може да бъркам номера.
 Цяла нощ звъня и сега съм
 в гърдите съвсем без батерия.

Вече зная: мост възжен люлее
 и Там и Отсам гушите ни...
 Помня морза, по три пъти: точки,
 тирета, точки... И кратко.
 Още днес хвърчило то ще намеря
 и съграното ще пришия.
 Ало, все тъй мълчиш... Спят ли
 небесните пощи, татко?!...
 („P.S. за едно хвърчило“)

Вторият цикъл – „Горчиви песни“ – пренася читателя от личното в националното пространство: „Убедена съм, че да обичаш отечеството си, не е срамна болест, а е лекарство в днешното болно време... България? Тя е златното ни ключе, което оставяме под скъсаното черджо пред вратата. За потомците.“ („Редове от личния дневник“). А че е прокълсано черджето пред вратата на Отечеството ни – няма нужда никой българин да бъде убеждаван. Съгбата на рогината Елка Няголова е представила като лична грама, като нещо, което заплашва собствения ѝ стар рог, в който „комитската риза“ на дядо ѝ няма кой да облече и затова я съгва в сангъка. От старата слава на България, чиито граници някога са мили водите на три морета, днес са останали само „хляб“, „гроб“ и „ехо от камбани“. Древното мълчано хоро сега „тече обратно – с една съза в окомото на България“, а старият тежък царски печат, знак за силата и мощта на огромното ни гревно отечество, сега се събира „в окомото на мравка“ и е бледа следа в „крълото на птица“. С пуснати ръце и пуста гуша лирическата героиня на Елка Няголова броди из Тракия „и плаче за празните люлки“. Тя, „внучка на страшен войвода“, днес мери „пея по пея Надеждата си, която загуби си говора, няма е...“ Бог отдавна е разпуснал „ангелските си чети“, които някога тук са пазили най-святото. Опустяващата българска земя се превръща в „пътуващи пясъци“ и лешояди над нея са се прицелили „във всичко, което се движи: / в история, в бъдеще, в мисъл, в отместен граничен камък“ („Де е?“). Нещо, по-страшно от потоп, предстои да се случи – рибите са излезли на пляска, реката бучи заплашително, посърнали са цветята на прага, само децата все още са „силна кръв“, но пък тя вече тече в „чужди вени“. Предупредително чука кълвачът в гората:

В Европа гали са го чули?
 Европа е стара. Не чува. Не вижда. Не мисли.
 Изпадна в глуха геменция. Не помни коя е, защо е!
 („Фалит“)

Рогината се е превърнала в „нотен лист без ноти – пустош тиха“, поетите „умират в презръдки на танцьорки, / сред призрачния лег на този сбъркан свят“, защото вече е загубена мярата между доброто и злото, между чест, свян и грях. В гърдите е тясно, препарирани мисли из небето като болни щъркели търсят някаква „късна истина“, а по портите – некролози „с европейското знаме“. Страшни са тези единадесет „горчиви песни“, очертали лика на отечеството ни в нашето съвремие:

Българойо, скрита в окомота на мравката,
 в песен на болна авлига събрана...
 С кръстат бог е твоята риза направена...
 Открай докрай кръстчета – рана го рана.
 („Кръстат бог“)

Отечеството е престанало да изпълнява функцията си на паранет за душата, в този глобален свят, за да оцелее физически и духовно, лирическата героиня на Елка Няголова търси друга жизнена опора сред „призрачните лагуни“ на битието, нов остров, от който да почерпи сили за живот: „Поезията също е остров, стоплен от сърдечните гълфстрийми. Но само оня, който има душа, може да доплува до него...“ – предупреждава поетесата в новия фрагмент от своите „Редове от личния дневник“. Лагуните са заливи, отделени от морето с ивица земя или пясък. При Елка Няголова обаче те са обозначени като „Призрачни лагуни“, т. е. те са някакво привидение, фантом, фикционален, недействителен свят. В този цикъл, по подобие на Пенчо-Славейковия сборник „На острова на блажените“, поетесата използва силата на мистификацията, но докато при Славейков зад маските читателят все пак успява да открие истинските биографии на творците в неговата необичайна антология, в „Призрачни лагуни“ всичко е обгърнато в мъглите на времето и някак бавно, но упорито ерозира представата за пристан, за паранет, на който душата може да се облегне и да получи подкрепа. Дори в онези стихотворения, в които интелигентният читател може да открие реални личности. Като изгнанникът Бродски, който броди нощем по кея във Венеция и усеща как „Канале гранде се задушава от мирис на вечност / и от мисълта, / че потъва, / потъва, / потъва градът – / заедно с гълбите и минувачите, с митницата, / където се плаща от векове мито за човешкия грях...“ Като зелените небесни пасбища на Джон Стайнбек, които в стихотворението „Зад хоризонта“ на Елка Няголова са „пасбища на кръстопът, през които текат всички укривани тайни, / и се срещат бяло Начало с оловния облак на Края.“ Защото „смъртта е обувката лява на този живот“. Тук е и френската скулпторка Камий Клодел с „оня приказка – за камъка, капчука / и още нещо...“. Тук „Всеки стрива своите камъни / и ги превръща на пясък...А стъпките са стари...“ Една гревна пословица, одухотворяваща камъка, ни казва, че камъните са като хората: „Не ме ритай! Може би това съм аз, преди да се родя за вас!“ Затова и птицата-пощальон в творчеството на Марина Чапалия, с гласа на дядо ѝ, ни припомня написаното от него върху камъка: „Сънят, в който птиците се любят, / е като живота, бял...“ В световното културно пространство камъкът е натопварен с богата символика. Счита се, че камъкът и човекът представят двупосочното движение на изкачване и слизане. Човекът се ражда от Бог и се връща при Бог. Необработеният камък идва от небето. Преобразен, той се издига към него. Храмът трябва да бъде изграден не от дялани, а от необработени камъни, защото ако вдигнеш над камъка сечиво, ще го оскверниш (Изход 20, 25; Второзаконие 27, 5; 3.Царство 6, 7). И до днес римската литургия се отслужва на камък, поставен в кухнята върху

олтара заедно с реликви от свети мъченици. В стихотворението си „Камък“ Атанас Далчев го представя като непогвласен на преходността на битието, той е поразяващо различен от всичко живо наоколо („оставяват хора и гървета, ... камък, ти стоиш все същ!“) и го превръща във въплъщение на вечното, в аналог на съвършеното. Поетът Йордан Пеев в стихотворението си „Камък“ отива по-далече в своята интерпретация – след смъртта си той ще се превърне на камък и чрез него ще продължи да живее („Ах, колко близък чувствам този камък, / по-нежен и от майка и любима.../ Чрез него в този свят се продължавам / и той е всичкото, което имам.“) Той, камъкът, „в небесното и вечно огледало“ ще разказва, че и него го е имало. В своето стихотворение „Монолог на камъка“ Елка Няголова отива още по-далече – тя се отъждествява с него и камъкът започва да говори с нейния глас, сливайки личното с националното:

Дали не съм, Господи,
онзи бял камък без възраст,
повдиган от нечия смела ръка в годините?
Рушеше ме вятърът, след него оставах без въздух,
галечно слънце болка палеше в пулса ми,
когато някой ме хвърляше
в чужди градини.

Видя ли ме, Господи?
Откри ли в зида ни пукнатината?
Там бивши дялани камъни днес са на ситно!
Да бъде твоята воля! Нине и присно! А пък нататък
ще чакам да спреш, когато остана без сили
край тежките, все още живи камъни
в нашия български зиг.
(„Монолог на камъка“)

Животът не е „небесна халва“, окачена на връвчица като „надежда за радост и прошка“. Уморени и болни, човешките нозе се свличат по пясъка на битието, без да достигнат и да превземат онези „стъпала последни, откъдето слънце наднича“. Той е меден сън, в който „сезоните бъркат реда си, / а космосът диво мълчи, / защото отгавна с човека говори / различни езици и вери...“ И един „гървояг неуморен“ в старите гнили греди на живота разказва приказката на грозда, „набръчкан от мъдрост“, за „късното слънце, / в асмата от лъч приковано, / сякаш е ново разпятие...“ („Меден сън“, „Аерофобия“, „Оттатък хълма“). Това е животът! Една призрачна лагуна, която ни люлее в своите миражи.

Погобна призрачна лагуна, но озвучена със слабееви песни, е и любовта. „Сърцето не признава партитури. То пее или плаче своята музика без ноти. И без диригент. Често и без публика... И щастие то висци на косъм цял живот. Полюлява се пред очите ни... А ние не го виждаме, защото сме взрени безнадеждно в преследването на неговата непостижима... сянка.“ – споделя Елка Няголова в своите „Редове от личния дневник“ в преддвее-

рието на цикъла „Високосна любов“. Високосна – т. е. специална, различна от другите, висока любов, която надхвърля границите на тривиалната представа за взаимна отдаденост между двама души. Полският писател и носител на Нобелова награда за литература Хенрик Сенкевич казва, че „в света на злото, глупостите, неувереността и съмненията, наричани съществуване, има нещо, за което още си струва да живееш и което несъмнено е силно като смъртта: това е любовта.“ И не е случайно, че този цикъл е най-обемен и че в него многократно е използвана ключовата дума от паратекста на цялата стихосбирка – „парамет“, т. е. опора, източник на сила, мотив и причина да се борим не само за собствения си живот и щастие, а и за живота и щастията на другите, защото именно в това е предназначението на човешкия живот. При Елка Няголова любовта има космически измерения, тя е онзи божи дар, който ни е направил Човеци и би било страшно, ако ѝ позволим да си отиде от нас:

А Големият взрив на душите, познали Любов,
 все така предстои, все така се раняват човеците...
 И да викна: „Влюбете се най-накрая съдбовно!“ –
 ще ме чуе ли някой! Оглуша вселената вече.
 („Спасяване на кръста“)

Бог е любов, казва „Библията“. И човекът, като творение божие, трябва да бъде любов, защото с любов и за любов е създаден свише. Престанем ли да се обичаме, значи сме загубили не само най-човешкото, а и божията искра в себе си. А светът около нас дотолкова вече се е променил, че е възможно и това да се случи:

Разболя се епохата. И душата си кърпи.
 Затова е студено. Затова е студено...
 Някой с прашка свали от небето хвърчило.
 А пък то се задави от тъга безпределна.
 Нелюбов ни заля – съска клетви, бучи.
 Затова и на мен ми е някак студено...
 („Седмият ген“)

Символиката на числото седем го свързва с идеята за промяна след осъществен цикъл от действия за положително възобновяване – както от хаоса за седем дни Бог създава космоса на света. Елка Няголова обаче представя обрнатия модел на това негово значение, защото е видяла как „птици с клюнове криви“ са изкъвали надеждите; как на съседната улица са пребили човек и вселената зъзне; как „земята – ледник след глуха неделя“, вече е станала „клиника в полуделия век“. Животът се е обезценил и като жълти стотинки грънка „в джоба на космоса“. Душите са празни, трябва някой да им вдъхне любов, „ако ще, с изкуствено дишане“, защото само Любов високосна може отново да се превърне в парамет за душата и да влее нова сила в нейните излинените вени. Само такава любов може да стопи снеговете на злото и да покаже верния път и в личен и в обществен план:

Ти върни се, Душа, по следите си боси
и със пръсти измръзнали здраво гръж парапета!
Има време за твоите неспокойни въпроси...
Чуй как никне кокиче
пог снеговете!...

(„Лечебница“)

Болница – гара последна между
два свята.
Тъмно. Светеше нейде напред ръката ти.
Как ме възпря тогава – да мина сама

Оттамък?!

Днес тя отново пред мен е – светла химера.
Жив парапет. И дига. Спасителна
барьера...

(„Ръката ти“)

А сезона доизпихме. Любовта си – също.

.....

Ако преспите достигнат до гърдите чак,
ще прескочим на душите празни парапета –
и ще бъде вече време
за печал...

(„Парапет“)

В поетичния свят на тази своя стихосбирка Елка Няголова най-често използва думите „душа“ и „гръж“. Според Стария завет душата представлява органичен живот във физически, психологически и синтетичен (обобщаващ) смисъл и се свързва с живите организми, като за разлика от Свети Дух (една от ипостасите на Света Троица, принадлежаща единствено на Бога Отец) няма животворяща способност. Според Новия завет по своя произход и назначение душата е безсмъртна, издига се над временното и тленното и се приближава до Бога. Съвременните философи разглеждат човешката душа като нематериална същност, съдържаща в себе си божественото, чрез нея личността е способна да мисли, чувства, осъзнава и усеща, да проявява воля. Пог „душа“ психолозите разбират проявленията на човешката психика, сложните вътрешни процеси, ставащи с нас в различни моменти от живота ни – Юнг твърди, че душата винаги съдържа в себе си нещо земно и нещо свръхестествено, като едновременно принадлежи и на субекта, и на света на духовете, на безсъзнателното. В широкото небе на лирическите пространства на своята книга Елка Няголова успява да съчетае всички посочени измерения на човешката душа – според нея „фенерчето на душата е по-силно от мрака наоколо...“ („Редове от личния дневник“). Човекът е кръстопът от „светещи стопове“, във всеки сезон от живота си той носи различна маска и като птиците всеки ден „преповтаря войните си лични“, смалява се („до зрънце и до сламка“, „до сън на теменужка“), докато накрая, като снежния човек, изтича през

очите ни. Онова, което остава от него, е душата му – като гарджеробьерка тя раздава обич, топлина и греха на всички „измръзнали бивши приятели“; с призрачни пръсти събира перлите на човешката съпричастност и преподава „сто урока по летене“ в този земен свят, в който „от страсти и предателства, и грешки / за обич само не остава място“; тя – „обречена мишена“ – крилете си прибира в гарджероба с надеждата, че в някоя обикновена събота внуците ѝ ще ги намерят и „светът ще разсъмне“. („Гарджеробьерката“, „Сто урока по летене“, „Велика събота“).

Образът на гъжда в световното културно пространство е символ на небесното влияние, приемано от земята, той е небесното божие семе, което по вертикалата горе – долу създава свещения съюз Небе – Земя и се възприема като озарение, като върховна мъдрост, гарена свише на човека. В поетичните текстове на Елка Няголова (особено в последните два цикъла на книгата) гъждът е интерпретиран в съвсем друг аспект – превърнат е в синоним на времето, и то на изтичащото време за човека на тази земя. Светът се е отучил „да люби и да мрази“ и крачи през гъжда на времето „безчувствен като стар чадър“. Вече нищо не е същото – „Грагът е наклонен. Светът е наклонен. / И този гъжд, Господи, дето не спира“, макар че не му е сега сезонът, вали, вали монотонно, „сякаш че прави последна изповед“. Дори гумите в сънния глас на Грегъри Портър „странно ухаят на гъжд“, разказват живота му и в последната негова изповед пеят „за белия миг, / гелен между двамата, преди да извикат от страх, / защото са се изгубили“. Рефренното повторение на императивите „Но ти не слушай гъжда! Не слушай гъжда!“ с отрицателните си глаголни форми имплицитно вписва усещане за неумолимо приближаващ край. Есента на живота близва петите с езика си грапава, пълни облаците с електричество и „по водостока изтича последната мимолетна радост, / ей така: капка по капка. И сричка по сричка.“ За да отвори бената на големия гъжд, който клокочи като пиян:

Мехурчета бели се пукаха бързо във локвите.
И после потекоха вади. Отгоре бе пяната...
Като в живота: било е – заминало. Толкова!
(„След сто урока по летене“)

Животът и смъртта са двете лица на битието, във вечния му сезон „няма Сега и Преди“. Смисълът на човешкото съществуване е в усилието сред гъждовете на времето да успееш в стиснатото си юмруче да спасиш „от водите нечие щастие“, да го извадиш от гъното, както се вади и спасява Кръстът от студените зимни води по Йордановден. („Спасяване на кръста“). Да помислиш за другия, да се пожертваш за другия. Това ни казва Елка Няголова с новата си стихосбирка „Парапет за душата“:

Човечеството упорито сънува своя живот... Все се връща към началото му, а няма сили да заграска вавилонския му край. Небесната стълба могат да изкачват само онези, които имат куража да се взрат в най-гълбоката бездна – в душата си. („Редове от личния дневник“)

Владимир Шумелов
КРИТИЧЕСКИ
ПРИЗНАНИЯ

**„КАКВО Е КРИТИКАТА?
 ЕДНО НЕБЛАГОДАРНО ПИСАНЕ...“**

Разговор с литературния критик и писател ВЛАДИМИР ШУМЕЛОВ

– Господин Шумелов, нека започнем с началото на вашия път към литературата. Кога решихте да ѝ се посветите и защо?

– Изключително труден за мен въпрос, макар че съм писал госта за творческата лаборатория – и моята, и на групи пишещи. Тя определено не е свързана с училището, университетски курсове, кръжоци и подобни организирани форми. Може би е близка повече с изборно четене и живия живот (синхронията на ставащото). Разбира се, като един младеж и млад мъж по времето на Брежнев и след него, бях съргдит на Системата, но все пак недоволник, а не дисидент, което така или иначе, се отразяваше на цялостния индивидуален и общ живот тогава. Семейството ми беше средностатистическо, без традиции в изкуството или науката, но знам, че първият интерес към литературата и писането получих от дядо си Димитър Майсторов (с него започнах и да пуша от 16-годишен). Този комунист– идеалист, добър човек, талантлив писател и добър читател (от него чух за Пушкишевски, Ибсен, Хамсун и за колцина подобни, тогава „нелегално– неизвестни“), пишеше грами, а към края и нонфикшъни. Отиде си през 1983-а, когато бях учител в едно балканско село, зимата беше отминала, както и „разпределението“ от университета... После всичко рухна – върнах се в града, Перник, който беше същият Брежневско-Живковски град, си в, без работа (за такива като мен) и скучен. Всъщност и аз, и дядо Димитър бяхме нещо като „дисиденти“ (той наистина беше чукал камъни в една каменоломна някъде до Търново през 50-те) – всеки по свой начин, защото това е начин на мислене. Нормално през онези години исках да бъда първо криминалист, после художник, но мисля, че родителите ми много искаха в рода да има „писател“ и ето, че мечтата им се сбъдна – светла им памет! Иронизирам, разбира се! Някъде тогава помислих, че съм се начел и напиц, че съм достатъчно добър. Но не бях. Трябваше да минат още десетина години... През 80-те се научих да пиша, донякъде

добре, защото четях госта. Още тогава бях заграскал комунизма, приемах го като антиутопия (от такъв порядък е и един от първите ми публикувани разкази във втория сборник „Между Бекет и Аз“ – „Като приказка“; сборникът имаше леко „антиутопичен“ и експериментален, „постмодерен“ характер). През 89-а, когато мислех, че вече съм готов писател и ми трябваше само една крачка към готовите книги, купих томчето „Категрала“ (НК) на Реймънд Карвър (1938–1988). Донякъде той ме подтикна да направя реалност всичките си фикции около писането. След него не можеш да тъпчеш на едно място – сядаш, пишеш, издаваш и обираш наградите. Не е нужно да казвам какво обичам у него, защото повечето от триковете и начина му на писане вече бях съзрял и при мен (привидната фабула, нагнетяване на напрежението – трилърното, акцентизиране върху външни, на пръв поглед маловажни детайли, киномонтажната техника, неочакваните гледни точки – обикновено „отвътре“, нарушаването на наративната логика, „минимализмът“...). По-късно разбрах, че е и много добър поет.

– Кои бяха първите книги и автори, които Ви направиха най-силно впечатление?

– За несистемното четене преди университета няма да споменавам, защото то бързо отминава, без да оставя трайни следи. Сериозните книги дойдоха след авантюрните четива, криминалетата (включително и българските образци, начело с Богомил Райнов, но и неговите книги за „черния роман“, „Тайната“ и подобни). Както споменах, не бях активист в колективните литературни форми по това време. Слава богу, случихме с добри преподаватели и писатели във Великотърновския университет, от които попивахме най-доброто, четяхме активно и преводи на актуални западни и руски автори. Когато следя сега българските писатели, виждам не само авторите от прочутата „търновска вълна“, но и изключително много имена, които просто са „завършили“ този университет през различни години и се гордеят с това. Ето я навалицата от имена (както изключим темата „Македония“, по която ме увлякоха през 80-те приятели): вездесъщите Достоевски, Чехов, Джойс, Шьруд Андерсън, Хемингуей, Фицджералд, Фокнър, Томас Улф, Джон Стайнбек, Джоузеф Хелър, Труман Капоти, Кърт Вонегът, Уилям Сароян, Уилям Тревър, Джон Ънгайт, Кен Куси, Джак Керуак, Чанглер, „новите романисти“, Кафка, Камю (и екзистенциалистите), Джеймс Олдридж, Джордж Оруел, Макс Фриш, Фридрих Дюренмат, Гюнтер Грас, Греъм Грийн, С. Моъм, Джеръм Д. Селинджър, Кортасар, Маркес, Патрик Зюскинд, Рей Бредбъри... Хаос. Пълен. Без да включваме руснаците от „перестройката“.

– Какви бяха първите Ви опити – разкази? Първите публикации?

– Белетристичната логика, такава, каквато я знаем от големите имена, е от малката към голямата форма. Трябва да пишеш разкази, докато се научиш да пишеш добре (макар че добрите разкази са висш пилотаж, което не винаги се осъзнава). И аз пописвах някакви белетристични парчета, които

едва ли бяха разкази. Все пак през първата си казармена година в Плевенската школа за запасни офицери в Първи район (днес музей) с две други откачалки вече пишехме роман с „интересното“ заглавие „Уестърн“ (всеки започваше нова глава или част от нея, а другите двама дописваха, после остана един, който правеше и илюстрациите по съвместителство; това беше в началото, а после аз го поех сам и с прекъсвания, малко по малко, го писах в продължение на 15-тина години – от 1976-а до 1991 г.). Началото обаче беше в четенето, ерудицията, рутината, която добих в университета, а след това и в различните относително по-креативни среди, в които се движех. Винаги съм знаел, че трябва да пиша. Не бързах. Нямаше закъде в епохата на Брежнев. Не бързах особено и по времето на Горбачов. Трупах опит, докато си почивах с текстове от типа на „Уестърн“ – сатирично-несериозни, абсурдистки, намигащи, саркастични, (само)иронични и парадоксални, в крайна сметка – нещо за лично ползване. „Уестърн“-ът и до днес стои така върху компютъра и с една бяла разпечатка. Започнах, разбира се, да пиша по онзи старомоден начин на ръка и после преписах на пишеца машинка в ония тоталитарни времена, когато нямаше компютри и свобода на словото. Имаше гол ентузиазъм и непукизъм. И много четене, предимно на преводни автори, които през 80-те не липсваха на пазара. В средата на 80-те правех един училищно-селски алманах, имаше тогава регионални публикации за това, но първите ми публикации бяха рецензии в „Литературен вестник“ през неговия „великотърновски перюд“ – 1990 г. За първите публикации, естествено трябваше да почакам другарите да свалят Т. Живков. После се отприщих (отприщиха се всички и всичко, за добро или зло). До излизането на първия си сборник с разкази „Двойно“ през 1994 г. пусках някакви белетристични и есеистични текстове в „Литературен вестник“ (В. Търново и София).

– Как влязохте в литературната критика?

– През 1990 г. започнах работа като асистент по Общо езикознание във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и тогава някъде из университета доц. Иван Радев (днес академик), ме срещна и ми връчи една купчина книги за рецензии във в. „Литературен вестник“. Аз ги рецензирах и така се почна – та до днес не мога да се откача. Първите години пописах в този жанр и за някои научни списания, но на езиковедски теми – „Български език и литература“, „Език и литература“, „Български език“, „Проглас“, някои научни сборници. Освен многобройни критически публикации в периодиката, впоследствие журирах и някои годишни литературни прегледи на градове – В. Търново, Ст. Загора, Бургас.

– Първите Ви учители и образци в критиката?

– Автори на пространни изложения за литературата не липсваха, дори ми бяха дошли до гуша от университетските години, но повечето едва ли бих нарекал учители. Още през 80-те бях писал някакви критически текстове, но непубликувани и пълни с „джаста-праста“ твърдения и изхвърляния, които се задълбочиха в първите години на Прехода; тогава криворазбраната Свобода

ни побуждаше и разрешаваше да не приемаме книгите и текстовете на старите кримки и комуниягите, не защото са лоши, а да ги сриваме. Еуфория, която не продължи дълго, за щастие. Иначе на език и стил съм гледал да се уча от преводите на утвърдени имена в западната критика (независимо в кое изкуство), които по онова време имаше колкото щеш в сп. „Лук“, „Панорама“ и под. Интересни бяха и преговорите на знакови преводни книги от майстори като Димитри Иванов, Владимир Свинтила и др., книгите на Петър Динеков, Цветан Стоянов (но и такива от тяхното поколение като Минко Николов, Кръстьо Куюмджиев, Милена Цанева, Иван Пауновски), текстовете на Цветан Тодоров и Юлия Кръстева – ей такива. Имаше и хлътване по психоанализата. Не вярвахме, че тя се е институционализирала до степен на християнската традиция, докато не прочетохме Мишел Фуко и Жил Делюз. А след това и критиката „отвътре“: Жак Лакан, Феликс Гатару, Люс Иригаре, Ерих Фром, феминистките критици на Фройд. Но това по-късно. Моят избор е бил винаги един – да открия тайната на писането, когато съм нахранен и доволен от живота, който живея. The True Secret of Writing. Когато пиша, винаги чета добра книга. Понякога няколко добри книги.

– Посветихте се на оперативната критика. Защо? Не мислите ли, че това е до известна степен неблагоприятна работа?

– Най-лесно би било да отговоря утвърдително – да, неблагоприятна работа е. И да допълня старата мисъл, че който не може да пише кагърна художествена литература, се отдава на критика. Но не е толкова просто. Първо, едно от важните неща за съвременния/модерния/постмодерния писател е да бъде също добър критик, теоретик и историк в областта, на която се е посветил. Просто времената са други. Второ, все още се залъгам, че си „почивам“ с критически текстове. Но и с това се свиква... Иначе и критиката е също толкова „неблагозарно“ писане, както художественото. Причините? Физически проблеми, но всъщност остаряване и липса на късмет, както и такива от психологическо естество – натрапчиви идеи, самозаблуди, параноичен страх от бедност и преследване, дълбока депресия, невъзможност за работа и под. Все пак по-лесно се пише за добра книга, останалите отнемат повече време... Ако бъдем сериозни, мненията за съвременната българска критика са между пълното ѝ отричане и опитите да бъде реабилитирана. Нормално и аз се опитвам по свой начин да работя за нейната реабилитация – опитвам да пиша по нов, разбираем и понятен начин, за вкарвам контекст, да бъда обективен, интересен и пр.; опитвам в крайна сметка да съчетая двете основни функции на критиката – аналитичната и оценъчната – в една нова стилистика. И да не забравим, няма лоши книги (не говоря за графоманията), има лоши критици. Но все пак мисля, че ми се отдава повече есеистиката.

– Имате наблюдения върху цялата ни литература днес. По-добра ли е сега в сравнение с тази преди промените?

– Разбира се, наблюденията ми не са върху цялата. Физически не е възможно това, но ако говорим за процеси и обобщения, прогностика – донякъде

мога да говоря. И дума не може да става за сравнение на литературите преди и след 10 ноември. Сега е по-добра, защото е по-цветна, свободна, многолика, позволи нещо да изскочи от „чекмеджетата“, колкото и да ги отречат, продължи своето развитие в нови, емигрантски условия. Стана почти необгледаема. Критически добре обгледаема е столичната литература (ако въобще можем да употребяваме определението „столична“), но не и „провинциалната“ (извънстоличната), „емигрантската“ (но всъщност заграничната българска) литература. Това е резултат от различни причини, но на първо място от центростремителната организация на живота във всичките му форми тук... Независимо, че съм скептик по природа, съм оптимист за литературата, не мисля че нещата в нея са „предопределени“, а историците „назначени“; защото литературата е оная сфера от изкуството, която изключително трудно се поддава на прогностика. Разбира се, една беше ситуацията през 90-те години, друга е днес, но от това не страда добрата литература.

– Посочете някои интересни автори от пишещите, които не са в столицата.

– Интересните са много, важно е кои ще останат във Времето. Или например началното ми изречение на един етюж за двама варненски писатели: Във Варна има много добри писатели (разбира се повече „много“, отколкото „добри“)...“. Тези, които са постоянно в медийния фокус (и фокуса на големите издателства), няма да споменавам, а и почти не пиша за тях, защото ще бъда поредният пишещ. И не, че не са добри. Искане ми се да „открия“ име/имена на талантиливи хора, но като цяло „професията“ застаря. Разбира се, харесвам младите – въпреки цялата им неопитност, които понякога ме изумяват приятно.

– Член сте на редколегиата на най-големия алманах у нас, „Света гора“. Работите всеотдайно за него и на обществени начала. Защо?

– Всъщност работим за него тримата, проф Сава Василев, Вие, господин Стамболиев и аз. Наистина е голям – като обем, като качество, количество автори – в България и заграница, и на практика той обхваща всички изкуства. „Света гора“ излиза от 1997 г. като издание на Сдружение на литературни гейци „Света гора“ – В. Търново, а от 2009 г. е издание и орган на Национално общество за литература и изкуства „Формула 6“ – В. Търново. Поредното номериране на броевете става чрез буквите на българската азбука, като според издателската концепция последният брой трябва да бъде означен с буква „Я“ – предизвестена смърт. Той е експликация на автономния литературен организиран живот, който би трябвало да има всеки голям литературен град. Той е не само жест не само към литературата, а и обществен ангажимент, което трябва да бъде разбрано правилно от много хора. Т.е. издаването му и неговото съществуване трябва да бъде двойно обвързано – от обществото и неговите отговорни представители и от професионалистите-литератори.

Някъде връзката се къса, тя е тотално скъсана в България, затова всяка година имаме проблеми с финансирането, а на практика авторът в „Света гора“ е момче за всичко – писател, редактор, коректор, мениджър и продуцент... Всичко това, работата в сферата на „организирания литературен живот“, разбира се отнема много сили и лично време за писане, от което страдат и собствените книжни проекти. Идва момент, дори когато се питаш: Има ли смисъл всичко това? С течение на времето все повече ме е страх от смъртта – не като физически край, приключване, а че ще остава писането си несвършено, по средата.

– Каква трябва да бъде според Вас критиката днес? Има ли тя социална функция в този момент?

– Вече споменах основните функции на литературната критика – аналитична и оценъчна. Има една отлична книга на тази тема – „Погреждане на балната зала“ (2006) на Никола Иванов. Там той пише за поценяването на една или друга от тези функции, което води до ерозиране на стойностните литературни критерии. Говори и за причините за това. Дава примери. Но пише и следното: „Знам, че тези размисли волно или неволно ще засегнат редица литературни „критици“ и агресивни автори, които постоянно са по вестници, телевизии, радиа, зали. Те непрекъснато се опитват да налагат творчеството си с постоянно присъствие, което е една огромна заблуда и самозаблуда. Тяхната теза е: „Докато съм, жив няма да умра“, по думите на самия Иван Динков. Ще ми се да завърша с Нешо Бончев: „Литературното поле не е бална зала, та да се глумим и да си казваме комплименти.“ Но за онези, които наистина ги заслужават.“ Слабостите на съвременната литературна критика са многобройни и те са причина тя да не изпълнява своите функции. Тя изгуби обществен престиж. Но по лошото е, че самата литература вече не изпитва нужда от критиката. Литературата и обслужващата я критика (метаезикът на литературно-художествения език) станаха функция на пазара, което за Запада и Америка може би има логика и смисъл, но не и за България. Наред с известните ни слабости на критиката, можем да включим и по-актуалният за момента дебат за отношенията между академичната критика и рецензентите в интернет (критици, блогърите), който осветлява нови полета и приоритетите в литературната действителност, загърбвани до този момент. Да, литературната критика има социална функция, но преди това стои етичната ѝ функция, а в основата ѝ са проблеми с издатели, книжарници, редколегии, разширяване на критическия периметър като присъствие в издания, медии, училищата, блогърите, недостатъчното участие на гържавата в този процес и мн. гр.

– „Сравнение и анализ – това са двете основни оръжия на критиката“, каза преди много години Т. С. Елиът. Какво още бихте добавили Вие?

– Мисля, че не само поетът, но и критикът Т. С. Елиът би могъл да се изучава успешно у нас. Защото той е в основата на „Новата критика“ в сре-

гата на миналия век, но и сам е квалифициран като един великите критици на XX век. Да, ако говорим за голямото му критическо есе „Традиция и индивидуален талант“ (бълг. пр. 1980), там става въпрос, че изкуството трябва да се разглежда не самостоятелно, а в контекста на предишни произведения на изкуството; че артистът трябва да се оценява по стандартите на миналото и т.н. Какво да добавя – че изпълнявам някои от тези неща, други – не. Или последното изречение от встъпителните ми думи към новата книга: „Металитература, която в последна сметка, независимо от качества на литературата, я разглежда като източник на вдъхновение, форма и начин на живот, „преминаване под гъгата“, за да получим небесната защита“.

– Автор сте на няколко белетристични книги. Като критик как бихте ги определили самият Вие, ако можехте да ги погледнете отстрани, не като техен автор?

– Трудно е писателят да погледне сам себе си отстрани, дори да е критик. Подсъзнателно ще „забрави“ някои неща, други ще „изтъкне“ и в крайна сметка няма да е „обективен“. Преди две-три години в проходащия тогава литературен сайт „Разказвачите. Ком“, който подпомагам логистично и с текстове, в категорията „Лаборатория“ споделих нещо подобно, озаглавено „Към лабораторията на разказа (от гледище на личния опит)“ в три последователни публикации. Там разказвам за раждането на повечето си „знакови“ разкази или цели книжки, в личен и обществен контекст. Мисля, че е терапевтично за един автор понякога да прави такива самопрегледи и анализи, за да не изгуби посоката. Подобна функция има уводното есе към сборника ми „Между Бекет и Аз“ (1998, 2003), наречено „Коктейлите на Хемингуей“. Там говоря за моето поколение, разкрасено между две системи/ идеологии, работещо в българското Краевековие, за проблемите на пишещите от това раздвоено и шизофренично изгубено поколение. Той завършва така: „Та така, ако работиш и имаш време да се отпадеш, не съжалявай за изгубеното. А под слънцето, както казваше Реймънд Карвър, има място за всички“. Всъщност, не би трябвало да се притеснявам за разказите от сборниците, защото макар и немногочислени, на тях дължа всичките си литературни награди – „Южна пролет“, „Светлоструй“, „Атанас Липчев“, „Дървото на живота“ и други.

– Като читател: какво четете и препоричате?

– Препоричавам, естествено, класиците. Но в тази динамична епоха времето за четене става все по-малко. Както казва белетристът Деян Енев в „Старите писатели“: „Ти не си първият и последният писател на този свят. Запомни това. Затова не забравяй старите писатели“. И както му отговаря „старият писател“ Георги Величков: „Уморен съм от четене“...

Разговора води Огнян Стамболиев

Георги Николов
В НЕРАВНОДЕЛНИЯ ТАКТ НА
СЪВРЕМЕННАТА ДУХОВНОСТ...

Прег нас е новият поетичен сборник на Василка Хаджипана – „Огледални вселени“, дело на изд. „Хайни“, 2021 г. Неговото обемно съдържание е повече от впечатляващо: той е изграден от стихотворните фрагменти „Жажда“, „Закъсняла нежност“, „Трошици“, „Вигение“, „На клона на живота“, „Мънистата последни“, „Паяжина“, „Думи, думи, думи“, „Орехови думи“, „Природно“, „Отложен живот“, като всеки от тях може да съществува в лиричното пространство и самостоятелно. Още повече, че част от тях носят по редовете творби от по-ранни творчески етапи и книги в интелектуалното и естетическо развитие на Василка, чието начало тя поставя още в 1983 г. с публикуваната ѝ в Кипър книга „Глътка въздух“. В този смисъл „Огледални вселени“ е художествена панорама на един изминал досега литературен път, края на който се крие в далечното бъдеще, а сега илюстрира с поетичните си модели само своето поредно, по-високо стъпало в развитието си. Да, страниците ни поднасят нови и стари творби. И може би тук му е мястото, без да влизам в излишна полемика, да споделя, че нови и стари творби могат да съществуват само за сухата статистика. Иначе те, в емоционален план, биват дългочечни, човешки, човечни, изтъкани от бисерни послания към съвременника – тази сложна сплав от биологична тленност и безсмъртието на мисълта. Тези стихове остават задълго, ако не – и докато сме живи, в сърцата и душите ни. Помагат ни в тежки моменти или засилват радостта ни, когато денят ни поднесе нещо красиво, желано и дългоочаквано. Кога са създавани римите, няма никакво значение. Значение има само тяхното дълбоко философско звучене и словна красота.

Разбира се, има и „други“ поетични образци, мъртви още с рождението си, защото създателите им са нямали какво да споделят с околните, но самоцелната поезия не е поезия. Тя е само игра на думи, зад завесата на която не се крие идея, духовна концепция, послание, дружеска покана за съпричастност. Ролята ѝ е единствено съпътстваща на стойностната лирика и тя задължително отмира във времето на забравата. Остава за живот и развитие бъдещата класика, която ще украси със смисъла си естетическите възприятия на бъдещите поколения така, както и на настоящите. Остава стойността, значимото, безценното. Остава истинската литература...

В творчеството на Василка Хаджипана няма „и друга“ поезия. Перото ѝ ражда единствено стихове, които впечатляват със своята значимост.

Ето какво споделя за новата ѝ стихосбирка „Огледални вселени“ Георги Константинов: „Тя е съставена предимно от множество нови творби, носещи вълненията на поетесата в днешното неспокойно време, като са прибавени и немалко избрани предишни стихотворения. Не само литературоведите, но всички читатели на поезия, разтворили страниците на тази книга, ще се убедят, че имат пред себе си не единствено книга с добре избрани стихотворения, а важна за един творчески път стихосбирка, един цялостен творчески портрет. Портрет, показващ вдъхновена, мъдро осмислила своите чувства духовна личност, гаровита поетеса, разкрила до болка душата си. Завидно е умението на Василка Хаджипана да намира най-точните и същевременно най-изразителни думи за тази болка. Това природно умение да изразява себе си с оригинална образност поетесата осветява с неповторимата си искреност. Съвсем естествено и непринудено всяко стихотворение подава ръка на гругото, създавайки един впечатляващ цялостен образ на една тревожна поетическа душа. В нейните „Огледални вселени“ се оглеждат не само небесните звезди, морските вълни, изгревите и залезите, но и всекидневните трептежи на духовния човек, на извисената човешка същност, стремяща се да разгадае всички въпроси на битието. Човешка същност, която сама по себе си също е необятна вселена.“

В творчеството на Василка, както и в новия ѝ сборник, огледално се отразява живият живот такъв, какъвто е, в цялото си необятно многообразие: реален и метафизичен, теистичен, атеистичен, енигматичен. Еволюционен и морално революционен... Груб и ласкав, обгръщащ човечеството с надежди за бъдещето, или внезапно запращащ го обратно в зората на неговото атавистично съществуване. „Ореховите думи“ на авторката поставят акцент върху най-важните теми, съпътстващи Личността от раждането ѝ до последните ѝ земни стъпки: за доброто и злото, за любовта и отрицанието, за мира и привързаността към най-близките ни люде. Поставя дилемата защо се появяваме на белия свят и с каква мисия, която да остави след нас спомен в съзнанието на идните поколения. Василка е майстор на социалния пейзаж, върху хоризонта на който неизброимо число човешки мравки, улисани в идеи, любов, или ненавист към ближния, а най-вече: към парчето хляб, отронват годините си от календара на отреденото им време. Самата тя откровено споделя:

Колко ли живота
има душата човешка –
примамвана,
съблазнявана,
изкушавана,
пребивана,
в примка задушавана,
до изпепеляване почти
на слънцето оставяна,
на безпоцадните лъжи.

Изсмуквана
до крайна всеотдайност
и хранена със страх,
с трошици на надежда
и огън прелюбовен.

Колко ли живота има
душата човешка,
та още чака и пита.
„Колко ли живота“

Нерядко, когато става дума за лириката на Василка Хаджипана се отбелязва, че тя прехвърля мост между Кипър и България. Това твърдение несъмнено е вярно, но искам да го разширя, защото поезията ѝ протяга гружеска длан към всеки, който изповядва мира и хармонията, тишината на делника и спокойствието на звездната нощ. Който може без угризения да погледне в доверчивите очи на дете, или да почерпи мъгротост от мъгротостта на непознат старец. Сънят на който да е спокоен, а утрешният ден – отгаден на градивност, а не на скрити козни и лукаво подвеждане на обществото. Новата стихосбирка е интернационална по смисъла си, защото е дар за всеки любител на поетичното изящество, независимо на какъв език говори и каква религия изповядва. Василка пронацателно и вярно наблюдава света, който често прилича на врящ купел от страсти и с поезията си прави опити да уравни страсите. Да отдели значимото от мимолетното, имащите бъдеще идеи от изживелите датите си химери. Тук всеки човек е също малка вселена; търсец най-вярната си орбита сред неизброимите лица в сивата улична река. В лириката на Василка битието е море с необятен хоризонт, а човеците – временни гости. Сред морето се издига гражданската пирамида, на върха на която богопомазани „избраници“ диктуват пулса на обществото. А в основата ѝ са онези, истинските градители, обречени на мизерия и забвение. Наистина, абсолютното равенство е утопия, но не се ли раждаме всички голи и еднакво безпомощни? Кога настъпва разделението? Кога вярата ни в правото на щастие за всеки бива стъпкана в калта и кой руши библейския храм на общественото единство? В настъпилния хаос кой ще издигне високо-високо хоругвата на абсолютната правда, повеждайки тълпите към първоизворите на хилядолетната вяра, гала борбеност и сили на безброй поколения? Неизвестно! Но той ще се роди отново и ние пак ще го познаем, въпреки закърнелите си мозъци; въпреки равнодушното, апатията, чалгата и тиражираната гемагогия на имащите власт. А докато това стане, докато се случи новото чудо, какво ще правим ние? Може би затова са толкова болезнени стиховете на Василка Хаджипана за родната ѝ България, която ѝ е още по-скъпа от галечните разстояния и за проказата на емиграцията, която я разяжда. Тъмният на ставащото у нас няма как да не отекине в съпричастието на сърцето ѝ. Хората се пръскат в разни посоки, селищата опустяват. Само пожелатели некролози вятърът разнася из опустелите улици. Къде сме тръгнали? Какво щастие

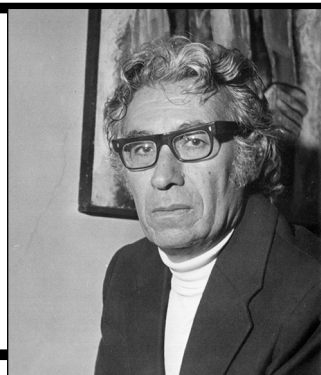
дирим и не е ли това аналог на притчата за гревните юдеи, скитали се десетилетия в мъртвата пустиня?

Емигрира България.
 Моята родина.
 Емигрират хора и ембриони.
 Старците, сами оставени,
 емигрират и те
 в небесната чужбина.
 Емигрират гърветата,
 отвлечени робини.
 Ако можеха,
 щяха да емигрират
 и реките отровени.
 Похитени са
 цели гори.
 Дори планини.
 Накъде емигрира България?
 На празното място остава
 човешка и природна пустиня.
 А емигрантите тръгват,
 заровили сърцата си
 в земята на България.

И питам се
 на пътя на кервана зловец
 кой ще застане...

„Емигрира България“

Още много може да се говори за новия поетичен сборник на Василка Хаджипана „Огледални вселени“, но преразказът в никакъв случай не може да пресъздаде значимостта и красотата на включените по страниците стихове. Да се наслади на акварелната ѝ пейзажна лирика; да вникне в цялата дълбочина на творбите ѝ с гражданска насоченост и да стане участник в екзистенциалните модели по редовете на немалко творби. Книгата е събрала в сърцето си всичко – и живия живот, и нашите възгледения, съмнения, надежди и очаквания, огорченията ни и плахите надежди, че все пак в бъдещото време ще ни се случи нещо по-добро. И разбира се: ще оцелее страната ни, за която поетесата сега споделя в „Нощно видение“: „Огромна черна мрежа покрила е страната. И там родината, България, като гивеч в капан се мятта.“ Без колебание мога да твърдя, че Василка е сред най-стойностните автори в съвременната ни диаспора, а от даровитата ѝ лира ще очакваме още много. Но тя вече има свое с право извоювано място в днешната ни национална литература, а творчеството ѝ, поне част от него, заслужава да влезе в учебниците. Така, както вече е намерило своето достойно място в сърцата на истинските читатели...

Борис Априлов**(1921–1995)****СИНЬО****Новела**

Не познавате такава безнадеждност. Навярно знаете какво е да обичаш безнадеждно жена, да чакаш завръщането на безнадеждно болен у дома, или пък безнадеждно да потънеш в клеветата, но цели два месеца да стоиш на пустинен бряг срещу безрибно море, да те мият гъжговете, а ветровете да спукват кръвоносните съдове на очите ти – тази безнадеждност не познавате. Нейният трагизъм се състои в това, че като лежиш в палатката или на земята, в ума ти се върти една и съща мисъл: някъде в мръсните води има риба, дявол да го вземе, и ако тази риба влезе в мрежата, тринайсет семейства ще се усмихнат, тринайсет души ще знаят за какво са киснали в пустинята.

Бях всеки ден около тях. Те ме мразеха. Реговно вадеха празна мрежа и пак я навираха в морето, и пак я измъкваха и още повече ме намразваха.

По едно време започнаха да ми я натриват на носа: виж бе, кутсуз, виж – пуцаме мрежа и вадим само мрежа!... Виж каква празна мрежа!

„Виждам – казах си аз, – но защо я триете на моя нос? Трийте я на вашите носове, бийте си шамари, негодници, щом сте избрали най-неподходящото място!“... Бяха рядко гадни типове и ги презирах до дъното на душата си. Те не искаха да ме виждат около себе си, тъй като ме считаха за „кутсуз“. Бяха презрени и ограничени фаталисти, бездарни занаятчии, некадърни да оправдаят и заплатите си. За тях аз бях очилат кутсуз с яке и транзисторен приемник в ръка, гомъкнал се от майната си да им гонесе малшанс. Дори да нямах очила, дори да не носех радиоприемник, те пак щяха да ме мразят. Простаците не знаят какво да мразят!... Нощем блъсках силно клавишите на пишещата машина. Знаех, че рибарите ме чуват, и исках да ме чуват, стараях се да помислят, че моята работа спори. Нищо не спореше!... Удрях клавишите, защото ми бяха опротивели. Всичко ми бе опротивяло, дори тръстиковамата колиба, в която живеях. Нека ги гразни шумът на машината – за пръв път изпитвах омраза към група хора.

Може би се канеха да ме бият? Моля!... Бях решил да приема двубоя. В бригадата им работеха двама хулигани, известни в града на големия залив. И двамата бяха прекарвали по една година в затвора. Помъкнах ножа в джоба си. Но продължавах да ходя на брега, където наблюдавах как простират гриба да съхне. И когато го вадеха, бях там – на десет метра от тях, винаги топло облечен, нахранен, с хладнокръвно изражение на лицето.

– Дразниш ги – предупреди ме един любител рибар.

- С какво? – пожелах да узная аз.
- Не се навъртай край тях.
- Никои не им е виновен, че са некажърни.

Човекът, който искаше да ме предпази от нещо, сви рамене и ме остави.

Есента беше рядко противна, но по едно време се справи, и то така, че ни слуса. Частниците съсипаха рибата: изпокъсаха чипаретата и прогъниха мрежите. Аз прогължавах да се въртя около грибчиите. Не го правех от дебелоглавие. Разберете – махна ли се и те случайно натряска мрежата, съм за никъде. Ще се разчуе нашир и глъж и ще ме обвяват за „човек, който пъди късмета“. Тогава никои не би могъл да ми помогне.

Мястото, където сегях да ги наблюдавам, беше високо и закътано в скута на дюната. Загледах ли се към хоризонта, сякаш забелязвах извивката на планетата. Морето бе възвърнало нежната си гуша, вятърът падаше върху него като влюбен, а небето се издигаше високо – очаквах всеки момент да се разтвори и най-сетне да покаже прословутите си тайни.

Доброто време просто разби противниците ми. В бригадата се промъкна разложението: пиянства, побоища, отклонения от работата и някакъв необикновен скандал с лавкаджията, който отказа да им прогава. Въпреки това ракия се намираше. Двама от тайфата плюха на всичко, снабдиха се с тротил и започнаха поголовни бомбардировки на водата. Другарите пък започнаха да им завиждат. Повлиян от тях, капитанът отказа да дава лодка на браконьерите. Така се стигна до най-големия побой. Не се разбира кой кого би. На другия ден забелязах, че всички са посинели.

И сега, запитам ли се как стана така, че все пак не успях да отнеса един по-приличен пердах в суматохата, не мога да си отговоря. Дори не подпалиха колибата ми. Може би бяха прекалено заети със себе си. Отървах се само с един удар. Нанесе ми го – кой, смятате? – готвачът. Беше след полунощ. Вървах по пътеката, спях се в някакъв труп и паднах. Трупът се надигна, пропъля до мен и започна да ме разглежда.

– Ааа, ти ли си?

Почувствах юмрук по устата. Това сякаш бе знак да се отрицат дяволите у мен. Стаената злоба се вля в мускулите на ръцете ми. Нямах възможност да замахна, ала успях да склуча пръстите си около мръсния врат на нападателя. Силата ми се удвои, когато познах готвача на бригадата. Той просто ме изненада с прибързаността си – легна до мен и не мръдна. Не се показах гжентълмен. Щом станах, яростно го зарихах. След това тръгнах към морето. Нагазих, загребах вода и започнах да плакна разкървавената си уста.

– Тоя пък взел да си прави гаргара с морето! – рече някой зад гърба ми.

Нямаше защо да се обръщам: двама биячи, онези, които са лежали в затвора.

Запришждаха още грибчици; заставаха върху билото на дюната, изрязани на бистроото звездно небе, идваха един по един и се нареждаха, докато се събраха всички, без капитана и готвача. Съзвездието Орион висеше ниско над главите им и аз, силен в иронията, за момент си помислих колко красиво създание е човекът, роден да завоюва дълбочините и да се вреже

в звездите. Бях пил уиски в бара на града, а не презряната им гроздова ракия, достойна да взриви само най-калните им инстинкти.

– Писателю! – провикна се някой. – Кои те е фризирил?

– Вече нямате готвач! – извиках аз. – Имахте, но сега няма кой да ви готви, защото го удуших!...

– Той готвеше помии! – одобри високо груг. – Добре си направил!

– Не знаете да боравите с морето! – изревах аз, макар че не виждах лицата им (сиянието на Орион бе по-ярко от мътилката, която излъчваха мухлясалите им мутри). – Вие сте кофти рибари!

Редицата стоеше неподвижно на дюната. Непоумявах какво решение можеха да вземат. Знаех едно – да се пребият, не могат да ме стигнат. На една крачка от мен бе морето и аз съм по-добър плувец от тях. С незабележимо движение освободих часовника си, пуснах го в пляска и го зарих с върха на обувката си. Изглежда, че ме мразеха много, щом бяха дошли за последно разчистване на сметките.

– Този е полудял! – рече някой.

– Винаги си е бил луг – потвърди груг. – Какво искаш от човек, който е зарязал София и живее в колиба!...

Така не говорят хора, решени да нападнат. Тогава разбрах, че съм много пиян, че в подобно положение може да изпадне само човек, наситен с шотландско уиски... Грибчиите не идваха да ме бият, а да заметнат мрежата.

– Некадърни сте! – извиках все пак аз и защо трябваше да кажа така, не зная.

– Да го набия ли? – запита един от бившите затворници.

– Остави го за утре.

Откъм лодките се провикна капитанът. Грибчиите, както се смееха, потеглиха нататък. Изрових часовника си, духнах в стъклото му и го пъхнах в джоба си. Вече не виждах рибарите, сега до мен достигаха само гласовете им – няколко наставления на капитана и плясък на весла. Духаше хладен западен дежурен ветрец от сушата, който призори трябваше да умре.

Мразя да пиша за побойща; ненавиждам четива, в които се разказва едновременно за море и бой, тъй като често двете неща се свързват; но такива бяха фактите тогава с тия омразни типове. Какво да предприема по-нататък? Да бягам ли? Трябваше да остана. Дори да ме пребият. Пиянската ми глава бе решила на другия ден да се бием, докато падна. Интересно, беше ми леко тази нощ, весело ми беше, плуваше ми се и ми се пееше. Морето спеше в краката ми, безплътно и прозрачно като въздух, водата една-единствена мека материя, заг чийто воал всеки миг можеха да заплуват риби, а звездите приличаха на милиарди мехурчета – кислорода на вселената. В подобна безплътна нощ всички същества трябва да бъдат добри, да не се бият, да не псуват на майка, да не се заканват. Седнах на пляска и се замислих за човека. Но не абстрактно, както бихте предположили. Тогава, както се бях разнежил, бих могъл да приема за човек гори двамата хулигани, цялата грибчийска тайфа и тъкмо тази отстъпка, която правех в името на доброто, ме натъжи. Тези грибчии бяха жители на парцаливата махала на човечеството, гадни и омразни типове!... Чудно, от уиски глава не боли!... Те искаха да ме унищожат,

защото са изпълнени с ненавист не само към мен, но може би към всички, които говорят по-правилно от тях и носят якета...

Лодката на капитана изчезна в тъмносинята бездна. Сега можех да виждам очертанията само на тези, които бяха останали на брега. Те придържаха десния край на гриба. Лодката трябваше да влезе навътре, да загради пространство от морето и да се върне на пляска. В огромната подкова от мрежа, въжета и корк би следвало да има риба.

Но риба няма да има... Когато не върви – не върви.

Не знам дали съществува по-вълшебен ритъм от моя на пляскащи в нощната тишина весла. Този ритъм звучи най-сладко и най-унесено, когато се разполагат мрежите на гриба...

Най-после лодката се появи отново. Тя изплува от бездната право срещу мен, придружена от шепота на веслата, глухото боботене на борговете и тихото съскане на въжетата. Напразно я чаках да докосне брега. Нещо я задържах.

Горе съзвездията вършеха гигантските си шахматни ходове. Между звездите се отронваха и падаха пионки. Бързах да ги засека спрямо Полярната – любима моя игра. Малка комета ограска небето и угасна високо над Полярната, а под нея изгърна груга и когато съединих трите точки, получи се удивително права линия, чието продължение прониза носа на лодката. Опитах се да доловя в туй някаква полчиба, но каква?... Нямах време да мисля. Обхванати от безпокойство, рибарите заговориха с възбудени губи гласове:

– Първо да излезем на брега!

– Капитане, да отпуснем въжето!

– Мълчете! – извика капитанът.

Това е тишина!...

Към брега! отсече най-после той. – Отпуцай въжето!

Въжето засъска по-рязко, вече можех да виждам как някакви ръце го освобождават.

Носът на лодката докосна пляска. Няколко ботуша нагазиха във водата. Рибарите ловко изтеглиха лодката и престанаха да отпуцат въжето. След туй всички се хванаха за него.

Някой изруга и събщи, че мрежата не помръдва дори на сантиметър, но останалите и без това бяха почувствали нейната съпротива.

– Само туй липсваше!...

– Тихо! – изрева капитанът.

– Закачили сме я.

– Млъкнете!...

Хората от другия край на мрежата, които бяха останали на сушата, също се вълнуваха. Капитанът се отправи към тях. По средата на пътя той се спря и запали цигара.

Обзе ме предчувствие за най-лошото. Така загръстени, негодниците щяха да изпокъсат съоръжението и ги очакваше най-срамният финал. Това се казва награда за двата месеца отчаяние. Капитанът изля яга си на другата група и отново се върна при нас. Хванати за въжето, хората му вече забиваха нозе в пляска.

– Заградили сме сто минути! – пошегува се някой.

- Тук няма мину – отвърна капитанът, защото не разбра шегата.
- Омуге мрежата! – забеляза друг.

Той изпсува и просто ми се ще да ви кажа как, но хайде от мен да мине, щом в литературата е забранено да се псува.

Стори ми се, че най-разколебаните в момента са готови да нарежат всичко и да се пръждосат, където им видят очите. Тази нощ се решавахме съдбата на бригадата, която неизбежно щеше да се разпадне. Да си призная, започнах да изтрезнявам. Замислих се да избягам ли преди трагедията, или да остана докрая. Беше се разбрало какво става. Корабосърдечието ми се разтапяше. Вече съжалявах враговете си. Нима и аз не бях като тях, човек с грижи и хиляди неприятности? Действието на уиските преминаваше. В устата ми загорча и ми се приплака. Сега те можеха да ме пребият като куче, да ме премажат в яростта си и не това е най-страшното – повече ме измъчваше мисълта, че присъствието ми наистина носи нещастие на хората. Започнах да си припомням подобни случаи, като садист ги търсех в миналото си – зорко, безмилостно – и ми ставаше все по-тъжно. Достатъчно ли е в такъв момент само да се презираш? Имаше нещо по-страшно – какво по-отчайващо от това ТИ да си този, който носи нещастията, да го излъчваш така, както някои излъчват радостта и оптимизма... Морето и небето потъмняваха, гаснеха и светлите пътища в живота, моя мръсен живот, в който живеят подобни на мен и грибчиите...

Някаква сребърна вълна се надигна в тихата плитка вода, плъзна се към брега и припляска върху мъртвия пясък.

- Риба! – извика един от бившите затворници.

Приличах и нагазих във водата.

Втората гриба на закипялото море ме удари по глезените. Няколко парчета се мятаха върху пясъчната ивица. Наведох се и вдигнах едно от тях.

- Риба! – размахаш го над главата си. – Риба!

Плитчината закипя. Стотици риби трептяха в нея. За миг добих чувството, че се намирам сред бързеи на река, а рибите не бяха сто, бяха хиляди, и ето че се залюля цялото заградено от мрежата пространство.

Инстинктивно потърсих свободно място на въжето, дланите ми докоснаха някакви мокри ръце, ръцете на другите. Усетих дишането на капитана в ухото си, в самото ухо, сякаш искаше да го отхапе. Дъхът му миришеше на бира и чесън. Изплашените рибни ята успяха да се приберат в дълбочините, повърхността на морето се успокои. Мрежата бавно прииждаше към нас – със скоростта на часовникова стрелка. Започнахме да се разгъваме на широк фронт, катерехме се по склона на дюната, а при въжето се освободи място за всички. Сега да имаше и малко твърда почва под краката!... Изпитвахме чувството, че притегляме цялото земно кълбо заедно с небостъргачите, Хеопсовата пирамида и Чомолунгма. По небето се разля тънко розово млекце – под хоризонта се създаваше слънцето и близките звезди се разтваряха в светлите му сокове. Пуснах въжето и тръгнах към палатката на частниците. Олюлявах се, но вървях, и отново се сблъсках с готвача.

- Трудо теглим – рекох му аз.

– Кое? – запита той и все още държеше шията си там, където бях стиснал.

- Много риба! – допълних аз.
- Къде?
- В нашата мрежа!
- Коя мрежа?
- Вашата мрежа.

Той забърза към бригадата. Обърнах се след него да го осведомя, че ще докарам още хора, но готвачът беше изчезнал.

Никой не пожела да гоиде. Всеки искаше да спи, нуждаеше се от сила за утрешния ден. Само един тръгна подир мен, твърде млад и здрав човек, с красиво мъжествено лице. Спирах се да го изчакам, той изобико не знаеше какво става, нито къде върви, мисля, че прогължаваше да спи, и може би му се струваше, че сънува хубав сън с много риба. Щом наближихме гриба, човекът се разсъни и каза:

- Какво бе, къде ме водиш?
- Да помогнем малко – рекох аз.
- На кого да помагам?
- На грибчиите.

Той ме напусна и тръгна обратно.

Краищата на гриба вече лежаха на пясъка. В мрежата рибите бяха една до друга, заплетени в каретата с хриле и опашки – същите, които им осигуряваха живота и движението, сега ги бяха впримчили и умъртвили. Грибът прогължаваше да излиза бавно от морето и зората настъпваше бавно, и блясъкът по телата на рибите се раждаше бавно, и ние теглехме бавно. От време на време се заглеждахме в погплашените ята, които раздвижваха водата, искахме да се уверим, че не сънуваме. Защо да не си призная, че бях въвн от строя, че бях свършил. Ръцете им изпуцаха въжето, краката ми искаха да избягат. Най-после се оттеглих и паднах върху меката плът на дюната. Почувствах нейния хлад и се готвях да изсъхналата трева на хълбока ѝ. Починах си и се отправих към колибата. Не знам защо най-напред напиха транзисторния приемник. Някъде на изток човечеството се пробуждаше, държавите се изправяха на крака. Елементарна, ритмична музика, гласове на жени и мъже, пиано и утринна гимнастика. Отпуснах се на леглото и се усмигнах: каква гимнастика бе, хора, елате на мрежата!...

Поспах три часа и съжалявам за това, защото и до днес имам чувството, че съм пропуснал най-хубавата част на филм, най-мъжествените страници от повест. Събудиха ме болки в дланите. Маршовете на утринната гимнастика бяха изчезнали, в приемника гърмеше Брамс, през прозорчето стреляше слънцето. Скочих, прибягах по пътеката и както обикновено, застанах върху дюната.

Моторът на гемията майка работеше. Белите боргове на кораба се отразяваха в гладката вода, бяла лодка отнасяше пълните касони на палубата ѝ – трюмът, бакът и кърмата на гемията бяха натъпкани с риба, коритото бе потънало до фалиборда. На пясъка се издигаха огромни купуца скумрия. Грибчиите, загубили сили, прогължаваха да освобождават всяко парче от мрежата и го хвърляха в касоните, капитанът плакнеше касоните в морето и тогава сребърните тела на рибите блестяха наистина като металически. Частниците рибари помагаша вяло, но чеврџето отделяха и за

себе си, а как да не отделяш – нагоре и нагоре по брега се въргальяха хиляди скумрии. Селски жени пълнеха престилките си с риба и в замяна подаваха на грибчиите шишета с ракия – изпитан трик на местното население. Рибарите прекъсваха работата си, за да пийнат, но и това вършеха без сили, съсипани от умора и безсъние. Гларусите бяха милиони, на слънчевата светлина изглеждаха снежнобели, кръсците им бяха бели, въздухът беше бял, а втората гемия майка, пристигнала изневиделица, беше по-бяла от всичко. Птиците се спущаха, грабежа, гемииите на държавния риболов отнасяха пълни касони, жените отнасяха, частниците рибари отнасяха – всеки взимаше, взимаше, а рибните пресни не се стопяваха.

Отново се залових за мрежата. Някакъв чешит с червени бузи и мустачки работеше до мен. Загледах се в него и познах бюфетчика.

– Казаха ли колко са хванали? – запитах аз.

– Към петдесет тона – отвърна бюфетчикът. – Никои не е улавял толкова с гриб.

Трябваше да се вика, не да се говори, защото гларусите и чайките крещяха вакханално и може би кръсците им се чуваха чак до небостъргачите, Хеопсовата пирамида и Чомолунгма.

Бюфетчикът помагаше съвестно, но представяте ли си как може да отдели за себе си един бюфетчик? Той взимаше, селянките взимаха, гларусите взимаха, държавата отнасяше – всички известни и неизвестни, изникнали кой знае откъде, взимаха и взимаха.

Лицата на двамата побойници бяха омекнали от умората. Забелязваше се как растат брадите им. Наблюдавах ги и се чудех: защо ли трябвало да лежат в затвора и не са ли жертва на съдебна грешка?

– И ти не можа да поспиш покрай нас.

Извърнах глава – капитанът говореше на мен.

– Полегни си! – добави той. – Тая работа няма да свърши до утре.

– Дланите му са разкъсани – рече единият от хулиганите.

– Писател, а? – провикна се някой от страни.

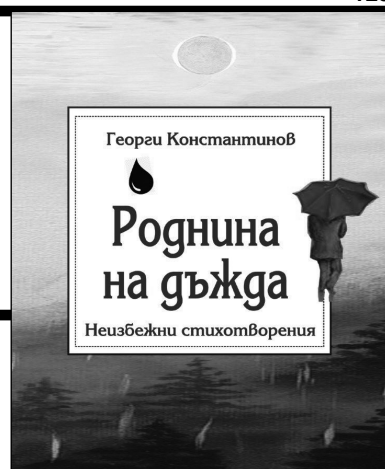
Грибчиите се засмяха, но питате ли с какви усилия, готови да се строполят на земята. Предстоеше им да работят още един ден и една нощ. Трудно се вадят риби от мрежа – сърчно трябва да се пипа, внимателно, да не се късат влакната; и все пак тяхната беше по-лека, те гледаха само в ръцете си, а аз се мъчех да обгръщам с поглед и картината, защото рядко се отдава на човек да види картина от небе и море, изцяло пропити с музика от Брамс. Приемникът ми озвучаваше филма...

Но най-красивото бе това, че гларуси грабежа риба от ръцете на човека, селянките, прилични на пингвини в тъмните си носии, мъкнеха в престилки, гемииите, бюфетчикът, познатите и непознатите – всичко грабеше, а ми се стори, че и небето си пооткрадва, и морето – за всекиго имаше и не свършваше, а контролорите от Държавния риболов бяха махнали с ръце – как да прибереш всичко.

Освен това трябваше да гледам и към хоризонта, тъй като в този ден се виждаше много надалеч, а вгледах ли се добре, сякаш забелязвах прецизната извивка на планетата ни. Умореният капитан се усмихваше, грибчиите също се усмихваха. Нали знаете как се усмихват победителите.

НОВА КНИГА

Георги Константинов
РОДНИНА
НА ДЪЖДА

Най-новата стихосбирка на Георги Константинов носи поетичното заглавие „Роднина на дъжда“. Заглавието ни връща към известната чудесна песен, сътворена по негово едноименно стихотворение. Но творбите в стихосбирката, над 80 на брой, ни водят напред – към днешния творчески ген на поета. Почти всички са писани в последните 2-3 години... И навярно ще зарадват читателя със своя оригинален, образен и остроумен стихопис. Достатъчно е да споменем някои цикли в книгата: „Последната четвърт на луната“, „Болка за утре“ или „Пейзаж с луна“... Особено място сред тях заема цикълът „Лирични константи“, съдържащ нови по форма стихотворения, които представляват оригинално съчетание между гревни текстове и нова, смела с образността си, лирична философия. Разбира се, просторно място в стихосбирката заемат стиховете, посветени на най-великото човешко чувство – любовта. Вълнуващата любовна поезия на Георги Константинов е известна и не се нуждае от специален коментар. Не липсват в книгата и такива творби, каквито самият автор определя като „лирикосатира“. Оригинална емоционалност, богат образен език, чувство за хумор – един колкото близък, толкова и нов поет, който ни се представя по най-съвремен начин в „Роднина на дъжда“.

Пламък

СТИХОТВОРЕНИЯ ОТ КНИГАТА
„РОДНИНА НА ДЪЖДА“

ИЗБОР

Ето краткият мой послеслов:
Суетата не ме занимава.
Само живият
чувства любов.
Там отвъд е безсмъртната слава.

Свят от мрамор не сътворих.
Не блести във живота ми подвиг...
Само гето
превърнах във стих
всяка трепнала в мене обич.

И понеже животът е миг,
към студената слава не тичам.
Не ми трябва да бъда велик.
Предпочитам
да бъда обичан...

Октомври, 2020

КЪСЕН ПЛОД

От буйното пролетно цъфтене
до пъстрия грим на есента
като златен плод във мене
тихо зрееше любовта.

И в сезонните изненади
от вихрушки и дъжг студен –
този плод, неопускал да падне,
упорито
просветва в мен....

Вече птици със есенна врява
ми размахват прощално крила
и по клоните сняг разцъфтява –
а не отлита от мен
любовта.

Но сега,
сред пейзажа безлюден,
с този есенен плод вървя.
И се чудя, наистина се чудя –
на кого
да го подаря.

Декември, 2020

СНЕЖНА ЕЛЕГИЯ

Пак зимата показва
щедрост кратка:
за пет минути побеляват
кубетата на храма,
околните дървета и площадът...
И пак
на просяка в протегнатата шапка
снежинки
като сребърни монети
падат.

И даже звън се чува... Но това е
измръзнала илюзия,
на щедростта подобна –
сред мрежата от сняг
звъни трамваят,
дошел дотук със скорост пешеходна.

А старият човек разбрал е
човешките инстинкти –
в такава щедра зима
рядко някой дава милостиня...
Той чакал е стотинки. Получил е снежинки...
Изправя се.
И прави кръст прощаващо
сред бялата пустиня.

Февруари, 2021

СТРАННА ПРИЛИКА

На балкона гълъби гугукат.
Пърхат уморено със крилата си
и странно –
в кофата за смет се ровят...
Май и ти си същият, човече:
човката – в боклука на живота,
а крилата ти –
жадуват полет...

ТИ И ЗАЛЕЗЪТ

*„Винаги обръщай лице към слънцето –
тъй сенките ще бъдат зад гърба ти.“*

Уолт Уитман

Прошумява залезен вятър.
А всъщност
отминава животът.
В полузграча –
несбъднати чувства,
неизречени думи,
внезапна самота...
Шумният спомен
се е превърнал отново
в мечта.

Ти стоиш замислен
между Дунав и Хемус,
виждаш загледи в себе си
слънчогледи.
И чакаш прилива на нощта.

Прошумява животът.
Той бърза – иска
да обходи отново планетата.
А твоят път
завършва на хоризонта:
там, където пътят ти красиво,
митично красиво
се слива
с небето.

Април 2021

ПОНЧО

*Подарък, който някога
сам си донесох от Мексико*

Учудваща плетка изплита животът ми –
едно налице, а две са наопъки.

Не някакъв шал или селска фланела,
а най-странна греха плете неумело...

На прерийно пончо прилича съдбата ми:
уж цяла наметка, а с дупка в средата.

Съвсем без ръкави. И копчета – никакви.
Така се нахлузва – подобно на примка.

Уж примка широка, но почва да стяга,
когато пегасът ми по-бързо бяга....

За това ми напомня старото пончо.
За моя галоп през живота по-точно.

ПАК ЗА ЛЮБОВТА – НАКРАТКО

Тя издига те
над всяка наглост.
Заличава
всяка мисъл зла.

И човекът,
който не е ангел,
придобива ангелски крила.

НО НЕ СЪВСЕМ

В задъхания ритъм на живота
не искам да си мисля за смъртта.
В живота всеки има своя квота,
но без да знае колко трае тя.

И вместо в тъмни мисли да немея,
вселенския сюжет неразгадал,
си казвам: Трябва просто да живея. –
Огрян от слънце или газещ в кал.

Да ме събужда сутрин
тропотът на дните.
Да бие учестено моят пулс,
когато слушам вечер новините,
или щом чакам
закъсняващ автобус...

Да не ме плашат вирусите земни,
несгодите, обидните слова.
И болките, събудени във мене
аз да лекувам
с глътки синева.

Във поглед на жена да се усмихвам.
И стих да шепна в прозаичен ген...
Да крача бодро и да плача скришом.
Да бъда земен. А и не съвсем.

Животът ми на нишки се разприга,
разплита се към край определен...
Аз може още утре да си ида...
Но не съвсем, ви казвам...
Не съвсем.

Март 2020

ЕСЕННА УСМИВКА

Да, знам, че небето е ниско и сиво.
Че своята усмивка спестяваш практично.
Но все пак – опитай
да се усмихваш щастливо.
Така, на инат. И въпреки всичко!

Кажи си, че имаш късмета съдбовен
да бъдеш изобщо роден на света...
В света на Роден.
В света на Бетовен.
Че с пролетно чувство вървиш в есента.

Пламтял си в прегръдки.
Видял си преструвки.
И пътища нови ти предстоят...
За миг помисли си,
че с прашни обувки
усмихнато крачиш по Млечния път...

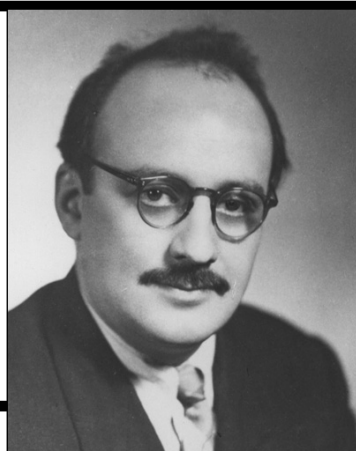
Септември, 2020

Стоян Каролев

(1921–2015)

ДОКОСВАНЕ ДО ДЪНОВИЗМА

Откъс

Когато през тази септемврийска утрин на 1939 г. влакът спря на Софийската гара, въздъхнах с облекчение. Пътуването беше тежко. Толкова изморително, направо мъчително, че през дългите нощни часове почти нищо не мислех за всичко скъпо, от което се отдалечавах, нито за бъдещото ми следване, за коренната промяна в живота ми. Мислех си само кога ще е следващата гара та да вдъхна чист въздух извън задушното купе, навесен над прозореца, около който главно прекарвах нощта – гържах го открехнат, т.е. леко спуснат: струваше ми се, че когато е затворен напълно, гаденето се засилва. След 6 -7 часова пътуване, толкова се пътуваше тогава от Стара Загора до София, като слизах на перона, едва мъкнейки куфара, още чувствах в устата си противния стомашен сок. Но щом видях високата фигура на крачещия към мене Веселин Павлов, щом зърнах леката му, малко загадъчна усмивка, просветна ми пред очите.

Не помня как се добрахме до „Изгрева“, дето приятелят ми живееше с майка си в миниатюрна къщурка – гървена, като къщите на повечето обитатели на „лагера на дъновистите“. (Помня само, че най-напред слязохме на площад „Бански“, край градската баня, дето сега е градинката.) Веселин хвърляше крадешком поглед към мене – беше разбрал, че не съм прекарал добре нощта и не ми даваше да нося куфара, но не ме и разпитваше – нали си беше деликатен и мълчалив. Много ми се хареса разположението на „лагера“: простор, изглед към Витоша. Веселин ми напомни писаното от него в едно писмо: ще бъда у тях докато си намеря квартира. „Не се тревожи, ще я търсим двамата“. Нервите ми още повече се отпуснаха.

Теснота в единствената стая (до нея имаше нещо като килер, отрупан с разни вещи, подредени и покрити). Такава теснота, че само човек с наистина широко сърце като Веселиновата майка можеше така рагушно да ме приеме. Една природна доброта, една органична човечност у тази висока, слаба и тиха жена. Знаех още от Стара Загора, че е дъновистка, но едва по-късно разбрах, че Дънов е помогнал да запази – при постоянната немотия – своята благост и ведрост.

Този първи ден в София прекарах всъщност извън София. Това беше добре дошло за мене. Денят се оказа светъл, слънчев, пораздохиме се с Веселин

из „лагера“ и извън него. Направи ми впечатление, че на една чешма беше издълбано лъчисто слънце. Веселин отрони няколко думи за култа към слънцето тук, но не исках да го разпитвам за гъновизма и гали, доколко и защо той е гъновист, за да не засегна с нещо деликатната му натура. Пък и аз не бях разположен да говоря на тази тема, желяех, следвайки собствената си природа, постепенно да се ориентирам в тези въпроси. Човек трудно си дава сметка как и защо се сприятелява с някого. Но мога да кажа, че още през гимназиалното ни време в Стара Загора чувствах особеното излъчване на Веселин – излъчване на човек, който в тъй ранна още възраст живее с изкуството и за изкуството; в момента беше студент в Консерваторията. Това най-много ми привличаше. Бях изпитвал възхищение, момчешко, разбира се, наивно, и от неговите рисунки и напълно му вярвах, когато по-късно, вече диригент – ми казваше: „като ме лъхне в ателие муризма на блажни бои или дори само си спомня за нея, домъчнява ми“.

Още на грузия ген се запътихме с Веселин към Университета, за да разбера кога и как мога да се запиша студент. Вървахме през гората; Веселин ми беше писал за нея, облажавах го, че всеки ген може да минава през гора... Озовахме се на площад „Журналист“. Оттогава съм минавал хиляди пъти по този път. Минавам и сега, защото малкият ми син Свилен живее в бл. 315 на ул. „Незабравка“, непосредствено до гората, дето започна някога – отдавна-отдавна – животът ми в София. Винаги ми е приятно, когато се измъкна от каменния град и тръгна из градината и гората – и сега, когато краката ми много са натежали.

И нататък – през града – продължихме пеш. Грабна погледа ми булевард „Фердинанд“ (по-късно „Толбухин“, сега – с най-хубавото име – „Васил Левски“): широк, тих по онова време, с редица високи, стройни тополи; приятно ми беше да си представя, че все по него ще отивам в Университета.

Когато разбрах, че бих могъл да се запиша студент и с диплома 3 и нещо (в онова блажено за кандидат-студентите време нямаше приемни изпити), помислих си: колко всъщност разумно постъпваше моят приятел Веселин Павлов, като скъпеше времето си за дисциплини, към които нямаше природно влечение и не държеше на бележките. За какво ми е сега моята диплома от 5.78? Колко ви забележителни книги бях пропуснал да прочета, мъчейки се над математиката, физиката, химията! Хубаво е ранното специализирано образование – стига да има къде да го получаваши и да си наясно с наклонностите и възможностите си.

След два-три дни тръгнахме с Веселин да търсим квартира. И пак – пеш през гората. Озовахме с, спуснахме се този път малко по-горе от площад „Журналист“, срещу началото на ул. „Дъбова“ (сега „Кръстьо Сарафов“). И още на първата къща – неголяма, двуетажна – видяхме обява, че се дава „пог наем“. Много хубаво място – помислих си, – до гората, къщата е с двор и градина. Хайде да позвъним. Излезе невисока жена, възрастна, както ми се стори тогава (а сега зная, че не е била навършила 50 години). В краткия разговор, който водихме, пролича прямота и жив темперамент. Попита (както ми се стори с някаква строга деловитост) и двамата ли търсим квартира. Като разбра, че само аз и че ще бъда студент, тя, видимо доволна, се вгледа в мене, преценяващо и, както разбрах,

благосклонно. Може би ù допаднах с нещо. Предупреди ме, че в стаята от време на време ще спи на друго легло неин племенник. „Няма да бъдат много дните, през които ще бъдете двамата, а наемът е значително по-малък от това, което другаде трябва да плащате за самостоятелна стая. Вие сигурно сте проверили тук-там и знаете“. Благосклонността ù се засили, когато разбра, че не зная, че никъде другаде не съм търсил квартира, но приемам: харесва ми мястото до гората, в тихата уличка. „Ами хайде да видите стаята“ – каза, като ми хвърли пак изпитателен поглед. Качихме се, видяхме стаята: неголяма, но имаше къде и на какво да се чете и да се пише, с изглед към двора, към цветята и овошките – чудесно! Пусках да платя за един месец, но тя не прие – „като се нанесете“. Уговорихме се кога, и аз си помислих с облекчение: „Този път ми пробървя“.

След ден-два бях вече в новата квартира. Оказа се, че хазяйка ще ми бъде известната артистка Марта Попова.

От „Дъбова“ 2 ми беше много удобно и приятно да отивам през гората при моя приятел в лагера на дъновистите. И аз често ходех. Постепенно, благодарение на Веселин, се запознах с ученици, последователи и почитатели на Петър Дънов и започнах да вниквам в атмосферата на „лагера“. Тук, както и навсякъде, живееха (и идваха от града за беседите) различни хора, но – може би поради „водачеството“ на приятеля ми – у мене все повече се затвърдяваше впечатлението, че преобладават човечните. Когато майката на Веско споменаваше за някого, казваше „брат“ или „сестра“. Това беше установеното, общоприетото, чувах го и от други. Явно „идеята“ е била на Дънов, пак той, очевидно, беше нарекъл тази общност от хора „братство“, по-точно „бялото братство“. Впрочем, това понятие се отнася за идеалната общност на всички дъновисти: в София, в страната, в чужбина... У Дънов – в беседите, в книгите – има символика на цветовете. Според нея например червеният цвят е цвят на любовта, жълтият – на мъдростта, – синият – на истината. А белият цвят символизира човешките добродетели изобщо, също – волята, която ги култивира и, така да се каже прилага, в живота. Волята е на висок пиедестал в учението на Дънов. На почет е не съзвучателността (както например в будизма), а действителността.

В „лагера“ бе разпространена взаимопомощта; долавях в разговорите у Веселинови и другаде, че хората си помагат в много неща в бита, че изпадналият в беда, или просто в нужда, може да разчита на живеещите тук (или другаде) свои съмишленици. Правеха ми впечатление общите безплатни трапези в празнични дни – върху множество съединени маси пред салона, в който Дънов изнасяше беседите си (на високото, срещу южната ограда на сегашното руско посолство). Ех, обедите не бяха обилни: чинии варени картофи, приготвени, както ми се струваше, особено, гьетишно, в светъл сос, но нали всеки измежду гостите можеше да присегне и похапне – домакините приветливо канеха. За тези трапези си спомних между другото, когато наскоро четох „Книга за здравето“ („допълнено и преработено издание“ от 1996 г. – съставителите Никола Нанков и Емилия Алексиева са използвали много книги на Петър Дънов). Тук има редове и за, така да се каже, психическите свойства или стимулатори на разни плодове и зеленчуци. Дъновистите са вегетарианци и това още

през юношеството ме предразполагаше към тях. В тази книга можем да прочетем, че „черешите внасят радост и веселие у човека“, а такива качества имал и медът, че ябълките не само придават свежест на лицето, но правят човека „мек и снизходителен“, че „искаш ли да си благ, трябва да ядеш грозде“... А за картофите е казано, че „придават самодоволство“ и „затова при неблагоприятни условия, за да бъде доволен и от най-малкото, човек трябва да ги яде“. Четейки тези редове, си помислих, че през онези трудни военни години тъкмо това трябваше човеку: да бъде доволен и от най-малкото... Да не би и това да е била една от причините да се поднасят най-често картофи на безплатните празнични трапези? (Ако е вярно казаното за картофите, и днес те трябва да бъдат на почету у масово обеднените българи.)

Разпространена беше между гъновистите в „лагера“, а сигурно и извън него и медицинската взаимопомощ. Почти всички хора, с които вече се познавах, имаха активно отношение към народната медицина, знаеха различни рецепти, препоръчваха ги, някои бяха готови да отидат и в неудобно за тях време при болен (и на мене ми се случи да изпитам веднъж тази готовност). В това отношение те също бяха последователи на Дънов. Съвременният читател може да намери в споменатата „Книга на здравето“ множество лекарствени рецепти, разни методи и средства за всякакви болести. Медицинските наклонности и знания са характерни за „Учителя“ (така го наричаха, наричат го и сега всички негови последователи). Източник на тези знания е преди всичко народната медицина, нашата, а също и индийската (Дънов е живял в Индия, не знаей кога точно и колко е донесъл оттам и разни окултни идеи и вярвания.) Здравословните съвети, напътствия, рецепти, препоръки за начина на живот са съществена страна в неговото учение, в неговата „мисия“. Той явно живееше със съзнанието на учител и мисионер.

Много млад бях тогава, няхах и двайсет години, но с крехко здраве, мъчен и от немотията, и от противоречието между силните логически наклонности на ума и не по-слабото предразположение към сантименталност, та наредко изпадах в мрачовати настроения. Затова толкова повече ми беше приятно да срещам хора със спокоен и ведър поглед върху живота, а – може би поради стечение на обстоятелствата, на случайностите – такива ми се струваха повечето хора в „Изгрева“, с които имах някакво познание или просто бях разменил думи в компания с Веселин Павлов. Имаше нещо, което стимулираше жизнеността им, жизнерадостта им, доброто настроение, сякаш знаеха някаква тайна, която се отразяваше върху лицата им и привличаше.

Между хората (въсщност немного), с които ме запозна моят приятел, бяха художникът Борис Шаров и гъщеря му Николинка, тогава още ученичка. Обикновено на пръв поглед лице на Шаров ме притегляше, без да си давам сметка защо. Дадох си много по-късно, когато отгавна бях завършил висшето си образование, участвах в литературния живот, бях преминал през изпитания и сътресения и работех вече като старши научен сътрудник в Института за литература при БАН, а Борис Шаров – като художник в Института по етнография, пак в Академията.

През студентството си бях ходил у дома му – къщурка, гушеца се в гъното на хубав двор с тополи пред входа (там дето сега е Пирогов или съвсем близо). Бях почувствал, че е даровит, приковаваше погледа ми едно голямо маслено платно на гъщеря му (в още по-ранна възраст), извисено изображение, през което тогава ми се искаше да постоя повече, но се стеснявах, сякаш надниквах в нещо много интимно у художника, което той е изразил, въплътил за себе си и за близките си.

През времето, за което споменах преди малко, в края на 60-те или в началото на 70-те години, като художник в Етнографския институт с музей, Борис Шаров пътуваше из страната и ми показва рисунки с молив на рогочани и рогочанки – реалистични, явно близки до първообразите. В тези изображения на хора от народа, обикновени хора, също беше заключена някаква малка, привличаща погледа тайна. Това е магията и силата на таланта, помислих си, разглеждайки графиките, която се изразява в улавяне не само на физиономичното, а и черти на характера, темперамента, гушата. И навярно толкова изразителен, запомнящ се е автопортретът на Борис Шаров (със широкопола шапка от по-младите му години), който можеше да се види по афишите при откриването на самостоятелната му изложба (в госта късно време), не само и не толкова защото е физиономично верен, даровито нарисован, но и защото в изражението на лицето, в израза на очите по-точно, е уловена самата гарба, като същностно начало на духа. Връщайки се към първите ми срещи в „Изгрева“ с Борис Шаров, може би трябва да отговаря така на малката загадка: с какво ме е привличало неговото обикновено и некрасиво според трафарентните представи лице: то бе съгрято, осветлено от гарбата и изобщо от духовното начало, у скромния учител-художник. Но остава открит въпросът: не е ли намирало жибителен избор това начало в мисли и идеи на Петър Дънов.

Великоликата, светлооката, тъмнокосата гъщеря на Борис Шаров, Николинка, срещам комай все усмихната, но не със сдържаната усмивка, с подусмивката на Веселин, а – лъчиста, с искри в очите; тя печелеше с малко думи, а и мълчешком, симпатии на младежи като мене, че и на възрастни, струва ми се. Като че имаше нещо скъпоценно скрито в думите, зад думите, та винаги беше приятно да я срещнеш (обикновено – прегърнала цигулката си: като мнозина между гъновистите, тя посвещаваше душевни сили и пориви на музиката), сякаш излъчваше внушението, че е хубаво да се живее – винаги, и в сиви, начумерени есенни дни, и в мразовитото време (запомнил съм, че обичаше зимата). „Че как да не е хубаво да се живее, щом си толкова млад“ – казвам си сега, на старини, но тогава – загатнах вече – не всякога мислех така. Веднъж, когато отивах в Университета в лошо настроение (имах си несъвсем неоснователни причини за това...), движейки се по левия тротоар на бул. „Фердинанд“, скоро след като пресякох „Граф Игнатиев“, видях Николинка, с две други момичета, на балкона на една двуетажна сграда, запазена и досега. Не зная какво ме бе накарало да вдигна поглед (може би нейният глас), но щом се срещнаха очите ни, тя така ми се усмихна, махайки с ръка, че отвея цялата ми унилоост, просветля ми и аз дълго вървах, че и влязох в Университета с разведрена душа. Това, разбира се, не е никакво събитие, според обектив-

ните общи критерии. Но ето, че за мене е било, щом съм го запомнил за цял живот. (А спомените са госта субективен жанр...)

Срещаха се, разбира се, и съвсем други хора сред дъновистите. Един-двама от малцината възрастни, с които съм имал някакви контакти, ми направиха впечатление на обрулени от вихрите на живота, очукани от съдбата, потърсили в „Изгрева“ тихо пристанище. От друга страна, всичко окултно и мистично в дъновизма е създало у мнозина вярата, че могат да влизат в контакт с невидими за множеството, неземни и съдбовни сили. Тук, в лагера, не беше трудно да попаднеш на хора със самочувствие, че могат да прозират в бъдещето. Един от тези прорицатели, гледач на ръка, ми предрече, че най-щастлив ще съм, най-големи успехи ще имам, когато бъда на 31-32 години, а тогава върху мене се стовариха едни от най-тежките изпитания в живота ми. Но пък върно излезе, че ще живея дълго и освен преживяната смъртна опасност, ще има и други. Знае ли човек? Може би пък, „има нещо“ в хиромантията...

Имал съм и странни срещи. Веднъж срещу мене се загаде, вървейки бързо по нешироката пътека, слаба жена (тук дебели хора не бях видял), на средна възраст, с особен израз на лицето. Като впери остър поглед в мене, тя започна енергично и ядно да маха с ръка – да се махна встрани, макар да имаше все пак достатъчно място да се разминем. Ясно не искаше да ме гледа срещу себе си, не искаше да ѝ се изпречват на пътя особи като мене – с нещо не ѝ допадах или смущавах хода на мислите ѝ. А може би ме бе взела за представител на онези зли надземни сили (в случая с човешки образ), които – това може да се прочете у Дънов – току се месят в хорските дела... Отстъпих, пристъпих в градинката нагоре, а тя, като профуча край мене, се извърна и, спряла за миг, ме изгледа. Стори ми се, че хвърли поглед и към краката ми, та си помислих: уска да види дали съм стъпнал цветете, макар тя да ме натика в градинката. Тук цветята бяха на особена, почти религиозна почит. Но и аз много ги обичам, та внимавах....

Петър Дънов гържеше беседите си в специално помещение, намиращо се някъде в пространството, заемано сега от руското посолство. Нещо като голям, прогълзват, добре остъклен салон, от гърво. „Салонът“ беше непосредствено продължение на кулообразна постройка, и тя гървена, госта високо извисяваща се (така ми изглеждаше по онова време), хвърляща се в очи в сравнение с ниските къщици по-наголу. В тази своеобразна кула, на най-високото място в „лагера“, беше жилището на „Учителя“, за когото съм чувал да казват, че обичал да наблюдава звездите. Той слизаше в салона по вътрешна стълба – пъргав за възрастта си, внушителен и приветлив на вид, с правилни черти и дълга, спусната над раменете му коса, все в хубав сив костюм по време на моите посещения.

Преди да се появи Дънов, салонът се изпълваше и се извършваше една особена подготовка, – да се създаде атмосфера, подходяща за среща с „Учителя“. Непредупреден от Веселин, първият път много се изненадах, когато изведнъж засвириха цигулки (насочил погледа си нататък, откъдето трябваше да се появи Петър Дънов, не бях забелязал изпълнителите от място), разнесе се песен.

Пееха, струва ми се, повечето от залата – едва ли е било в идеален синхрон, но приятно. В мелодиите имаше нещо ведро, слънчево. Човек се настроиваше за хубаво, празнично изживяване... Дънов говореше, изправен зад катедра, но поглеждаше и през луна – явно имаше текст пред себе си, може би някоя от многобройните си книги. А може би той просто да е четял много добре познат текст, та не е било необходимо погледът му да бъде сведен все надолу. Не изключвам и възможността това, което произнасяше, да бъде по същество ново, поне по форма, по израз, а от време на време подкрепяше мисълта си с прочетен цитат. Впрочем, това едва ли е толкова важно. По онова време не си задавах такива въпроси, внимавах да вникна в смисъла на произнасяното или прочитаното. То будеше у мене много въпроси. Понякога, изненадан от чуваното, звучащо ми невероятно за един основател на учение, категорично изявявал почитта си към мисълта, разума, мислех си, че се касае за някакъв особен род алегория или символика, която „помазаните“, хората от „бялото братство“ знаят как да тълкуват. Но когато след беседата се осмелявах да попитам някого от тях, не срещях готовност за разяснение. От отронените гуми, полуизречения, долавях, че всеки е свободен да тълкува гумите на „Учителя“...

Изненадах се, когато узнах, че мелодиите, които звучаха в салона, са от Дънов, че Петър Дънов и композира. По-късно научих, че и текстовете на песните са негови. В тях не се стараех много да вникна. Не всички гуми се разбират при пеене, пък и всеки знае, че в песните мелодията е главното, тя именно въздействува преди всичко върху присъстващите. Сега, в края на „Книга за здравето“ имах възможност да прочета „песни от „Учителя“ и нека кажа нещо за тях (за гумите, а не за нотите) преди да напиша страниците за главното в представата ми за възгледите, светоотношението, личността на Дънов – представа непълна, разбира се, добита от малкото прочетено преди да дойда да следвам в София, от беседи, слушани от време на време в „Изгрева“, главно през първата година на следването ми и от книги на Петър Дънов, издадени през наши дни. Моята задача не е изследователска по същество, а преди всичко мемоарна. Ако не бяха непосредствените ми впечатления от учението и личността на Дънов, нямаше сега да отделям страници за тях, макар че си заслужава изследователски труд човек, издал – според сега обнародваната библиография – 168 книги, спечелил много последователи. Дъновизмът е явление в религиозно-нравствения и социалния живот в България.

Най-малката заслуга за гирите, които е оставил, са текстовете на песните. Колкото и да е открояваща се личност, поетическа гарба Дънов не е имал. Не е имал и езиков усет, щом в песните-молитви към Бога може да се изрази така: „Обилно нас благослови!“, или – по такъв начин да характеризира милосърдието (в него като разгърната метафора...): „Милосърдието е градина райска,/ чудно пременена, пълна с хубост майска;/ билки и гървета в красота развити/ и с обилна рожба всякога покрити“.

Впрочем, може би от всички композитори на песни Дънов най-малко е гържал на гумите, щом като текстът на песента „Вгъхновение“ се състои от заглавието, повторено 7 пъти и – „Ти си благословение“, повторено 2 пъти; щом е писал песни на език, неразбираем за никого, като

„Киямет зену“ и „Аумен“. Тази последна песен всъщност се състои от 2 гуми: „Ауми и „Аумен“, повторено съответно 3 и 4 пъти.

И все пак, в песните-текстове на Петър Дънов (когато са разбираеми), колкото и да са художествено несъстоятелни, са намерили някакъв израз черти, наклонности на неговата личност, тенденции на неговото светоотношение и учение.

Между Дъновите песни няма да намерите нито една тъжна, скръбна, меланхолична; всички са жизнерадостни, жизнеутвърждаващи, създадени, за да вдъхнат бодрост, подем на духа и оптимизъм. Извори на жизнерадост Дънов намира в красотата на природата, гето вижда разумност, гето е и Бог, в слънчевата светлина: „Изгрява слънцето, праща светлина, носи радост за живота“, но и – във вярата, в човешките възможности. „Всичко е постижимо“ – се нарича една от неговите песни. Постижимо е, когато „ние сме разумни“ и имаме воля за хуманни дела. Дънов има песни-призиви като „Време е да вървим“: „Време е да вървим, / зло да победим, мира да възворим, / Христа да възкресим“. Пак ще каже: ако не е мелодията, която е в съзвучие с призива на текста, сами по себе си такива призиви едва ли щяха да имат действена сила (освен у благоговейно почитащите всичко казано от Учителя.)

Песните на Петър Дънов утвърждават действени нравствени ценности: „Ти съзнавай, / люби, / безспирно сеи, гради“ / в живота всичко давай“; прославят милосърдието не просто като самочувствие, а като човеколюбиво действие, като радостна отдаденост на доброто.

Основната цел, главният стремеж на Петър Дънов е да въздейства върху хората, а не да създава философска система. Все пак, колкото и да е еklekтично, неговото учение има свой облик, макар да е изпълнено с противоречия, с волна фантастика, с магически мечтания. Петър Дънов е проповедник, нетрадиционен, своеобразен, нравствено-религиозен просветител, който учи своите слушатели и читатели да се радват на живота и да вършат добро. За стореното добро той не обещава райски награди, нито за злото – адови възмездия, а здраве и щастие или болест и нещастие тук, на земята. Жизнерадостният патос и нравствената проповед – пряка или косвена – у него са в единство.

Нека първома каже нещо за жизнеутвърждаващото, оптимистичното в учението, в проповедничеството на Петър Дънов. Нееднократните му категорични твърдения, че човек е роден да се радва на живота, са мотивирани с чувства и пориви, които хората получават от божия свят, от природата, от слънцето

У Дънов наистина има истински култ към слънцето. Би могло да се каже, че този култ е духовно-естетически и здравно-хигиенически. Често Петър Дънов прославя слънцето и в песни, и в беседи. „Изгрява слънцето, праща светлина, носи радост за живота.“ Това е целият текст на една от неговите песни, съответстващ на много изказвания „в проза“, като: „Слънцето ни поздравява със своите светли поеми, които внасят радост и веселие“; „възприемайте повече енергия от слънцето, ако искате да сте жизнерадостни. Радвайте се на изгряващото слънце, ако искате да продължите живота си“. Именно по духовно-здравни подтици дъновистите посрещаха слънцето (на огромна поляна, сега в двора на Руското посол-

ство), правейки и гимнастически упражнения все по указания и препоръка на своя учител. Не отидох нито веднъж да ги видя там – стеснявах се, мислех си, че моето присъствие отстрани може да се изтълкува като празно любопитство към нещо, което за тях е много важно, в известен смисъл – интимно. Още повече бих се стеснявал да гимнастикувам с тях, макар да не предполагам, че ще срещна някакво препятствие; пък и не-сръчен, какъвто и тогава бях, едва ли щях да се „включа“, както трябва.

Поне да бях възприел от дъновистите да посрещам изгревите на слънцето по-често, а пък аз – като милионите хора – обикновено ги проспивам; и разходките си правя вечер, когато – една прилика с Херман Хесе – имам повече сили. А Дънов казва, че „десетина минути са достатъчни да постои човек при зазоряване, при изгрев слънце, за да вземе това, което му е необходимо за деня“. Зная, че и у индийски мислители съществува такава извисена представа за изгрева, та затова съветват да не прескачаме зазоряването. „Но – както казва Александър Геров в стихотворението „Сфинкс“ – ние лошо сме възпитани“... Впрочем, трябва да добавя, че макар да славослови преди всичко изгрева и да е издал специална книга „Изгревите на слънцето“ (неслучайно и лагерът на дъновистите се наричаше „Изгревът“), Петър Дънов съзира лечебна сила в слънчевите лъчи през целия ден – за разни болести и неразположения; колкото и да цени преди всичко пролетното слънце през май и първата половина на юни, той вижда здравословно и извисяващо духа въздействие на слънцето през всички годишни времена. Склонен към мечтателно фантазиране, той заявява, че в бъдеще хората ще лекуват всички свои болести чрез светлина и топлина, а и понастоящем „каквото и неразположение да имате, като сложите гърба си на слънцето, неразположението ви ще излезне“... Покрибите на бъдещите човешки жилища трябва да бъдат направени от прозрачна материя, от най-fino стъкло, през което може да минава светлината.

Култът към слънцето у Петър Дънов е култ и към светлината. Понятието светлина той често употребява в преносен, духовен, символен смисъл. За разлика от тъй много развъдилите се в наши дни аугейни прагматици, гордеещи се със своята духовна оскъдност, духовна голота, той казва: „Хората трябва да бъдат идейни, а идейни ние наричаме хората на светлината, с които можем да се разбираме.“ Светлина излъчват и при тежават в различни форми и степени философът, поетът, културният човек изобщо и онзи гържавник, политик, който вижда направлението, по което трябва да върви неговият народ...“

Постоянен източник на жизнерадост Дънов вижда в красотата и хармоничността на природата; стреми се да насочва погледа на своите привърженици към природните хубости и блага. Лагерът на дъновистите беше до гората (с него свършваше на юг някогашна София); пред погледа на обитателите му, живеещи сред всякакви гръвчета и цветя, се открояваше красавицата Витоша.

Всяко лято Петър Дънов водеше своите ученици на планински лагер, и то в Рила, царицата на българските планини, при „Седемте рилски езера“. Той съветва своите последователи да посрещат пролетното събуждане, цъфтежа на гърветата като празник, да отворят душите си за чудотвор-

ната природна сила, та да изпитват нейното възродително, освежаващо въздействие върху мислите и чувствата си. За Дънов „растенията представяват най-великата художествена изложба, те са страници от великата божествена книга“, т.е. поставени са над човешкото изкуство чрез багри или слово. Следвайки своя учител, дъновистите одухотворяваха растителния свят, съзираха в него едва ли не съзнателен живот. Предполагам, че не всички са гледали така на експонатите „в най-великата художествена изложба“, но аз твърде рано забелязах, почувствах тази черта или тенденция в дъновисткото светоотношение и се натъкнах на запален неин носител. Разговаряхме през слънчев пролетен ден на 1940 г. след беседата на Дънов под някакво гърбо с моя приятел Веселин Павлов и групи младежи, и аз в гаден момент машинално откъснах – и баща ми имаше такъв навик – малка клонка с няколко листа, привлечен от пролетната светлозелена краска (тя ми е любима и сега). Един от младежите реагира бързо, остро и дори малко грубо, преценявайки постъпката ми като постъпка на човек, който не знае, не разбира, че гърветата имат чувствителност, имат душа.

Петър Дънов често повтаря в беседи и книги, че красотата и светлината на природата носят радост за хората, че човек трябва да е благогарен за тези ѝ дарове, а също – за плодовете на земята. „Ако искате да бъдете щастливи – настоява той, – бъдете благогарни за благата, които ви се дават“ – въздухът, дневната светлина, най-обикновената проста храна (той учи да се яде именно проста вегетарианска храна, да не се смесват храните, за да бъде човек жизнерадостен). „Недоволството е духовна нищета, която запушва порите на човешкото тяло“, „от сутрин до вечер човек трябва да бъде радостен и весел, да е убеден, както се казва в споменатата песен, че „всичко в живота е постижимо“. (Де да беше така...)

И на по-общ мирогледен план природата буди възхищение у Петър Дънов, което той се стреми да събуди, да поддържа, да усилва у своите ученици, защото „тя не търпи еднообразието“ („което е смърт“) и „обича разнообразието“ („което е живот“), и защото в нея съществува, според убежденията му, пълна хармония. „Винаги трябва да бъдем в съгласие с нейните постановления, да разбираме, че в тях се съдържат истинските методи на нашия живот. И ако ние вървим в съгласие с тях, всякога можем да бъдем умни, здрави, щастливи“. Петър Дънов дори твърди, като явно не зачита твърде своеобразието на обществото, на обществените закономерности, че „единственият образец, по който трябва да се ръководят всички, и народите, и управниците, и отделният индивид, е образецът, който ни дава природата.“ За култа към природата на Дънов може да се съди по това, че природните „сили“, „линии“, „форми“ и пр. са обект на 11 негови книги, според приложената библиография към „Книга за здравето“ от 1996 г.

Откъде според Дънов произтича „абсолютната хармония“ в природата? Тук се докосваме до нещо много съществено, сърцевинно в неговото религиозно оцветено идеалистическо светоотношение. „Зад сегашното видимо се простира нещо разумно, закономерно, в което всички действия са точно измерени, без никакви изключения“. Защищавайки този своеобразен

фатализъм на хармонията (без да се съобразява как се съгласува със закона за разнообразието), Дънов отсича: „Противоречията в света съществуват само за невежествените хора“. Изобщо той е убеден антидуалистик. Това се отразява и върху стила му. Все е категоричен, без при това да се грижи дали и доколко се съгласуват неговите категорични твърдения в гадена беседа, в гадена книга, статия, страница...

Няма противоречия в „живата природа“, защото „в своята целокупност е проявление на разумни сили от разни градации, които сили живеят в пълна хармония, общение и единение“. В природата, във вселената, в целия Космос има „висша разумност“. „Именно тази разумност е самият Бог, който действа“. Нека кажа тук, че разума Дънов поставя най-високо в скалата на духовните ценности. Не веднъж е заявявал, че сърцето на човека е по-висше от разума, а разумът е „най-висшето“. Очевидно, смисълът, който влага в понятието „разум“, е сходен на смисъла, който носи това понятие („die Kernunft“) в немската класическа идеалистическа философия, твърде различно от понятието „разсъдък“ („der Kerstand“), което у нас днес току се употребява като равнозначно на разума – всякак принизяван, пронизиран от някои, които смятат себе си за много широки емоционални натури, но в ширинето на техния дух разумът се стеснява и изсушава. А когато пише за разума у човека, Дънов включва в понятието не само интелектуално, но и високо емоционално-нравствено съдържание. Същностна черта на разума е, че той е двигател на волята, много важна в учението на Дънов, което подтиква не към молитва, а към деяния, съзидание.

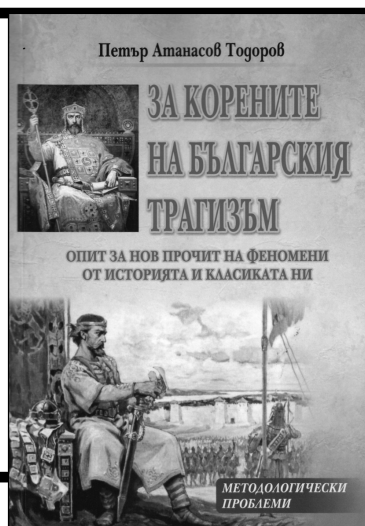
Разумността в природата и във вселената според разбиранията на Дънов не е само закономерност, „строга разпоредка“. Та нали той уеднаквява тази разумност със „самия Бог, който действа“, а бог за него е „абсолютна любов и абсолютна хармония“. (За култа към любовта, най-разпространен в учението му, ще кажа нещо след малко.) А тъй като божествената енергия е създала и човешкия организъм (с „материал“ от различни планети – къде-къде по-поетично от направата просто с глина...), човек е органично обвързан с природата, с Космоса; обвързан е телесно, физиологически и душевно, духовно.

Многократно Петър Дънов търси и констатира космически източници и подбудители на човешкото (а не само на човешкото) кръвообръщение. Веднъж той говори за „космически импулс в света“, „който постоянно регулира кръвообръщението на всички организми“; друг път, че „нашето кръвообръщение има един ритъм, импулс, който се дължи на тази космическа енергия – електричеството“; трети път – че „ритмичното движение на кръвта в човешкото сърце се определя от ритмичните вълни на слънцето“.

Но слънцето, казва и пише Дънов, не само определя ритмичните вълни на кръвта, на човешкото сърце, но и „събужда мисълта на човека“, дори „космическото му съзнание“. В малките паузи, които сърцето прави след няколко удара (тези „промеждутъци“ – казва Дънов – са различни у разните хора), човек се свързва „с други светове“ (затова именно били тези паузи), „с Млечния път или с други съзвездия“, които внасят в човешката душа „различни добродетели“.

НОВА КРИТИЧЕСКА КНИГА

Петър Атанасов Тодоров
ТРАГИЧНОТО
ЧУВСТВО ЗА ЖИВОТА
У ГЕНИЯ КАТО
ИНДИВИДУАЛИЗИРАН
НАРОД¹

„За да разбереш историята, трябва да притежаваш способността за „трагичен поглед“ отстрани. В противен случай няма да разбереш нищо! Не би трябвало да си правим илюзии. Историята е безпощадна и един историк без „трагичен поглед“ не би могъл да я обозре.“

Емил Чоран

Ако се взгледаме в публичното ни идейно, идеологическо пространство, ние с изненада ще осъзнаем, че най-голямо въздействие върху общественото ни съзнание оказват невинаги специалистите – историографи, литературоведи, философи, социолози. По-скоро там най-често срещаме харизматичната личност на човека – независимо от степенята на образованието му, специфичността на проявените от него особености, понякога и талант – успял да създаде в себе си трагичен поглед за живота у хората и у народите – у народа си, според леко преобразувания израз на Мигел де Унамуно, тъй като заглавието на студията му е „Трагичното чувство за живота у хората и у народите“.

Взгледайте се в историята и културата ни, за да забележите, че дори като историограф най-голямо влияние върху следосвобожденското ни общество оказва Вазов. А той не е историк по професия, той е Народният ни поет. Тогава какво го превръща в най-добрият изразител на общественото ни съзнание, в най-добрия създател на българското национално съзнание? Поети България винаги е имала – и преди, и след Освобождението, има ги и сега, ще ги има и в бъдеще. Но поет като Вазов никога няма да се рогне, както и като Ботев. Защото у Левски, Л. Каравелов, в Ботев, Вазов, Захари Стоянов е мощно развит „трагичният поглед“ за народността и националната ни съдба. Ето какво различава Константин Величков като поет от Вазов, Великсин от Ботев. За Великсин пред Вазов при една негова среща с Ботев той, поетът – гений и велик революционер, казва: „Той е изкуствен поет, а аз съм поет по гуша“. Поет по гуша е Ботев, но с най-силно развито

¹ „За корените на българския трагизъм“, 2021 г.

трагично чувство за живота, по-силно развито трагично чувство, отколкото това дори на Вазов който създава монументално литературно творчество, което получава изключително високата оценка на Ивайло Петров. В нея той има предвид Вазовата проза, но оценката му не се ограничава в този тесен кръг, а много го награвта, за да обхване Вазовата личност и Вазовото творчество: „Като говоря за класическата художествена проза, имам предвид творчеството на най-видните ѝ представители – Вазов, Елин Пелин, Йовков. Националният престиж и любовта ни към тях не бива да ни пречат да ги сравняваме и оценяваме по достойнство както с прозаистите по света, така и помежду им. Вазов, разбира се, стои над всички по своята всеобхватност като някакъв Крали Марко „с едина крак на Хемус, с другий на Пирин“. Като мъгър и грижовен баща той „дундурка“ българина в скута си от пеленаче, учи го на първата българска дума и му завежда синовна любов към България. Неговата проза като че не може да се назове с общоприетата дума „изкуство“, тя е величава човешка дейност, която не се побира в границите на изкуството. Но дълбочината на неговата проза е в нейната всеобхватна ширина...“ („За третото измерение“)

Щом като Вазовото творчество е „величава човешка дейност, която не се побира в границите на изкуството“, то какво е за нас Ботевата поезия? Ботевето творчество? Ботевиият живот? Пророчество, философия на историята ни, може би мощна критика на недостатъците ни като народ и нация! А там, където критиката на негъзите на един народ е и основателна, и мъдра, и мощна, там зад критиката се провиждат контурите на една действително реална визия за преодоляването на съвременната ни криза в духовността. А когато това стане, ако изобщо стане, положителни резултати би имало за развитието на материалната ни култура.

Защо обаче Ботев притежава по-дълбок, по-могъщ „трагичен поглед“ за живота и историческата ни съдба от Вазов? В случая не можем да се задоволим само с общи приказки за гениалността на Ботев. А как тази гениалност се създава? Вазов е бил също така надарен, но не притежава гения на Ботев, чието творчество по обем е много по-малко от това на Вазов. Геният обаче далеч не се изчерпва само с природни заложи: геният не само се ражда, но се и създава. Как Ботев създава своя гений?

Отговорът на този въпрос трябва да потърсим в живота на Ботев, но трябва да се съобразим и с фактите, които ни предоставя историята на културата за творческото формиране на други гении. В книгата си „Двуизмерният човек“ Енчо Мутафов отбелязва следния особено показателен за проявата на гениалността на Гьоте факт: „Сам Гьоте се е занимавал на младини с ал-химия, не е бил чужд на героя си (Фауст – б.м.). Забележете, занимавал се след тежка болест, когато се изправил лице с лице пред смъртта. Трагедията „Фауст“ е неговата литературна алхимия, защо не и неговият германски мит. Тя протича през целия му живот, който е и едно боледуване от свръхмерни неща („Двуизмерният човек“, С., 1994, с. 143).

Интересно е, че Е. Мутафов се спира само за момент на този изключително важен, съдбовен момент от живота на Гьоте: момент, който е решаващ за превръщането на интелектуалеца, поета, гражданина Гьоте в гений, не само бегло го отбелязва, без изобщо да го интерпретира. Затова

Мутафов се забърква в една неразбория от недоказани твърдения относно разликата между „едноизмерен“ и „двуизмерен човек“: тук аз ще се спра само на някои неоснователни тези в студията му „Ботев: геният като индивидуализиран народ“. Вижте още първата фраза, която започва: „Ако има нещо у Христо Ботев, което да е най-рехабо обсъждано, то е неговия начин на мислене“ (цит. съч., с. 218). Още с първото изречение Мутафов привлича вниманието ни, но веднага го отблъсква с несъстоятелността на тезата си: „Най-чужд ми е пътят, който е увличал най-много последователи на Ботев: личността му. Там се чувства несигурно дори такъв прозорлив ум като Боян Пенев. В тясната рамка на едноизмерната личност ще изгубим всички основания за свръхреализма на този гений.“

СВРЪХРЕАЛИЗМЪТ У БОТЕВ ОЗНАЧАВА НАДЛИЧНОСТ (р. Е.М., гл.б. – П.Т.).

С личностното обяснение поезията му е абсурдна, антилогична. В личността му също така не могат да се побрат трагедията на ума, който изживява увехналата младост на един народ в неговата ранна история.

В надличното обяснение с чертите на двуизмерността може би ще намерим изход. Поне трябва да се опита“ (цит. съч., с. 213).

Вижте колко декларативни и несигурни са всичките тези твърдения. Може ли да разберете каква е тази трагедия на ума, „който изживява увехналата младост на един народ в неговата ранна история?“ Несъстоятелността на тезата на Мутафов обаче проличава, когато се опитва да обясни неразборията си: „Нещата, за които Ботев говори и които чувства, не са по силите на една личност – това ще бъде темелът, на който ще стъпя“ (цит. съч., с. 219). Защо да не са тези „неща“ по силите именно на Ботевата личност? Мутафов изобщо не си е създал представа за Ботевата личност, поради което оспорва качествата му: „Ботевският апокалипсис на личността идва от характеристика, на която настоявам в проучването си: личност в повече. Ботев е като осенен от Бога или Негов Пророк – вестител и на страшни, и на чудни неща. Все съгубовни неща. Вестител на трагични истини, които като в митологията са творящи истини. Истините за народната памет“ (цит. съч., с. 230). Виждате общи приказки, „бомбастичен“ стил. Но да обърнем внимание на последното изречение, още повече, че то придава конкретика в следващия абзац: „Фигури като Ботев най-добре илюстрират афоризма на Унамуно за гения като индивидуализиран народ.“

*... мойта младост, мале, зелена
Съхне и вежне люто язвена.*

Трябва да си ненормален, за да склониш, че тези гуми са изречени от шестнадесет-седемнадесет годишен юноша. В тях говори самият народ, говори за младостта си люто язвена някъде и от някого и това не е забравил. Говори за своята предхристиянска, за истинската си гържаба, за своята светогледна система, еднаква между дворец и народ, за сцепление, което е било трудно да се разбие. Ето кое е люто язвено: всичко това остава попарено като неизживяна докрай младост и по тази причина тежи „като жесток спомен“ (цит. съч., с. 230).

Ще се запитате защо се спирам толкова детайлно на неоснователната

според мен теза на Е. Мутафов? Защото при него се получава парадокс; хем не може да ни обясни личността на Ботев, особено на трагизма му, хем, като изхожда от вярната постановка на Ботев, че българският трагизъм е предизвикан от „византийската зараза“, изказва едни от най-проникновените мисли и оценки защо и кога са се появили у нас най-негативните ни черти, недостатъци: „народът ни е изгубил чувството си за държава не само и дори не толкова през турското робство, колкото през тези пет века на християнизираната-византизираната държавност. Това отчуждение от държавата ражда само отрицателни черти и емоции, предимно рушителни страсти. Да не търсим другаде извора на българската завист, подозрение, мнителност, затвореност зад собствения гувар, асоциалност) (цит. съч., с. 258). Ако си позволя афоризма да сравня откритието на Мутафов с едно от великите географски открития, бих казал, както Колумб се е заблуждавал, че е открил пътя към Индия, и е възприел червенокожите туземци за индийци, така Мутафов, тръгвайки по погрешния път да отрича Ботева „едноизмерна“ личност – по-точно Ботева личност, погменяйки я с нищо неозначаващата гума „двуизмерна“, ни казва такива истини за българския трагизъм, които не са изказвали досега и най-големите и компетентни историци.

Сега ще се заема с това „друго тълкуване“ на цитираните от Мутафов два стиха, но отново ще ги променя, като ги предам в контекста на две Ботеве начални строфи от стихотворението му „Майце си“.

*Ти ли си, мале, тъй жално пела,
ти ли си мене три годин клела,
та скитник ходя злочестен ази
и срещам това, що душа мрази?
Бащино ли съм пропил имане,*

*тебе ли покрих с дълбоки рани,
та мойта младост, мале, зелена
съхне и вехне люто язвена?!*

Съвсем нормално е един много надарен шестнадесет-седемнадесет годишен юноша, син на майка, която е знаела триста народни песни, а самият Ботев до съвършенство е владееел начина на мислене на нашия народ, като го е усъвършенствал, именно така да изрази в стихове своята искрена изповед. Подредете тези стихове в проза и вие още по-добре ще разберете трагизма на един юноша, израснал в многолюдно възрожденско семейство, заобиколен с нежни грижи и любов от своята майка, обичан и от баща си, но със строга обич, с богати творчески заложби, попаднал в чужбина и при това в една много отчуждена, неразбираща го среда, да изпитва тъкмо такива чувства – да сравнява своята „младост зелена“ с попарена от люта слана родна земя. Наистина прочетете тези стихове като изповед: „Бащино ли съм пропил имане, тебе ли покрих с дълбоки рани, та мойта младост, мале, зелена, съхне, вехне люто язвена?!“

За съжаление, създаването на творческата личност прилича на образуването на бисера от попадналото в мидата зрънце пясък. При човека-творческа личност това „зрънце пясък“, което непрекъснато се трие

между тялото и черупката на мигата, са болките, мъките, страданията му, защото те изграждат истинската, голямата личност.

Нима Ботев не се чувствал в Огеса сред останалите ученици и учители твърде различен, несъвместим с тях – повечето от които били утилитарни, гребнави, ограничени, себелюбиви люде. Забележете мотива за изключването му от – за „безуспешност“. Милен Куманов в „Редове от биографията го тълкува така: „или по-скоро за липса на интерес към съществуващата по онова време руска училищна система.“ твърде меко казано: при такива чувствителни и могъщи в твърдостта си личности това е дълбок разрыв, предизвикващ тежки страдания. Те още не опират до прехраната, не изправят Ботев пред дилемата живот-смърт. Защото преди да загине във Врачанския балкан с оръжие в ръка и начело на чета, бореца се с многоброен противник за свободата на народа ни, Ботев много пъти е бил на границата между живота и смъртта. В този смисъл аз най-високо ценя – дори по-високо от книгите за Ботев на Захари Стоянов и Никола Обретенков – една „вестникарска“ статия на Борис Цветанов – „Богати българи не дават и грош на Христо Ботев“ (в. „Десант“, бр. 46 от 20 ноември 2015 г.). И тъй като тя е забележителна със своята насоченост да ни разкрие личния трагизъм на поета-гений и велик български революционер, който се слива с трагизма на народа ни, ще си позволя да цитирам откъси от нея.

Вижте как Б. Цветанов определя точно душевното състояние на Ботев, след като ни съобщава факта, че през 1866 г. Петко Славейков отпечатва във в. „Гайда“ неговото стихотворение „Майце си“, а две години по-късно изказва съжаление, че авторът – „момък с поетически способности“ – или е престанал да пише, или вече не публикува: „Славейков не подозира причините за мълчанието на младия поет. Изследователите не са се задълбочавали над трагедията, която изживява в тия години Христо Ботев. Мимоходом се отбелязват кратки учителствания, опити за учене, работа в печатници, опити за издаване на вестници, обширни изследвания се мъчат да разгадаят гениалността му не само в поезията, но и в прозата... И това е.“

Абсолютно никой не е писал толкова лаконично, но и толкова проникновено, толкова съдържателно и целенасочено за трагедията на Ботев, която става духовно-интелектуална основа на гениалната му поезия и творчество. Няма сами по себе си по-съдържателни или по-малко съдържателни, по-ценни и лишени от значение жанрове. Едно стихотворение, една журналистическа статия може да тежи много повече от хиляди изписани страници, поместени в много претендиращи за скучност томове.

Ще пристъпя към привеждането на откъси от тази превъзходна статия, която има за цел да ни разкрие трагедията на Ботев, от която покъва и израства неговият гений: „Никой не наднича зад кулисите, за да види, че тогава този 20–22-годишен мъж пише: „... съм останал гол и бос, та ме е срам да се покажа пред приятелите“. И още: „Паднал съм в такава бедност, гдето освен че съм останал гол и бос, нямам даже и насъщния хляб...“.

Първият откъс е от писмо до фрашканиа с пари милионер Христо Георгиев, а вторият – до Найден Геров, руски агент, който също не е сиромаш.

Симеон Радев едва в наши дни в издадения ръкопис „Произходът на съвременна България“ отбелязва, че Ботев „във всичко, което го обкръ-

жава, вижда само тъма и враждебност. Бедността, мизерията, бунтът срещу една съдба, която той намираше несправедлива, бяха предизвикали у него нещо подобно на онова състояние, което лекарите наричат „нервна провала“, което прави човека твърде различен от себе си.

„Нервна провала“ е онова, което днес лекарите наричат „дълбока депресия“.

Удивителни открития прави Б. Цветанов и то от данни, които са прекалено известни. Не съзнавате ли, че между начините на формирането на гения при Гьоте – тежката болест, която го е изправила лице с лице пред смъртта – и „дълбоката депресия“, продължила с години на Ботев, от която той излиза „твърде различен от себе си“, има нещо много общо?

Великото страдание прави велик мъченика, както е в християнството. И ако се замислим, то не е толкова трудно да открием колко истина има в идеята на Цветан Стоянов, когато в есето-диалог „Втората част на разговора“ сравнява Ботев с Исус, както същото прави Вазов по отношение на Левски. От всичко писано в статии и книги от интерпретатори на Ботев лично аз най-високо ценя един кратък пасаж, в който Ам. Далчев, характеризира „религията на Ботев“: „Религията на Ботев, макар и да не е напълно християнска, но тъкмо защото съдържа много християнски елементи, няма нищо общо с оная религия, която води в пустинята и вижда в света пречка за съединението с Бога. Тя няма даже своята цел в това съединение. Мършавият аскетизъм, виденията, екстазът ѝ са чужди и ненавистни. Любовта към Бога в нея съвпада с любовта към хората, и то към слабите, поробените и угнетените. Тази вяра е дейна: вярващият не скръства ръце за молитва, а ги подава за помощ; борческа – презира смиреннието като малодушие и е готов да се сражава за правдата и да умре за нея; жертвата е върховният израз на тази вяра. („Религиозното чувство в българската лирика“, 1929 г.).

Колко далече от разбирането на личността на Ботев е дори Вазов, който в критическата си студия „Христо Ботев“ разсича на две части Ботевото стихотворение „Моята молитва“: „Втората половина от Ботевата молитва“ или по-добре последните четири куплета, са високи, благородни и човечески, но предните със своя цинизъм внушават на здравата душа едно противно чувство, прилично на отвращение. Ботев наистина се е влияел от някои атеистични идеи, чел е такива „книжки в странство“, но той никога не е бил подражател. Той би могъл да се сравнява с Христос в един по-висш смисъл, защото счита саможертвата за народа ни, за „слабите, поробените и угнетените“ за свой свещен дълг и по това се отличава от езичника по морал, който жертва другите заради своята слава, богатство, себелюбие.“

Но да се върнем към статията на Б. Цветанов, в която толкова добре са разкрити причините за Ботевата трагедия: „Той (Ботев – б.м.) имал твърдото намерение да бъде учител в България и още моли Геров да го препоръча в някоя община в Карлово или Стара Загора... Не само Ботев, моли Найден Геров за поръчителство. Молба за такава гаранция му отправя и бащата на поета. Найден Геров не си помръдва и пръста. И Ботев отново е принуден да удря коляно на Христо Георгиев... Нищо не трогва Христо Георгиев... „Христо Ботев – пише милионерът, – доколкото можах да го разумея, е малко лекичък на ума...“ (Архив на Найден Геров, т. I, с. 288).

Не само пренебрежението на „добрий бай Христо“ и „бай Найген“ среща Христо Ботев в обетованата румънска земя. Накриво го гледат и в прехвалената Добродетелна дружина – там наистина от някое време му отпускат помощ от 20 франка – чиста милостиня... Цялото почтено емигрантство в Браила не гледа с добро око на Ботев. След като свършвал работата в печатницата на дядо Паничков, той скитал по кафенета, дружал с „хаджидимитровци – хъшове наречени“, сред които се мяркал и Стефан Караджа, ношувал из кръчмите... Тия браилски спекуланти лъгали и младия Ботев... че ще му осигурят стипендия, за да учи в Прага.

Той бил недолюбван и в родния Калофер, докато за кратко време учителствувал там. Гражданството било недоволно от поведението му, ходел по кръчмите, събирал се с пъдари, гървари, говорели против властта и чорбаджиите...

Няма нужда повече да се спираме на причините, поради които Христо Ботев изпада в дълбока депресия... Само ще отчетем, че „чудният характер“ на Левски е причината Ботев да зачеркне дълбоката депресия“.

Наистина чудно добро е обяснението на Борис Цветанов на психологическата основа, върху която се ражда и израства гения Ботев. Трябвало е да се стигне до дълбото на човешката нищета и низост в тогавашния, а и в следващия си живот, когато малко се стабилизира в навечерието на съблимвния си подвиг – да вкуси много горчици в живота си, да понесе много страдания, да превърне, както се казва, душата си в една кървяща, незарастваща рана, за да създаде Ботев това уникално трагично чувство за живота у хората, по-точно у сънародниците си българи, у народа ни. Такава душа и сърце само могат да родят стихотворенията „Борба“, „Елегия“, „Гергьовден“, „Патриот“, „Моята молитва“, „Хаджи Димитър“ и др.

Дълбоко погрешно е приписването на Ботев, че той в творчеството, в поезията си и специално в „Майце си“ говори за своята „предхристиянска, за истинската си гържава, за своята светогледна система, еднаква между дворец и народ, за сцепление, което е било трудно да се разбие“ („Двуизмерният човек“, с. 230). От същия тип са и другите фрази на Мутафов: „Тежките спомени, злобната памет, мрачният поглед, който не види добро или зло насреща иде – това е историческото народно наследство, вселило се в духа на един избраник и изтерзало до пароксизъм човешкото му съществуване“ (цит. съч., с. 231). Няма такава възкресение на предхристиянския, езическия период в Ботевата поезия. Няма такава противопоставяне между двата периода. Ако беше вложил Ботев такъв смисъл в стиховете си „...моята младост, мале, зелена съхне и вехне, люто язвена“, то би се получила алегория. А Ботевата поезия е абсолютно чужда на такава егностранчивост, за която пише Гьоте: „Далеч не е едно и също гали поетът, за да изрази общото, търси особеното или вижда в особеното – общото. В първия случай възниква алегория, където особеното има значение само като пример, като образец за общото, във втория обаче е налице самата природа на поезията...“

Е. Мутафов неоснователно критикува такива големи интелектуалци като Ам. Далчев и Т. Жечев. Ще се спра само върху втория: „Според Тончо Жечев, Ботев принадлежи на всички времена и има способността да унаследява опит, който сам не е преживял. В собствения си маниер критикът

нарича първожреца на нашата поезия „врѣстник на първите пастири и откриватели на огъня по нашите земи“ (цит. съч. с. 220–221). На друго място Мутафов прави пак възражение по отношение на друга теза на Т. Жечев: „Чуждо ми е становището на Тончо Жечев за възкръснатата смърт у Ботев. Мотивациите у Ботев са в прастарите, предхристиянските ни предстиви, в онзи космос с държавнотворчески мит, който е споявал народ и държава, тъй като не са изповядвани две религии и официалността не се противопоставя на низината“ (цит. съч., с. 238-239); не е ли по-правилно да се приеме „формулата“ на Т. Жечев, че поетът гений и велик революционер е врѣстник на вековете с всичко минало, съвременно и бъдеще българско, при обичайното смесване на времената у Ботев и неговия живот в безсмъртието още приживе“ („Три опита за Христо Ботев“)?

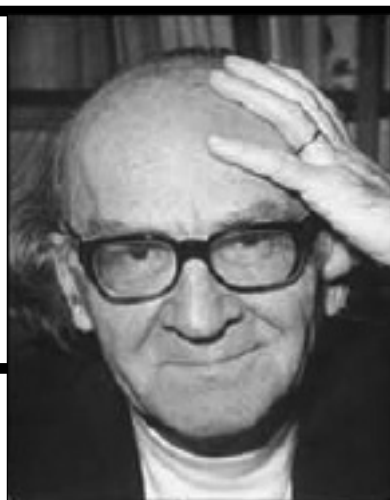
Казано е всичко най-важно в тази „формула“, защото тезата на Е. Мутафов може да се подкрепи само с „Хаджи Димитър“. Там художественият свят е наистина митичен, затова ни отправя към прастари времена. Но в българската религиозност и досега, а още повече през Възраждането ни, се запазват остатъци от езичеството, смесени с православна църковност: „Целият този паганистичен религиозен живот не е бил нито в емоционално, нито в идейно противоречие с църковното благочестие на народа, който с еднаква вяра и искреност гарявал богослужебни книги на църкви и манастири, гонел вампири и развалял магии. Това е чудната амалгама на битовото християнство, един естествен проодукт на селския духовен живот“ (Хр. Гандев, „проблеми на българското възраждане“, Изд. „Наука и изкуство“, г. 1976, с. 174). Ето как се появяват в „Хаджи Димитър“ митическите същества самодивите, както и митологизирането на кръвожадни животни и птици, които служат на човека. Кое е обаче християнското в това стихотворение? Самата смърт на Хаджи Димитър, който се жертва за народа ни, е най-добрият знак за принадлежността му към християнска България. Хаджи Димитър в никакъв случай не е езически герой, независимо, че около него са разположени митически същества. „Нищо не се изкупува с жертви, а със саможертва, по това ще познаете и различите езичника от християнина“ (Т. Жечев). „Християнският герой е мъченикът, защото също, както и в европейската традиция, за висш подвигът се смята да жертваш собствения си живот в името на Бога или на ближните“ (Ерих Фром, „Да имаш или да бъдеш“, ИК „Кибела“, С., 1996, с. 220). „Целта на езическите герои е да завладеват, да побеждават, да унищожават, да грабят; смисълът на живота им е гордостта, властта, славата и ненадминатото умение да убиват“ (там).

Когато пред проф. Ив. Шишманов Вазов говори за религиозния си мироглед, той отбелязва, че повечето от хъшовете били „безверници“, но с магията на словото Вазов ги превръща в „християнски герои“, защото ценя преди всичко саможертвата им за отечеството.

Ботев е дълбоко народностен, затова стихове, в които говори нещо от рода на „и страшен беше хайдутин, за чорбаджии и турци“ отразяват по-скоро не личното му отношение, а произтичат от патриархалното колективно съзнание. При похода към Врачанския балкан Ботев не убива нито козлодуйския чорбаджия, нито дори черкезина-мародер, дабайки незабравим пример за демократичност и хуманизъм.

ХОРИЗОНТИ

Огнян Стамболиев
ЗА МИРЧА ЕЛИАДЕ
ИЛИ КОЛОНИТЕ
НА МИТА

На 9 март 1907 г., в разгара на голямото селско въстание, разтърсило цяла Румъния, в Букурещ се ражда Мирча Елиаде. И тази паметна година е „малка нишка от връзките му с румънския селянин“, както ще се изрази той през 1966 г.: „Гордея се, че произхождам от семейство на молдовски „разеши“ (свободни, не крепостни селяни – б.м. О.Ст.). Бащата на моя дядо беше разеш, а аз съм трето поколение, изуло цървулите, и макар да съм роден в столицата, се чувствам най-близко до „корена на страната“. Наистина, обширното му научно творчество може да се погледне тъкмо от този ъгъл – от селския произход. Защото в повечето от своите книги Мирча Елиаде коментира и възпроизвежда духовната вселена на селото. А нали от незапомнени времена то съхранява и ревниво пази наследството на старите вярвания и религиозни обреди, защото тълкуването им може да хвърли светлина върху човешката същност, да открие онова, в което са посветени малцина... Една, наистина, духовна археология.

„Работата е в това, не сяпало да вярваме на народните легенди и суеверия, а да не ги отхвърляме и хулим като вредни измислици на примитивния дух“ – пише той в началото на 50-те години, когато в Чикагския университет, специално за него, се открива първата в света катедра по сравнителна история на религиите. По този начин Елиаде дава тласък и на изследванията в областта на фолклора. В началото на своя творчески път той го нарича „главен инструмент на познанието“.

Годините след Европейската война – период на разцвет на румънската духовност – са и време, в което се формира младият интелектуалец Мирча Елиаде. Още тогава той открива своите две теми, донесли му в края на 30-те години първите международни признания: историята на религиите и литературата. Много по-късно, през 1977 г., по повод избирането му за член на Белгийската академия, той ще заяви: „Принадлежда към културна традиция, която не изключва мирното съжителство между научното изследване и изящната словесност. Редица видни румънски учени: Димитрие Кантемир, Богдан Петричейку-Хашгеу, Николае Йорга, Василе Първан се изявиха и като даровити писатели, а най-прочутият от нашите поети

Михаї Еминеску бе оригинален философ и един от големите ерудити на своето време. Що се отнася до мен, смятам, че съществува структурна аналогия между научните трудове и литературните опити.“

Мирча Елиаде дебютира през 1922 г. с автобиографичен роман, още ненавършил петнадесет години. „Исках да създам образец документ за юношеството – пише в своя „Дневник“ (1973) той. – Реших да не измислям и украсявам действителността и мисля, че успях. Тогава бях твърдо убеден, че съм първия юноша в света(!), който пише книги за своята възраст.“

От „факта и документа“ той постепенно се обръща към литературата на фантастичното и магическото, което обаче не измества реалното, а го осветлява – съгласно неговата концепция. А тя гласи, че нашият свят е много по-божествен, отколкото го възприемаме ние, със своето скептично съзнание. Разбира се, всичко това е резултат на дългогодишни упорити занимания главно в областта на историята на религиите – наука, гонела на Елиаде световно признание. Двадесетгодишен, след като завършва Философския факултет на Букурещкия университет, той заминава за Индия, където за четири години се потопява изцяло в индийската философия и главно в учението йога, за което написва прочутата си докторска дисертация „Йога, или опит върху произхода на индийската мистика“, Париж, 1936 г., по-късно триумфално обиколила света. „Отидох в Индия, за да се освободя от усещането за провинциализъм, което ми внушаваше дотогава общуването само със западната философия. Още като студент бях убеден, че мисленето започва със Сократ. Копнеех да достигна дълбоките пластове на философията“.

Всъщност Елиаде следва и продължава една традиция в румънската духовност – интерес към гревната индийска култура в различна степен са проявявали още Еминеску, поетът Джорджже Кошбук, скулпторът Константин Бранкуш (Бранкузи), философи, учени, белетристи.

Събитията от Втората световна война го заставят да напусне родината си. От 1940 г. живее и работи като дипломат и университетски преподавател последователно в: Лондон, Париж, Лисабон, докато накрая, през 1957 г., се установява окончателно в САЩ, където напуска този свят през март 1986 г., изпратен с многохилядни траурни процесии в Чикаго и Париж. През тези години той издава сам или в сътрудничество няколко важни специализирани издания, а публикуваните от него книги и статии му донасят световно признание. Става редовен или почетен член на редица академии и университети: от Англия, Франция, Австрия, Германия, Мексико, САЩ, Италия и гр. Превеждан е навсякъде – от Чили до Япония: Токийското събрание на съчиненията му достига 13 тома, издадени само за четири години (1974–1978). Преди ноември 1989 у нас не беше сред желаните за издаване автори, докато след това настъпи истински бум – излязоха почти всички негови трудове, но значително по-малко опуси от забележителната му проза.

При все че (близо четири десетилетия) е сред най-известните учени в хуманитарната област (за него често пишат дори в популярните вестници и списания), той съвсем не принадлежи към числото на т. нар. „модни автори“. В центъра на изследванията му е човекът. Именно на него Мирча Елиаде посвещава своите 40 художествени книги и около 400 научни публикации – една цяла библиотека. Трудовете по история на религиите

впечатляват не само с обема на събрания материал, но и с мащабите на тълкуването му. С успешния опит да определи координатите на времето и пространството в него. И всичко тук е освободено от предрасъгъците на европоцентризма. Мирча Елиаде прави голяма услуга и на западната култура, като доказва общността ѝ с останалите световни култури: азиатска, африканска, културата на Океания.

Като изхожда от идеята за сътрудничеството между културите, той върва в близката победа на идеите на хуманизма в целия свят. Една от основите на този хуманизъм според него е историята на религиозните вървания. Мирча Елиаде ги изучава системно и задълбочено в продължение на половин век, създава нещо като „духовна археология“, с помощта на която се опитва да реставрира и обясни различните форми на общественото съзнание от древността, породили една или друга вяра, както и техните ритуали и обредни системи, църковни организации. Елиаде не отделя историята на религиите от историята на материалния живот. Но в центъра на изследванията му е откритата от него „техника за задълбочено изучаване на човешката психика“, за нашата гуша, криеща толкова неизвестности. Именно в тази връхна точка ученият и писателят Мирча Елиаде се сливат в една личност, поразително еднаква и цялостна в своите проявления.

И докато неговите трудове: „Йога“, „Аспекти на мита“, „История на върванията и религиозните идеи“, „Трактат по история на религиите“, „От Замолксис до Чингиз хан“, „Митът за вечното завръщане“ (това е само малка част от тях!), са написани на френски и английски, то прозата е изцяло на родния му език. „Пиша на румънски, на езика на който сънувам и мечтая!“ – споделя през 1982 г. в интервю по повод широко отбелязаната в Румъния, Франция и САЩ 75-годишнина от рождението му.

В търсенията си в областта на прозата в румънската литература Елиаде има именит предшественик. Последният голям представител на европейската романтична поезия Михай Еминеску е забележителен белетрист-фантаст от типа на Теофил Готие и Новалис. Но ако неговата лирика е отдавна изследвана, то епосът му все още недостатъчно познат извън пределите на Румъния – не е превеждан и у нас.

Двете му най-завършени новели: „Метаморфозите на фараон Тла“ и „Бедният Дионис“ са характерни за двата типа проза, между които се колебаело перото му. И ако първата въпреки фантастичния сюжет е откровено философска, в центъра на втората е идеята за Търсене на Абсолютното и непреодолимия стремеж на поета към необятните звездни пространства. Монахът-преписвач на книги, е типичен самотник– метафизик, очарован от космогонията, копнеещ за други форми на съществуване. Като тръгва от идеята на Кант, че пространството и времето не съществуват обективно, а са плод на чистата интуиция, с помощта на гревен астрологически трактат героият успява да се „пренесе“ от XIX в XV век и да приеме образа на калугера Дан. Дан е своеобразен румънски Фауст, попаднал под влияние на демоничния канонарх Рубен, който запалва у него копнежа за бягство на друга планета, в друго пространство.

Подобно разбиране за пространството и времето откриваме и при Мирча Елиаде, когато мнозина изследователи смятат за продължител на

традицията на Еминеску в прозата. В своите романи, новели и разкази той изхожда от концепцията, че „възвишеното“ или „сакралното“ съвсем не е изчезнало от света, че съществува и днес, макар и смесено със „земното“ или „профанното“.

Няма съмнение, че цялото белетристично творчество на Мирча Елиаде е под знака на Времето. Медитацията върху Времето при него е и медитация върху Реалността. И макар че последната е задължителна за всеки писател – фантаст, при Елиаде тя е част от една по-обширна концепция, обхваща дилематиката между Възвишеното и Земното.

Всъщност една от главните теми на писателя е Времето. За Елиаде тази тема е преплетена с мита за Вечното завръщане. Българският читател може да прочете тази негова книга, издадена от ИК „Христо Ботев“ през 1994. За Елиаде Времето съществува в различни форми, в т. ч. е като „циклично време“ на повтарящия се сакрален празник (например, Рождество Христово), или време, свързано със съдбата на народа, на страната, или на отделна личност. Така той преминава от мита към историята и от историята към мита. Митологичната памет тук се свързва с индивидуалната, общата – с историческата.

В едно от интервюта си Елиаде каза, че неговата художествена проза е само косвено свързана с научните му трудове. Той е прав, че не сравнителната митология и история на религиите, а собственият му жизнен, интелектуален и духовен опит, както и собственото му въображение са му подсказали неговите художествени образи. Но темите – и преди всичко основната: Времето – и в новелите, и романите, и в научните му трудове са всъщност еднакви.

Ситуирани в неповторимото пространство на довоенния Букурещ с нажежените от слънцето асфалтови улици, старинните чокойски белокаменни къщи, градините-оазиси и кварталните кръчми (местата, в които се раждат неговите митове и символи), героите на Мирча Елиаде са обикновени, незабележими хора, водещи най-банално съществуване. Но в определен момент (разбира се, бе да разберат!) те правят фатален „скок във времето“. И останали в същото „букурещко пространство“, но вече в друго време, не подозират, че нещо се е случило, че светът се е променил. Така скромният учител по пиано Гаврилеску от най-хубавата и най-известната новела на автора „При циганките“ (1959) не може да допусне, че е напуснал дома си не за един следобед, а за цели дванадесет години, така търговецът от Питещ Янку Горе от разказа „Дванадесет хиляди глави добитък“, твърдо убеден, че всичко на този свят има неоплаватима логика, не може да проумее непоследователността на нещата, абсурдността на света, в който живее. Необяснимата амнезия на тези герои и ефектът, който предизвиква тя, всичко това дава възможност на писателя да създаде оригинален фантастичен свят – твърде странен и дори езотеричен, в който поезията на старата букурещка улица се слива с поезията на древните митове, дошли сякаш от дълбините на света.

Трябва да отбележим, че „пространството“ между Михай Еминеску и Мирча Елиаде е заето от успешните търсения на ред първостепенни майстори в румънската фантастична проза: Йон Лука Караджале, Гала

Галактион, Василе Войкулеску, Чезар Петреску, Михаил Саговяну, Павел Дан. Но може би най-възхновеното претворява поетичния свят на тези митове в духа на научния свещен бинот – Възвишеното и Земното – именно Мирча Елиаде. Употребих този математически термин, тъй като при автора на книгите „Le Sacre et le Profane“, „Aspects du mythe“ и „Mythes, rêves et mystères“ – тези две понятия се намират в частично противоположност, което – колкото и да е парадоксално! – е смекчено от взаимното им допълване. По този повод той пише в своя дневник: „Ще демонстрирам автономни, неповторими мащаби на поведението, формули за митовете и митологията, адаптирани за съвременното съзнание. Искам да подчертая, че днешният човек не по-малко от първоитния се нуждае от митове и поучителни истории. Аз ще възвърна достойнството на метафизичната проза, която пренебрегват реалистите, издигнали на пиедестал психологическия анализ за сметка на спектралния.“

В обширното художествено творчество на Елиаде този аспект е твърде интересен: има определено новаторски характер (като мислене и белетристична техника). И тъй „свещеното“ или „възвишеното“ може да приеме формата на най-прости предмети, като например, камъчетата на плажа от разказа „Гадателят“ или най-обикновени човешки създания – момчето от „Дъщерята на капитана“, да се превъплъти в скромния стар учител със символичното име Фаръма (Троха) от новелата „По улица Мантуляса“ (Улицата на Спасителя), да се персонифицира и в лицето на истински „приобщения“ – поета Агриан от забележителната новела „В двора на Дионис“. Но за да разберем поетиката на Мирча Елиаде, трябва първо да прочетем разказа „Мостът“, който, както повечето прозаични съчинения на автора, е лишен от онова, което наричат сюжет или фабула. Текстът тук е всъщност сборен разказ на много персонажи, случайни съседи по купе във влака. Случват се ред странни неща, разни произшествия – без причини и последствия, нелогично от гледна точка на съвременния човек. Някакъв млад и рядко красив офицер се връща всеки ден у дома си на кон, старица броди по улиците на града и мъкне със себе си момче, което непрекъснато чете една и съща книга, разни странни, подозрителни мъже се срещат и разговарят веднъж в годината на определен ден в апартамент на втория етаж на една къща и т.н. Но ако се опитаме да „извадим“ тези разкази и ги подредим в друг ред, те ще придобият определен смисъл. Подобен процес, мисля, е възможен, не само логиката на дадения художествен текст, а ролята на многочислените епизоди тук е необходима, за да се очертаят координатите на „свещеното (сакралното) пространство/“ и атмосферата, което от своя страна води до отказ от рамките на историческата хронология. Може би затова е почти невъзможно да се преразкажат новелите и разказите на Елиаде. Мотивите, темите и символите тук не съществуват в чист вид. Проявяват се единствено в цялостната структура и в повествователната реч. Наистина, рядко се срещат групи прозаици, при които има толкова тясна взаимна зависимост между литературната структура и смисъла. Ако се опитаме да дефинираме накратко повествователния модел на прозата на Мирча Елиаде, ще трябва да си послужим със спо-

лучливото определение на един негов букурецки изследовател, нарекъл я „митологично-полифонична реч“. А най-точната илюстрация за това, разбира се, благодарение на своите високи естетически качества, ще бъде малкият роман „По улицата на Спасителя“. Той се състои от цяла сюета разкази, които на свой ред изхождат един от друг. И всичко това води читателя през тунел от нескончаеми истории като приказките на Шехеразада. Финалът – в пълно съответствие с конструкцията на романа – е открит, позволява свободна, многозначна интерпретация, способна да обхване нова серия от събития. При това авторът съвсем не се старее да изясни тайните на тези последователни епифаници (явления – грц.), както и „затъмненията на Възвишеното в непосветения свят“ – голямата „обсесия“ или натрапчива идея на Елиаде. И може би тъкмо тук трябва да се търси вътрешният център на тази проза, която в определени моменти може да ни се стори прекалено бърлива или претоварена от езотерични намеци и символи.

През 1934 г., когато Елиаде е вече популярен автор в родината си, някои критици го упрекваат в „небрежност на стила“, като подчертават, че в есета и в научните трудове е много „по-прецизен“, че фразата му там е „по-пластична и елегантна“, докато в романите и новелите не е същата. И може би имат известно право. Но белегът Елиаде не се вълнува толкова от стила и формата. На своите критици той отвръща със следните думи: „Не знам какво точно се разбира под думите „добре написана книга“. Аз мисля, че най-важното е какво ни казва една книга, а не толкова как е написана. Нима „несъвършените“ книги на Сервантес, Рабле, Шекспир, Балзак, Достоевски не надживяха времето си?“...

Прозата на Мирча Елиаде е фантастична, но е далече от съвременната фантастична литература, която познаваме. Магически реализъм, езотерична фантастика, интуитивна магия – тук всяко определение би било непълно и недостатъчно. Румънският писател не се вълнува от загадките на Космоса и Вселената. Тази фантастика е по-скоро фолклорна или сакрално подчинена на митовете и легендите, които изучава през целия си живот. И както писа един от неговите изследователи Сорин Александреску: „Оригиналността на фантастичния свят на Елиаде е в неговата безметежност, в отсъствието на трагизъм, обреченост, финални катастрофи, всякакъв род и натрапчиви идеи и страхове. Тази фантастика носи у себе си Доброто, реванша на Живота, с неговата неизтощима красота и плодородие. И затова тя е останала в лоното на румънската литература, която според мнението на този критик, е „сред малкото литератури в света, в които фантастиката никога не е била гротескна, трагична и тъмна, а винаги е съхранявала лиричната чистота на най-добрите, най-красивите алтернативи на Реалността“.

Без съмнение, Мирча Елиаде създаде архитектурониката на един въображаем свят, чиито опори, както земята на гревните индуси, са колоните на мита. Заедно с други бележити представители на блестящата румънска диаспора на Запад (Тристан Цара, Константин Бранкузи, Джордж Енеску, Емил Чоран, Йожен Йонеско) той даде своя влог в съвременната световна култура.

Радослав Райков (Рони Райк)
БОРМИО – БРИЛЯНТ В СНЕГА
КАПРИ – ПЪРВИЯТ В СВЕТА
ЛУКСОЗЕН КУРОРТ

БОРМИО – СНЯГ, ПЕЩЕРИ И ПЪСТЪРВА

Градчето, завило се през глава с одеялото на снега, още спи. Толкова е тихо, че чувам лекото му дишане. Небето бавно се налива с розова мътилка, от която снеговете стават лилави, а сенките – индигови. През нощта зимата е оставила рисунъка си от пера по прозорците, а аз сега върху парното и с чаша кафе наблюдавам как селото вдига кленку. Погледът ми се плъзва навън, пробива се под козирките на няколко лавини и сиби, каменни къщички и виждам как Бормио се събужда за още един бял, прозрачен и студен ден, изпълнен със стърженето на ски, цветни грейки и зеления пояс на гората, и тихата въздишка на средновековните къщи долу в градчето, проскърцването на откряващата се врата, шепотът на италиански. Хлебарят е станал преди мен и сега окачва кошница с топъл, ароматен хляб на входа на нашия хотел и ми идва да си открадна една багета, за да опитам златистата му, хрупкава коричка. Бръснарят е вторият, който шумно вдига охранителната ролетка на своя салон и силният ѝ звън пронизва потъналите в сън къщи от XIV и XV век надолу по Виа Рома, тясната, централна, калдъръмена улица на Бормио, северно-италианският курорт, сгушил се в долината Валтелина, близо до границата с Швейцария. Бръснарницата се изпълва с мека, восъчна светлина, метлата изскача пред входа и започва да разсипва наляво и надясно на вълма сухия сняг, който проблясва в дрезгавата светлина на утрото във всички цветове на гъгата, сякаш мете диаманти.

После виждам братята Андреа и Флавио да въртят педалите към лифта, който ще ги изкачи 2000 м. нагоре до Scuola Nazionale Sci, ски училището, където те са инструктори. Нямах голямо желание да се уча да карам ски, но ме завлякоха насила. „Флавио е най-добрият скиор в планината. А ако Андреа те обучава, всеки ще пита: „Къде се научи да караш ски така красиво?“, успокояват ме те.

Но малко са хората, които говорят английски тук. Това е курорт, посещаван главно от италианците и чужденците в него са редки птици. Английският се ограничава до език на любовта: когато на някоя скиорка ѝ се завие свят от височината, инструкторът я прихваща и най-очарователно ѝ заявява, че „kees weel help“ (целуфката ша пумогне). Флавио обаче говори добър английски, макар че цялото му обучение се свежда до това,

че трябва да овладее теорията на относителността, след което той с уверен апломб се хвърля напред и извиква „Аванти, аванти“, при което се очаква аз да го последвам, без да пагна от ските.

Когато пистата е единствената ти опора, а очите ти са вперени в червения помпон, който се носи пред теб като светлината на морски фар през ветрила от сняг, човек е склонен да загуби ориентация къде се намира. Тя се възвръща в тихите моменти, когато пътува със седалковия лифт и се рее над следите, издаващи присъствието на сърни, белки, катерици, лисици, зайци. В чистото синьо небе над теб описва кръгове орел, а пред очите ти се разгръщат 50-те км. писти, подходящи както за начинаещи, така и за напреднали, с най-голямата генибелация, срещана изобщо в Алпите, по която могат да се карат ски – от 3000 до 1225 м., водеща те право до града, сгушил се в „кладенеца“ от високи върхове, обгръщащи го отвсякъде.

Докато лифтът ме сваля към Бормио, небето притъмнява и гълъбов зграч обхваща градчето. Дълбоко долу в голината слънцето вече отгавна е залязло, но иззаг белите върхове то продължава да свети с една особена, прозрачна светлина, която ги кара да изглеждат бледорозови като човешка плът, преди бавно да изчезнат във виолетовите сенки на нощта. Тогава грейват електрическите светлините и Бормио се събужда за втори път. А ние се насочваме към „СПА центъра“ на града, разположен под земята.

От неграта ѝ бликат извори с температура от 37 до 42°C и привличат всички онези като мен, които страдат от падания, наранявания, разтежения и всякакви груги, имали нещастие Флавио да е техен учител, или просто хора, измъчвани от артрит, кожни проблеми и др. Влизането в пещерите Бани Веки е попадане в Ада. От нагънатия като гърло вход се носят вонящи на сяра изпарения, светлината на горния свят остава някъде далеч зад теб, а ти биваш погълнат от облаци мокра, тежка мъгла, в която напълно се изгубваш и единственото, което различаваш са някакви тела, проснати на издяланите в скалите каменни легла. Колкото по-навътре отиваш, толкова по-топло става и в един момент една табелка най-уважително те уведомява, че предстои да влезеш в Purgatoria (Чистилището). Тук вече наистина трудно се диша, въздухът е почти течен, имаш чувството, че вдишваш сяра. Черни, изпотени скали оформят проход, който се вдълбава още по-навътре. На края на широкия 60 см. коридор стои втора табелка, която вече ме хвърля в ужас – Inferno (Аг). Последната зала нито можеш да я видиш, нито да разбереш колко хора има вътре. Опином намирам свободно място и сядам. Не знам дали Данте е посещавал баните преди да напише „Божествена комедия“, но ми е трудно да си представя, че ги е пропуснал.

Ако искаме същия ефект върху кожата и болезните ви, но в далеч по-приемлива обстановка, може да посетите няколкото уелнес центрове. Техните басейни се пълнят от същите извори, поради което миризмата на сяра няма как да се избегне. Обаче именно тя е причината кожата да става толкова мека и гладка и когато излизате от басейна да се чувствате нов човек, без никакви болки и неразположения.

Независимо дали вярвате в лечебните свойства на водата или не, в ръцете на масажиста няма как да не повярвате; особено когато ви сграбчва

мака, все едно ви е затрупала лавина. Процесът продължава 45 мин., след което имаш усещането, че си минал през въртележките на автомобилка. Но масажът премахва крампите от мускулите, намества костите, облекчава разтеженията и на другия ден си готов за нови подвизи.

Върнали подвижността на крайниците си ние се присъединяваме към вечерния парак по Виа Рома, магазините са отворили отново след сивестата от 13 до 17 ч., децата са качени на раменете на родителите си, хората се поздравяват едни други и ръкомахат оживено, целувки летят във въздуха като пращинки. аморе! Вечерната разходка е времето да се загледаш по витрините, да се видиш с приятели, да се отбиеш по на капучино и сфолиатела. Туристите нападат хранителните магазини, зареждайки се за пикника на пустите следващия ден със салами, нагеници, мек хляб, оранжеви портокали, местното италианско вино и прочутото сирене, зреещо във влажните пещери на Бормио.

Ние пък се насочваме към едн от ресторантите, чийто вход е окъпан от топла, златиста светлина, за да проучим местното меню. Съставките, нужни за изтънчената кухня на Флоренция, Венеция, Рим, Верона, тук не съществуват. Нивите са покачени върху отвесни скали, раждайки шена картофи, няколко кочана царевица и петдесетина чепки грозде. Тук-там случайно има място и трева за една крава. Всяко късче терасирана земя е култивирано, дори на него да растат само три лози. Резултатът е меню, в което фигурират палачинки, приготвени от черно брашно от елда, мазножълт, дебел качамак, бяло като тебешир сирене и пица, грееца във всички цветове на дъгата с червените си домати, зелен риган, сребрист лук, черни маслини. Четейки менюто, си избираме печена на жар от ябълково дърво първа, уловена под леда в планинските потоци и искрящо бяло вино с вкус на дюля, коприва и елегантно вграден в тялото дъб с дълъг финал. Рибата е чудесна, виното – опияняващо, подобно на Бормио, който примамва с вечно покритите си със сняг високи върхове, безкрайни ски писти, свеж като изворна вода въздух и хрупкащ сняг, в който остават следите ти, прибирайки се обратно към хотела. А на следващата, стаена в приглушената виолетово-оранжева светлина на зората перленобяла утрин, виждаш как хлебарят отново окачва кошницата с топъл, ароматен хляб, който огънят току-що е пуснал от огнената си прегръдка, а ароматът му отлита на крилата на парата в студения и остър като етер въздух. Бормио се приготвя за едн нов, изпълнен с радост и веселие, ден.

КАПРИ – ПЪРВИЯТ В СВЕТА ЛУКСОЗЕН КУРОРТ

Капри е до дъното на душата си италиански, изпълнен с романтика, който като крехък блян се носи по водите на Тиренско море, облъхнат от свежий аромат на безкрайните лимониви горички, изпълващи острова. Но няма как да почувствате неговата ласка, ако дойдете тук само за 1 ден, както правят повечето туристи, пристигащи от Неапол, Соренто и околностите. Трябва да пофлиртувате малко с него, за да усетите всепоглъщащата му любов, онова аморе, възхвалявано в италианските

канционети. Затова и ние, още с пристигането си, наемаме за няколко дни една очарователна, малка бяла вила, от която да изследваме острова. Но докъдето и да решите да стигнете, трябва да го направите пеш или да ползвате малките автобусчета, които шетат из острова. Поради ограниченото място, тук само местните имат право да притежават и карат автомобили – туристите не могат да гойдат със собствен транспорт (дори италианците), нито да наемат кола, защото на Капри просто няма агенции за отдаване на коли под наем. Но с мрежата от пътеки, кръстосващи острова, той е истински пешеходен рай.

Първата ни разходка тръгва от обления в слънце главен площад на Анакапри (с население 7000 души), откъдето взимаме лифта, който ни понася към Монте Соларо, най-високата точка на острова, издигаща се на 589 м. Той е с единични седалки, така че в продължение на 15 мин. оставащ сам със себе си и можеш необезпокоявано да се наслаждаваш на картините, които се редят една след друга. Размахваме крака над къщичките на местните и малките парчета обработваема земя, вклинени по склоновете на хълма, вдишваме напоеният с аромат на лимони въздух, който идва от групите лимонови гръбчета, изпъстриящи всеки гвор без изключение. На върха скачаме от седалките и затаяваме гъх. Пред нас се разгупля пано, извезано със синия конец на морето, белия конец на скалите и зеления конец на шубраците. Вляво се вижда краят на острова, вдясно – равното като тения Тиренско море, а по средата – най-неземно издигащите се от водата скали, около които оставят пенлива дуря няколко лодки. Гледка, която рядко може да се види някъде другаде – и като композиция, и като цветове, и като дълбочина. След половин час, прекарани на едно от най-вълшебните места в Европа, поемаме с лифта обратно и със сърца, пълни с преживявания, се връщаме в нашата вила за кратка почивка и обед в трапезарията на две преки от нас, в която Ерколе и Нела винаги гощават гостите си с изцяло домашно приготвена храна с продукти, набрани от собствената им градина – сочни домати, къдрава рукола, пресни картофи, хрупкави аспержи. На четвъртия ден вече ни познаваха и ни поздравяваха като стари познати. Средиземноморски темперамент!

Подкрепихи се солидно с паста капрезе, следобед тръгваме на шопинг по търговската улица на Капри Виа Камереле. Гучи, Армани, Версаче – витрините на бутиците, често вградени в древните римски стени, защитавали някога острова, днес греят с последните модни колекции. Не пропускаме и просторните, боядисани изцяло в бяло или бледожълто прохладни салони на парфюмерийните магазини, предлагащи прочутите в цял свят аромати на Капри, произведени от местните маслогайни растения с гъх на цветя, лимони, мокри рози и морска пяна. Кутийките с малки шишенца, наредени на големи пирамиди, светят като огромни скъпоценни камъни и ни посрещат още с влизането в салона. А на излизане срещу нас се разпростира „богаташкият квартал“ на Капри, където имат вили София Лорен и Томи Хилфигер, където са засичали Челентано и Робърт де Ниро. Още от времето на император Август, който пръв открива красотата на този малък, цветен къс суша и си построява вила тук през 29 г. пр.н.е., богатите и известните не пропускаат Капри. С три-

найсетте си патрициански вили, датиращи още от древността, Капри се превръща в първия в света луксозен курорт.

Шикозността му личи дори само по надписите на известните марки, покрили широките хартиени торби, с които продължаваме към края на улицата, поддържани живи в 30-градусовата жега навън единствено от няколко гранати с вкус на лимони (леген сок, подобен на нашата скрежина). Улицата завършва на полуостров, вдаващ се смело в морето, увенчан с може би един от най-пленителните ресторанти на острова – Тераса Брунела. Той може и да не е от най-евтините, но затова пък изгледите от него със сигурност си заслужават, както и храната - ризото ала пескаторе с купчина от миди и бутилка бяло вино, допълнени от величествената панорама, която се разкрива от терасата – сиби като кожата на кит остри скали, пропадащи в морето, живописни вили, губещи се в буйния мъх на зелената и червените им покриви, тичащи през глава нагоду чак до пристанището на Капри Марина Гранде.

С тази гледка заспиваме, а се събуждаме с чаша лимончело, произведено в единствената работилница, която има правото да нарича своя краен продукт с това име. Лимончелото е марка, не вид напитка, но тук, в Средиземноморието, в Италия, интересът е над всичко и всички произвеждат лимончело. Внимаваме с безплатната геустация на грапа (лимонова ракия), лимончело и лимончело със сметана, което е вече твърде сладко за нашия вкус. Взимаме шише грапа, произведена от озарените от слънцето на Капри лимони и се насочваме към най-известната постройка на острова – вила Сан Микеле. Малката варосана къщичка е била дом на шведския доктор Аксел Мунте, който идва тук, за да се грижи за болните от чума и холера, обхванали Неапол през 80-те години на XIX в. Мемоарите му, преведени и на български „Историята на Сан Микеле“ представляват една малка класика, пропита с човештина и състрадание към онеправданите, която трябва да прочете всеки, който мисли, че вече е направил достатъчно за човечеството. До вилата се намира още една малка, варосана постройка – това е шведското консулство. Аксел Мунте завещава вилата на родината си и понастоящем това е единствената неиталианска територия на острова. Консулството – също. Но между двете сгради минава улица – която е италианска територия. И за да решат проблема, шведите изграждат мост между двете здания, по който да минават безпрепятствено по своя територия! Ние също влизаме безпрепятствено в шведската територия на вилата, която е отворена за туристи и излизаме във великолепната градина, откъдето се открива поразителна гледка към целия неаполитански залив, обграден от хълмове, един от които извисява в небесния лазур своя вечен гребен от вулканични пари. На този неземан пейзаж от цветове и форми се наслаждава и египетският сфинкс от 11 в. пр.н.е., който днес е по всички картички от Капри, въплъщаващ вечно изплъзващият се, почти мистичен дух на Капри.

В опит да го уловим на следващия ден поемаме към най-прочутата атракция на острова – Синята пещера. Докато пътуваме с лодката около нас се редят тъмнеещите отвори на множество пещери, дълбоки едва по няколко метра, издълбани от яростта на Тиренско море, когато се ядоса и

скалите по брега, блестящи като огледала от мед, дантелената пяна около които чак е порозовяла от купене и стигаме още една подобна пролука, около която обаче се люлеят гузина лодки. Оказва се, че това е входът на прословутата Синя пещера – съвсем малък и невзрачен. Пускаме котва и чакаме, наблюдавайки процедурата, която ни предстои. Най-накрая цъва и нашият рег и внимателно се прехвърляме в тесните, плоски лодчици, които газят толкова ниско, сякаш ще потънат всеки момент. „Лягайте и не вдигайте глави, защото входът е много нисък. Вътре е по-широко и ще се изправите“, съветва ни нашият лодкар и аз се пльосвам по корем до една жизнерадостна и твърде общителна норвежка, която през цялото време охка и цъка с език, а до мен пада един италианец, който не спира да вика „тамта mia“. Следва удар на греблото и ние се пльозваме през дупката в скалата, зейнала като гърло, което ни всмуква, и сякаш, прелетели през хиперпространството, се озоваваме на другата планета. защото тука нищо не е като на Земята! Водата е синя и грее в най-електриковото синьо, което може да си представите. Светлината, процеждаща се през отвора, осветява призрачно черния мрак наоколо, карайки го да изглежда още по-черен, а водата още по-синя – тя блести така, като че ли някой е пуснал фенерче под нея. Бавно правим кръг по кобалтовосинята повърхност на своеобразното езеро и се насочваме навън. Прехвърляме се отново на ваканционните корабчета, които ни връщат обратно, минавайки покрай „улицата на Круп“, надвиснала над един от най-скъпите заливи в света. Тук могат да си позволят да акостираат само супербогатите, като Роман Абрамович напр., чиято яхта е хвърлила котва в смарагдените му води. По права линия нагоре се намира вилата на немския оръжеен магнат Фридрих Круп, днес превърната в луксозен хотел, който навремето си построил частна улица, за да слеза до брега. Бетонните серпантини, впити в скалата, се вият в шеметни 180-градусовите завои, които стремглаво се спускат надолу. След кратка почивка под сянката на няколко пинии обаче ние се отправяме в търсене на ресторант с тераса над морето, където да хапнем и намираме идеалното заведение – полукръгла варосана подкова, увиснала над вълните, които с кадифен шум се разбиват под нея. Три масички с бели покривки, потънали сред глинени саксии, отрупани с шарени цветя – обстановка толкова непреодоливо привлекателна, че просто ѝ се поддаваш. Поръчваме си риба, която самият собственик, рибар и сервитьор пламенно ни уверява, че е уловил същата сутрин. Оставаме чак до залез слънце, защото това е последната ни вечер на Капри. А на път за вкъщи (вече наричаме нашата вила вкъщи) хвърляме прощален поглед към отвесните скали, осяяни със средиземноморски бор и лимониви гръбчета, които ни изглеждат вече толкова познати, че за миг изпитваме странното усещане, сякаш притежаваме острова. И донякъде това е така. Веднъж посетен, Капри остава в сърцето завинаги.

ПЛАМЪК

ЕДИНСТВЕНОТО БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ
ЗА ЛИТЕРАТУРА,
НАДЖИВЯЛО ДЕСЕТИЛЕТИЯТА!
97 ГОДИНИ –
ТВОРЧЕСКИ ПЛАМЪК!

ГОДИШЕН АБОНАМЕНТ – 40 лева
ПОЛУГОДИШЕН АБОНАМЕНТ – 20 лева

ВАЖНО СЪОБЩЕНИЕ

Съобщаваме на нашите читатели, че абонаментът за списание „Пламък“ за 2021 година ще бъде без помощта на Български пощи. Може да се абонирате в редакцията на адрес: София 1142, бул. „Васил Левски“ 60, списание „Пламък“, а така също и във фирма „Доби“ (тел. 02-9632047).

Или на банковата сметка на списание „Пламък“:
БДСК, РК „Батенберг-1“
BIC: STSABGSF
IBAN: BG67STSA93000001682901

Издателска къща „Списание Пламък“
Главен редактор **Георги Константинов**
Редакционна колегия **Паруш Парушев, проф. Йордан Калайков,**
Румен Шомов, Ирина Велева, Христо Сл. Караславов,
Георги Н. Николов, Николай Дойнов, Боян Бойчев
Редактор на броя **Румен Шомов**
Коректор **Ганка Петкова**
Предпечатна подготовка **Мариана Христова**
Редакция и администрация – бул. „Васил Левски“ 60
II етаж, тел. 02/981-42-76
Формат 16/70/100. Печатни коли 10
Интернет страница на „Пламък“:
www.spisanieplamak.com
E-mail: haini@bgcell.net
Авторски материали не се връщат и не се хоноруват.